

Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου
Σχολή Επιστημών Διοίκησης
και Οικονομίας
Τμήμα Οικονομικών Επιστημών

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών στην Οργάνωση και
Διοίκηση Δημοσίων Υπηρεσιών, Οργανισμών και
Επιχειρήσεων

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

«Η Οικονομική Διάσταση του Κοινωνικού
Κεφαλαίου»

Αντωνέα Ελένη

Επιβλέπων καθηγήτρια: Δασκαλοπούλου Ειρήνη, Λέκτορας,
Τμήμα Οικονομικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

Τρίπολη, Σεπτέμβριος 2012

Σε όλους του συνομήλικες μου που σε αυτή τη δύσκολη περίοδο προσπαθούν να επιβιώσουν πνευματικά και οικονομικά.

Πίνακας περιεχομένων

Περίληψη	5
Abstract	6
Εισαγωγή	7
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο : Η ΥΠΑΡΞΗ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ	8
1.1 Ορισμοί του Κοινωνικού Κεφαλαίου.	8
1.2 Μορφές του Κοινωνικού Κεφαλαίου.....	12
1.3 Διαφορές του συλλογικού κεφαλαίου από το ατομικό και αντίστροφα..	12
1.4 Οι 5 διαστάσεις του Κοινωνικού Κεφαλαίου..	14
1.5 Η συνεισφορά του Κοινωνικού Κεφαλαίου.....	15
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο : ΕΜΠΙΣΤΟΣΥΝΗ.....	17
2.1 Εισαγωγή..	17
2.2 Ιστορικές αναφορές.....	18
2.3 Η έννοια της εμπιστοσύνης.....	19
2.4 Η σημασία της εμπιστοσύνης στις οικονομικές συναλλαγές.....	20
2.5 Η έννοια της εμπιστοσύνης από τον John Locke.....	22
2.6 Η εμπιστοσύνη λειτουργώντας ως μια κατάσταση η οποία σταθεροποιεί τις προσδοκίες, ανεξάρτητα από το που μπορεί να στηρίζεται.....	23
2.7 Η εμπιστοσύνη αποτέλεσμα κοινωνικών στρατηγικών ή κρατικών.....	23
2.8 James Coleman..	24
2.9 Frances Fukuyama-Robert Putnam.....	25
2.10 Η σημασία της εμπιστοσύνης στην κοινωνία..	28
2.11 Η εμπιστοσύνη και η αξιοπιστία μέσα σε μια δικτυωμένη κοινωνία..	31
2.12 Μια διαφορετική άποψη για την εμπιστοσύνη..	33
2.13 Μια κοινωνιολογική έννοια της εμπιστοσύνης από τον Niklas Luhmann.. ...	34
2.14 Γενικευμένη εμπιστοσύνη VS Σχεσιακή εμπιστοσύνη.....	36
2.15 Συμπεράσματα..	39
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο : ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΚΤΥΑ.....	41
3.1 Εισαγωγή..	41
3.2 Ιστορική αναδρομή..	43
3.3 Βασικές έννοιες.....	44
3.4 Ορισμοί..	45
3.5 Οι τύποι των κοινωνικών δικτύων.....	46

3.6 Κοινωνικό Κεφάλαιο και εθελοντική δράση..	48
3.7 Μετανάστευση..	52
3.8 Το Κοινωνικό Κεφάλαιο και η μορφωτική επίτευξη των μεταναστευτικών παιδιών..	54
3.9 Το Κοινωνικό Κεφάλαιο και η ύπαρξη των δικτύων ως μέσο βελτίωσης της υγείας..	58
3.10 Προσεγγίσεις και διαμάχες σχετικά με τα κοινωνικά δίκτυα και την εφαρμογή τους στο Κοινωνικό Κεφάλαιο..	61
3.11 Ενσωματωμένοι πόροι και θέσεις δικτύου.....	66
3.12 Η επίδραση της κοινότητας του δικτύου των υπολογιστών στο Κοινωνικό Κεφάλαιο..	68
3.13 Σχέσεις μεταξύ των διαφορετικών διαστάσεων του κοινωνικού κεφαλαίου..	72
3.14 Η μεταφορά του Κοινωνικού Κεφαλαίου.....	75
3.15 Τα δίκτυα επηρεάζουν και αντικαθιστούν τις πληροφορίες..	77
3.16 Συμπεράσματα..	78
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο : ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ.	80
4.1 Εισαγωγή..	80
4.2 Η εμπιστοσύνη ως οικονομικός παράγοντας..	82
4.3 Η σημασία της εμπιστοσύνης και των κοινωνικών δικτύων στην οικονομική προσέγγιση του Κοινωνικού Κεφαλαίου..	83
4.4 Τα Οικονομικά του Κοινωνικού Κεφαλαίου..	87
4.5 Η οικονομική προσέγγιση του Κοινωνικού Κεφαλαίου από Edward L., Glaeser, David Laibson and Bruce Sacerdote..	88
4.6 Κοινωνικό Κεφάλαιο και τα διλήμματα της οικονομικής ανάπτυξης.	94
4.7 Το Κοινωνικό Κεφάλαιο ως σημαντικός παράγοντας αντιμετώπισης της οικονομικής κρίσης σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο..	105
4.8 Συμπεράσματα..	112
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο : ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.	114
5.1 Συμπεράσματα..	114
Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία.....	115
Ελληνική Βιβλιογραφία..	129

Περίληψη

Εισαγωγή: το κοινωνικό κεφάλαιο είναι ο συνδετικός κρίκος της κοινωνίας και αφορά την εσωτερική κοινωνική και πολιτισμική συνοχή της, τους κανόνες και τις αξίες που ορίζουν τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ των ανθρώπων και των θεσμών. **Σκοπός:** αυτής της διπλωματικής εργασίας είναι η περιγραφή και η παρουσία του όρου «Κοινωνικό Κεφάλαιο, η ανάλυση των μορφών ύπαρξής του καθώς και η λειτουργία του σε διάφορους τομείς, όπως η οικονομία, η παραγωγή καθώς και η προσωπική ζωή των ανθρώπων. Μπορούμε να πούμε ότι το Κοινωνικό Κεφάλαιο αποτελεί μια πολυδιάστατη έννοια και μέσα από διάφορες και συνεχώς αυξανόμενες εμπειρικές μελέτες αναδεικνύεται και αποδεικνύεται η συμβολή του Κοινωνικού Κεφαλαίου στην ανάπτυξη. Η βασική ιδέα για τη μελέτη του Κοινωνικού Κεφαλαίου είναι απλή: η κοινωνική ευημερία και η ατομική επιτυχία σχετίζονται με τη δυνατότητα των ατόμων και των ομάδων να διαθέτουν και να χρησιμοποιούν προς όφελος τους σχέσεις και διασυνδέσεις οι οποίες μπορούν να αποβούν ευεργετικές για την επίτευξη των στόχων τους. **Μεθοδολογία:** Η παρούσα διπλωματική εργασία αποτελεί βιβλιογραφική ανασκόπηση του όρου Κοινωνικό Κεφάλαιο όπως αυτό αναλύεται από πληθώρα ερευνητών με στόχο την απόκτηση μιας αναλυτικής εικόνας για την καλύτερη κατανόηση των οικονομικών πτυχών του φαινομένου. Η δομή της εργασίας περιλαμβάνει τη θεωρητική ανάλυση του Κοινωνικού Κεφαλαίου: ορισμοί, μορφές και διαστάσεις του. Στη συνέχεια αναλύονται εκτενέστερα οι όροι «εμπιστοσύνη» και «κοινωνικά δίκτυα», τα οποία αποτελούν τη βάση και το μέσο ανάπτυξης, αντίστοιχα, του φαινομένου που ονομάζουμε Κοινωνικό Κεφάλαιο. Τέλος αναλύονται οι επιπτώσεις της παρουσίας του Κοινωνικού Κεφαλαίου στην οικονομία. Η Διπλωματική εργασία ολοκληρώνεται με την παρουσία βασικών γενικών συμπερασμάτων.

Abstract

Introduction: Social Capital is society's link in her internal and cultural cohesion, norms and values which define the interaction between people and institutions. **Purpose:** of this paper are the description and the presence of the term Social Capital, its existence and its application in various fields, such as in economy, production and in our personal lives. We can say that Social Capital is a multidimensional concept and through various and growing empirical study demonstrates and proves the contribution of Social Capital in development. The basic idea for the study of Social Capital is simple: Social welfare and individual success associated with the ability of individuals and groups to have and use for their benefit the relationships and connections which can be beneficial for achieving their objectives. **Methodology:** With this MSc thesis studied the existence of Social Capital by many researchers and obtained a detailed picture for better understanding. The structure of this thesis is the theoretical analysis of the Social Capital: definitions, forms and dimensions. Then analyzed extensively the words "trust" and "social networks", which are the base and the mean of growth of Social Capital respectively, of the phenomenon, we call Social Capital. Finally analyze the impact of the presence of Social Capital in the economy. The thesis is completed with the presence of basic general conclusions.

Εισαγωγή

Η μελέτη του Κοινωνικού Κεφαλαίου σήμερα βασίζεται, κατά κύριο λόγο, στο έργο τριών θεωρητικών, του Pierre Bourdieu, Robert D Putnam και του James S Coleman. Γενικότερα οι θεωρητικές παραδοχές των τριών μελετητών διαφέρουν σημαντικά. Η πληθώρα των μορφών κοινωνικότητας και οι μεταβαλλόμενες σχέσεις συνιστούν επιμέρους πεδία μελέτης και αναδεικνύουν ταυτόχρονα την ανάγκη για ακριβείς ορισμούς και επιμέρους εξειδικεύσεις. Σε πρακτικό επίπεδο το πλαίσιο της Παγκόσμια Τράπεζας για την ανάλυση, την αποτίμηση και τις δυνατότητες διάχυσης του Κοινωνικού Κεφαλαίου θέτει τις ακόλουθες διαστάσεις: Το Κοινωνικό Κεφάλαιο σχετίζεται με ομάδες και δίκτυα, με την εμπιστοσύνη και την αλληλεγγύη, τη συλλογική δράση και τη συνεργατικότητα. Ευνοεί την κοινωνική συνοχή και την κοινωνική ένταξη, ενώ εξαρτάται από την πληροφορία και την επικοινωνία. Οι κοινωνικές ομάδες αναλύονται ως δίκτυα και οι σχέσεις στο εσωτερικό τους αποκτούν νόημα στο βαθμό που μεταφράζονται ως πόροι ικανοί να αναπαραχθούν, να κινητοποιηθούν, να γίνουν αντικείμενο επένδυσης. Η ύπαρξη του Κοινωνικού Κεφαλαίου στην κοινωνία μπορεί να επιφέρει πολλά πλεονεκτήματα για την ανάπτυξη και την πρόοδο της, ταυτόχρονα όμως δημιουργούνται αρκετά ερωτήματα σχετικά με τον αν: 1) το Κοινωνικό Κεφάλαιο μπορεί να μετρηθεί και να αποτιμηθεί μέσα σε μια κοινωνία, 2) εάν τα πλεονεκτήματα του είναι απτά και όχι άυλα, και 3) με το αν τελικά μπορεί να δοθεί ένας οριστικός ορισμός του Κοινωνικού Κεφαλαίου. Το Κοινωνικό Κεφάλαιο αρχίζει σιγά-σιγά να αναγνωρίζεται ως ένα πραγματικό κεφάλαιο το οποίο μπορεί και επηρεάζει την οικονομία, ολόκληρες κοινωνίες και κράτη και να συμβάλει στην ανάπτυξη τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο : Η ΥΠΑΡΞΗ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

1.1 Ορισμοί του Κοινωνικού Κεφαλαίου.

Το Κοινωνικό Κεφάλαιο κατά τον Bourdieu είναι « Το σύνολο των πραγματικών ή συμβολικών πόρων οι οποίοι συνδέονται με πολλαπλά δίκτυα, που διατηρούνται στο χρόνο και συσχετίζονται με εν πολλοίς θεσμοθετημένες σχέσεις αμοιβαίας αποδοχής και αναγνώρισης» (Bourdieu, 1985:248). Με άλλα λόγια εννοεί την ένταξη σε μια ομάδα, ως σύνολο δρώντων που δεν διαθέτουν μόνο κοινές ιδιότητες αλλά συνδέονται μεταξύ τους με σχέσεις μόνιμες και χρήσιμες.

Ο “Robert D. Putnam (1993)” δίνει έναν άλλο ορισμό για την έννοια του Κοινωνικού Κεφαλαίου θεωρώντας το ως κοινωνικό αγαθό. Κατά τον Putnam, το Κοινωνικό Κεφάλαιο ορίζεται με βάση τα χαρακτηριστικά της συλλογικής δράσης των κατοίκων μιας κοινότητας που είναι η οργάνωση κοινωνικών ομάδων ή κοινωνικών δικτύων (τυπικών και άτυπων), η τήρηση κοινών κανόνων λειτουργίας και τρόπων συμπεριφοράς, μέσα στις ομάδες αυτές και η συνεργασία προκειμένου να επιτευχθούν οι κοινοί στόχοι.

Σύμφωνα με τον “Coleman (1988)” το Κοινωνικό Κεφάλαιο, ορίζεται από τη λειτουργία του, δεν υφίσταται δηλαδή αν δεν απορρέει από αυτό παραγωγική δραστηριότητα. Οι σχέσεις που αναπτύσσουν τα μέλη μιας κοινότητας δεν αποτελούν από μόνες του το Κοινωνικό Κεφάλαιο, αλλά είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με την ανάπτυξη της παραγωγής. Όπως και άλλοι τύποι κεφαλαίων, το Κοινωνικό Κεφάλαιο είναι παραγωγικό, καθιστώντας δυνατή την επίτευξη συγκεκριμένων στόχων οι οποίοι κατά την απουσία του δεν θα ήταν εφικτοί. Θεωρεί ότι το Κοινωνικό Κεφάλαιο είναι ένα σύνολο κανόνων και προσδοκιών που υποστηρίζουν και διευκολύνουν την οικονομική δραστηριότητα στο σύστημα της αγοράς. Ομάδες που έχουν συγκεντρώσει Κοινωνικό Κεφάλαιο μπορούν επίσης να δρέπουν κέρδη με όρους οικονομικού κεφαλαίου, σε αντίθεση με άλλες ομάδες που έχουν μικρό Κοινωνικό Κεφάλαιο και επομένως μικρότερη επιτυχία στη συγκέντρωση οικονομικού κεφαλαίου.

Ο Francis Fukuyama, θεωρεί ότι μπορεί να προβληθεί για τις κοινωνίες ένα επιχείρημα ανάλογο με εκείνο του Coleman για τις ομάδες. Μερικές κοινωνίες, στις οποίες αφθονεί η εμπιστοσύνη, ευημερούν προοδευτικά περισσότερο από άλλες όπου η εμπιστοσύνη δεν είναι διαδεδομένη (Fukuyama, 1995). Αυτή η οπτική απορρέει από τη συγκριτική μακροκοινωνιολογία και δίνει έμφαση στη σημασία των αξιακών συστημάτων για την οικονομική ανάπτυξη.

Για τους Nan Lin, Karen Cook και Ronald S. Burt, το “Κοινωνικό Κεφάλαιο” είναι μια μορφή επένδυσης με προσδοκίες απόδοσης. Η επένδυση γίνεται από ένα άτομο και οι αποδόσεις είναι κοινωνικές. Παραδείγματα κοινωνικών αποδόσεων αποτελούν η πληροφορία, η επιρροή, τα κοινωνικά διαπιστευτήρια (γνωριμίες, διασυνδέσεις) και η ενίσχυση της ταυτότητας και της αναγνώρισης του ατόμου (Lin 2001:6-7). Η οπτική αυτή απορρέει από την κοινωνιολογία των οργανώσεων και των δικτύων και δίνει έμφαση στην ορθολογική, εργαλειακή συμπεριφορά των ατόμων.

Οι Portes & Sensenbrenner (1993), περιγράφουν το κοινωνικό κεφάλαιο “ως τις προσδοκίες για δράση που υπάρχουν εντός μιας ομάδας, οι οποίες επηρεάζουν τις οικονομικές επιδιώξεις και αναζητήσεις των μελών της, ακόμα και όταν οι προσδοκίες αυτές δεν είναι προσανατολισμένες στον οικονομικό τομέα”. Ο Portes θεωρεί ότι πρωταρχικά τα μέλη είναι αυτά που επιθυμούν να δημιουργήσουν και να συμμετέχουν σε οργανώσεις και δίκτυα, προκειμένου να έχουν πρόσβαση σε περισσότερους πόρους της κοινότητας. Θεωρούν ότι το κοινωνικό κεφάλαιο υπάρχει λόγω των παρακάτω παραγόντων:

- “Αξιακή παρεμβολή” (Value introjection) είναι οι ηθικές αξίες που ωθούν τους ανθρώπους να συμπεριφέρονται πιο συλλογικά και να θέλουν να επιτύχουν το κοινό καλό. Η συμπεριφορά αυτή υιοθετείται και από άλλα μέλη της κοινότητας, εφόσον βλέπουν ότι είναι πιο αποτελεσματική από αυτή που συνήθως επικρατεί.

- Η πίστη των ανθρώπων σε ότι αφορά στις αμοιβαίες συναλλαγές (Reciprocity Transactions). ,ηλαδή οι άνθρωποι θεωρούν ότι οι καλές πράξεις που έχουν κάνει στο παρελθόν μέσα στην ομάδα έχουν εκτιμηθεί από τους υπόλοιπους, οι οποίοι θα τις ανταποδώσουν ανάλογα σε περιπτώσεις ανάγκης.
- Η υποχρεωτική αλληλεγγύη (Bonden Solidarity) που παρατηρείται μεταξύ μελών των οργανώσεων, εφόσον μόνο ενωμένοι καταφέρνουν να επιτύχουν τους στόχους που έχουν θέσει, ιδιαίτερα σε πολύ δύσκολες περιστάσεις.
- Η αναγκαστική εμπιστοσύνη (Enforceable Trust) που χρειάζεται να δείξουν τα μέλη μεταξύ τους (Portes & Sensebrenner, 1993).

Γενικότερα θα μπορούσαμε να πούμε ότι ένας χρήσιμος ορισμός του Κοινωνικού Κεφαλαίου, θα περιλάμβανε τόσο τις συμπεριφορικές όσο και τις κοινωνικές δομικές πλευρές του. Ένας τέτοιος ορισμός θα μπορούσε να είναι ο ακόλουθος: το Κοινωνικό Κεφάλαιο είναι ένα σύνολο συμπεριφορών και σχέσεων στις οποίες περιλαμβάνονται η διαπροσωπική εμπιστοσύνη, η εμπιστοσύνη προς τους θεσμούς και η συμμετοχή σε επίσημες και ανεπίσημες ενώσεις και οργανώσεις. Με άλλα λόγια το Κοινωνικό Κεφάλαιο αναφέρεται σε σχέσεις, κοινή γνώμη, πεποιθήσεις και τύπους αλληλεπίδρασης που χρησιμοποιούνται από ομάδες ή δρώντες (Ostrom, 1994), αλλά ουσιαστικά συνδέεται με τη μακρά κοινωνιολογική παράδοση μελέτης της εμπιστοσύνης (Αλεξανδρόπουλος. 2004).

Η World Bank (2002) διατυπώνει την άποψη ότι το Κοινωνικό Κεφάλαιο αποτελείται από τους θεσμούς, τις σχέσεις και τους κανόνες που διέπουν τις κοινωνικές ομάδες. Ο τρόπος λειτουργίας και εφαρμογής των παραπάνω επηρεάζουν δραστικά τις κοινωνικές αλληλεπιδράσεις μιας κοινωνίας σε ποσοτικό, αλλά και ποιοτικό επίπεδο. Τα θετικά αποτελέσματα της χρήσης του Κοινωνικού Κεφαλαίου, αξίζει να μελετηθούν προκειμένου να μπορέσουν να εφαρμοστούν αποτελεσματικά και σε άλλες κοινότητες.

Επίσης, ο Collier (1998) συνδέει το κοινωνικό κεφαλαίο με την οικονομία, που ορίζει ότι αποτελείται από όλους τους μη οικονομικούς παράγοντες και διαδικασίες που συμβάλουν όμως στην οικονομική ανάπτυξη μιας κοινότητας.

Ο Schiff (1998) θεωρεί ότι το κοινωνικό κεφάλαιο ορίζεται ως το σύνολο των χαρακτηριστικών της κοινωνικής δομής που επηρεάζουν τις ανθρώπινες σχέσεις και κατ' επέκταση την παράγωγή υλικών αγαθών.

Ο Mahieu (1998, στον Παπάνη, 2007) ορίζει το κοινωνικό κεφάλαιο ως την προσδοκία αποκόμισης οικονομικού οφέλους και την βελτίωση της παραγωγής, μέσω της αξιοποίησης των κοινωνικών σχέσεων των μελών μιας κοινότητας.

Υπάρχει ένας παλαιότερος ορισμός του Κοινωνικού Κεφαλαίου που βασίζεται περισσότερο στην ατομική βάση. Το 1904 ο Henry James έγραψε για το Κοινωνικό Κεφάλαιο ενός θηλυκού χαρακτήρα στο *The Golden Bowl*, με το οποίο εννοούσε τους κοινωνικούς της πόρους. Πράγματι, ακολουθώντας τον James, θα ήταν πιθανό να καθορίσουμε το ατομικό Κοινωνικό Κεφάλαιο ως το σύνολο των κοινωνικών χαρακτηριστικών που κατέχονται από ένα άτομο, συμπεριλαμβανομένων το χάρισμα, τις επαφές, και τις γλωσσικές δεξιότητες που αυξάνουν τις αποδόσεις του προσώπου στις σχέσεις του με τους άλλους. Ένας τέτοιος ορισμός είναι ακριβώς αναλογικός με τις οικονομικές έννοιες του φυσικού και ανθρώπινου κεφαλαίου, και είναι μια ατομική βάση με τη οποία μπορούμε να σκεφτούμε τη διαδικασία με την οποία ένα άτομο επενδύει στο Κοινωνικό Κεφάλαιο. Το να σκεφτόμαστε το ατομικό Κοινωνικό Κεφάλαιο αποτελεί μια απαραίτητη προϋπόθεση για να σκεφτούμε το σχηματισμό του Κοινωνικού Κεφαλαίου της κοινότητας. Δεδομένου ότι το ατομικό Κοινωνικό Κεφάλαιο είναι πολύ κοντά στο ανθρώπινο κεφάλαιο, ένα μεγάλο μέρος της θεωρίας για επενδύσεις σε ανθρώπινο κεφάλαιο μπορεί να εφαρμοστεί χονδρικά και στο Κοινωνικό Κεφάλαιο.

1.2 Μορφές του Κοινωνικού Κεφαλαίου.

Το Κοινωνικό Κεφάλαιο διακρίνεται σε 2 μορφές. Η πρώτη μορφή αναφέρεται στο “δομικό Κοινωνικό Κεφάλαιο” (structural) όπου σύμφωνα με Uphoff(2000), Grootaert & Bastelaer(2002) αναφέρονται στα σχετιζόμενα αντικείμενα και στα εξωτερικά παρατηρούμενα κοινωνικά κατασκευάσματα όπως δίκτυα, ενώσεις, θεσμούς, κανόνες και διαδικασίες. Μουσικές και αθλητικές ομάδες, επιτροπές και ενώσεις στα πλαίσια της γειτονιάς είναι παραδείγματα από αυτή τη μορφή του Κοινωνικού Κεφαλαίου. Η δεύτερη μορφή αναφέρεται στο “γνωστικό Κοινωνικό Κεφάλαιο” (cognitive) το οποίο αποτελείται από περισσότερα υποκειμενικά και άυλα στοιχεία όπως αποδέκτες στάσεις και τρόποι συμπεριφοράς, κοινές αξίες, αμοιβαιότητα και εμπιστοσύνη (Grootaert & Bastelaer(2002)).

Τόσο ο Bourdieu όσο και ο Coleman τονίζουν τον άυλο χαρακτήρα του Κοινωνικού Κεφαλαίου σε σχέση με τις άλλες μορφές κεφαλαίου. Εκεί όπου το οικονομικό κεφάλαιο βρίσκεται στους τραπεζικούς λογαριασμούς των ανθρώπων, και το ανθρώπινο κεφάλαιο βρίσκεται μέσα στο κεφάλι τους, το Κοινωνικό Κεφάλαιο ενυπάρχει στη δομή των σχέσεων τους.

Παρά το γεγονός ότι αυτές οι δύο μορφές μπορεί να αλληλοενισχύονται υπάρχει η δυνατότητα να υπάρξει η μια χωρίς την άλλη. Οργανώσεις από κυβερνητική εντολή μπορούν και αντιπροσωπεύουν το δομικό Κοινωνικό Κεφάλαιο όπου το θεσμικό στοιχείο μπορεί να υπάρχει απαραίτητα. Επίσης σχέσεις αμοιβαίας εμπιστοσύνης υπάρχουν χωρίς την ύπαρξη επίσημων οργανώσεων.

1.3 Διαφορές του συλλογικού κεφαλαίου από το ατομικό και αντίστροφα.

Το Κοινωνικό Κεφάλαιο ως περιουσία των πόλεων ή των εθνών είναι ποιοτικά διαφορετικό από την έκδοση του ατομικού, γεγονός που εξηγεί γιατί αρκετοί σεβαστοί λογοτέχνες αποκλίνουν. Υπάρχουν αρκετές διαφορές ανάμεσα σε αυτά τα δύο οι οποίες αξίζουν αρκετή προσοχή.

Πρώτα από όλα είναι ότι η μετάβαση της έννοιας ατομικού κεφαλαίου σε κοινοτικό ή εθνικό πόρο δεν έχει ερμηνευτεί ρητά, με αποτέλεσμα να δημιουργείτε σύγχυση σχετικά με την έννοια του όρου. Στη μια πρόταση το Κοινωνικό Κεφάλαιο αποτελεί πλεονέκτημα των παιδιών στις άθικτες οικογένειες, στην άλλη πρόταση αποτελεί χαρακτηριστικό του δικτύου των ανταλλασσόμενων και στην συνέχεια αποτελεί την εξήγηση γιατί ολόκληρες πόλεις κυβερνώνται καλά και ευημερούν οικονομικά ενώ άλλες όχι. Η σύγχυση είναι προφανής όταν αντιλαμβανόμαστε ότι οι δύο ορισμοί της έννοιας αν και σε κάποιες περιπτώσεις είναι συμβατοί σε άλλες έχουν πολλές διαφορές μεταξύ τους. Για παράδειγμα οι σωστές « διασυνδέσεις» μπορούν σε ορισμένους ανθρώπους να βοηθούν να κερδίζουν πρόσβαση σε διάφορα επικερδή δημόσια συμβόλαια παρακάμπτοντας τις περισσότερες φορές θεσμούς και κανονισμούς. Βλέπουμε λοιπόν ότι το ατομικό Κοινωνικό Κεφάλαιο έγκειται κυρίως στην ικανότητα να υποσκάπτει το συλλογικό Κοινωνικό Κεφάλαιο.

Δεύτερο, ποτέ δεν έγιναν ξεκάθαρες οι αιτίες και τα αποτελέσματα του Κοινωνικού Κεφαλαίου ως συλλογικό χαρακτηριστικό, προκαλώντας κυκλικό συλλογισμό. Η σκληρή θεωρητική δουλειά έγινε από τον Bourdieu και οι διάδοχοι του απέτρεψαν από το να συμβεί το ίδιο στην έννοια του ατομικού κεφαλαίου. Σε αυτό το επίπεδο, οι πηγές του Κοινωνικού Κεφαλαίου σχετίζονται καθαρά με τα δίκτυα του κάθε ατόμου, οι λόγοι για τους οποίους δημιουργήθηκαν αυτά τα δίκτυα καθώς και τα πλεονεκτήματα που προκύπτουν από αυτά. Όσον αφορά το συλλογικό Κοινωνικό Κεφάλαιο δεν μπορούμε να κάνουμε το διαχωρισμό που κάνουμε στο ατομικό αλλά μπορούμε να παραθέσουμε τα πλεονεκτήματα που προκύπτουν από την ύπαρξη του. 1) ότι μπορεί να οδηγήσει σε καλύτερη διακυβέρνηση και 2) σε πιο αποτελεσματικές πολιτικές. Έτσι λοιπόν για κάθε πολιτικό σύστημα αν οι αρχές και η πλειοψηφία του πληθυσμού του εμποτιστούν με ένα συλλογικό αίσθημα υπευθυνότητας και αλτρουισμού, τότε αυτό το σύστημα θα κυβερνάται καλύτερα και οι πολιτικές του θα είναι πιο αποτελεσματικές. Γεννιούνται λοιπόν ερωτήματα όπως, γιατί κάποιες πόλεις κυβερνούνται καλύτερα και γιατί κάποιες είναι πλουσιότερες από άλλες; η απάντηση είναι

ότι διαθέτουν αξιόλογο απόθεμα Κοινωνικού Κεφαλαίου; Δηλαδή ότι οι πρώτες έχουν στην κατοχή τους το απαιτούμενο Κοινωνικό Κεφάλαιο ενώ οι δεύτερες δεν το έχουν ακόμα αποκτήσει. Η ίδια αιτιολογία έχει δοθεί, 1) για τα οικογενειακά προγράμματα στην Αμερική, 2) για τις προσπάθειες ανάπτυξης κοινοτήτων στην Αφρική και 3) για την εφαρμογή της δημοκρατίας σε πρώην κομμουνιστικές χώρες.

Γενικώς μπορούμε να πούμε ότι θεωρητικά προβλήματα στη διατύπωση της έννοιας έχουν καλυφθεί από μεταγενέστερες προσπάθειες να μετρηθεί εμπειρικά. Η εμπειρική μέτρηση του Κοινωνικού Κεφαλαίου απαιτεί την ύπαρξη κάποιων εναλλακτικών δεικτών. Ο Putman πρότεινε το διάβασμα εφημερίδων, την εμπιστοσύνη σε διάφορες έρευνες και τη συμμετοχή των πολιτών σε μη πολιτικές οργανώσεις. Τους παραπάνω δείκτες τους υιοθέτησαν πολλοί ερευνητές. Στην ανάγκη τους όμως να βρουν αποδείξεις για το Κοινωνικό Κεφάλαιο ως συλλογικό χαρακτηριστικό οδηγήθηκαν στο να υπολογίζουν δείκτες οι οποίοι ήταν αρκετά ελεγχόμενοι.

Τρίτον, από την μετατόπιση των ορισμών του Κοινωνικού Κεφαλαίου αφήνετε χώρος για την σκέψη και πιθανών άλλων αιτιών. Η υποστήριξη ότι η γενικευμένη πολιτοφροσύνη οδηγεί σε καλύτερα πολιτικά αποτελέσματα, κρύβει την πιθανότητα ότι άσχετες αιτίες εξηγούν και τα 2 μαζί «την αλτρουιστική συμπεριφορά» του πληθυσμού και τον «αποτελεσματικό χαρακτήρα» των κυβερνήσεων. Επίσης είναι πιθανό παράγοντες που παρέμειναν έξω από τον αρχικό αιτιολογικό λογαριασμό τόσο για τις φερόμενες αιτίες όσο και για τα αποτελέσματα να εγκατέστησαν τις σχέσεις ψευδείς.

1.4 Οι 5 διαστάσεις του Κοινωνικού Κεφαλαίου.

Προκειμένου να εφαρμοστεί η έννοια του Κοινωνικού Κεφαλαίου σε πρακτικό και επιχειρησιακό επίπεδο, διασπάτε σε 5 βασικές διαστάσεις:

- 1) Ομάδες και δίκτυα: Πρόκειται για ομάδες μεμονωμένων ατόμων οι οποίοι προωθούν και προστατεύουν τις προσωπικές σχέσεις οι οποίες βελτιώνουν την ευημερία τους.

2) Εμπιστοσύνη και αλληλεγγύη: Στοιχεία της διαπροσωπικής συμπεριφοράς τα οποία ενθαρρύνουν την ύπαρξη συνοχής και ισχυρής συλλογικής δράσης.

3) Συλλογική δράση και συνεργασία: Η ικανότητα των ανθρώπων να εργάζονται μαζί για την επίλυση των κοινωνικών θεμάτων.

4) Κοινωνική συνοχή: Μετριάζει το ρίσκο της διαμάχης και προωθεί την ισότιμη πρόσβαση στα οφέλη της ανάπτυξης με την ενίσχυση της συμμετοχής των περιθωριοποιημένων.

5) Ενημέρωση και επικοινωνία: Διαλύει το αρνητικό Κοινωνικό Κεφάλαιο και ταυτόχρονα ενεργοποιεί το θετικό Κοινωνικό Κεφάλαιο με τη βελτίωση της πρόσβασης στις πληροφορίες.

Οι παραπάνω διαστάσεις δείχνουν τόσο τις διαρθρωτικές όσο και γνωστικές μορφές του Κοινωνικού Κεφαλαίου.

1.5 Η συνεισφορά του Κοινωνικού Κεφαλαίου.

Μπορούμε να πούμε ότι το Κοινωνικό Κεφάλαιο, αποδεικνύεται ένας ισχυρός παράγοντας ο οποίος εξηγεί τη σχετική επιτυχία των ατόμων σε διάφορους χώρους, όπως:

- Το Κοινωνικό Κεφάλαιο επηρεάζει την επιτυχία της επαγγελματικής σταδιοδρομίας. (Burt, 1992, Gabbay & Zuckerman, 1998, Podolny & Baron, 1997) και της εκτελεστικής αποζημίωσης (Belliveau, O'Reilly, & Wade, 1996, Burt, 1997a).

- Το Κοινωνικό Κεφάλαιο βοηθάει τους εργαζόμενους να βρουν δουλειά (Granovetter, 1973, 1995, Lin & Dumin, 1996, Lin, Ensel, & Vaughn, 1981) και δημιουργεί μια πλουσιότερη ομάδα προσλήψεων για τις επιχειρήσεις (Fernandez, Castilla, & Moore, 2000).

- Το Κοινωνικό Κεφάλαιο διευκολύνει την ανταλλαγή μεταξύ των πόρων και της καινοτομίας των προϊόντων (Gabbay & Zuckerman, 1998, Hansen, 1998, Tsai & Ghoshal, 1998) την δημιουργία πνευματικού

κεφαλαίου (Hargadon & Sutton, 1997; Nahapiet & Ghoshal, 1998), καθώς και διατμηματική ομάδα αποτελεσματικότητας (Rosenthal, 1996).

- Το Κοινωνικό Κεφάλαιο μειώνει τα ποσοστά του κύκλου εργασιών (Krackhardt & Hanson, 1993) και τους οργανικούς ρυθμούς διάλυσης (Pennings, Lee, & van Wit-teloostuijn, 1998) και διευκολύνει το επιχειρηματικό πνεύμα (Chong & Gibbons, 1997) και το σχηματισμό νεοσύστατων επιχειρήσεων (Walker, Kogut, & Shan, 1997).

- Το Κοινωνικό Κεφάλαιο ενισχύει τις σχέσεις με τους προμηθευτές (Asanuma, 1985, Baker, 1990, Dore, 1983, Gerlach, 1992, Helper, 1990, Smitka, 1991, Οζι, 1997), τα περιφερειακά δίκτυα παραγωγής (Romo & Schwartz, 1995), και την ενδοεταιρική μάθηση (Kraatz, 1998).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο : ΕΜΠΙΣΤΟΣΥΝΗ

2.1 Εισαγωγή.

Η έννοια της εμπιστοσύνης τα τελευταία χρόνια έχει βρεθεί στο κέντρο της προσοχής της κοινωνικό-επιστημονικής σκέψης. Αποτελεί τμήμα μιας ευρύτερης συζήτησης που τις τελευταίες δύο δεκαετίες έχει αναπτυχθεί διεθνώς γύρω από την σημασία που έχουν οι αξίες, η κουλτούρα και η θεσμικό-ιστορική παράδοση κάθε χώρας στην οικονομική ανάπτυξη και αποτελεσματικότητα. Στα μέσα της δεκαετίας του 80 ο κοινωνιολόγος James Coleman θεώρησε ότι θα έπρεπε να συμπεριληφθούν στη οικονομία και όλες εκείνες η μη στενά οικονομικές πλευρές που την επηρεάζουν κάτω από την έννοια «Κοινωνικό Κεφάλαιο». Βέβαια πριν από τον James Coleman, είχε ήδη αναπτυχθεί η έννοια του ανθρώπινου δυναμικού η οποία χρησιμοποιήθηκε όλο και περισσότερο από τους οικονομολόγους για να στηρίξουν την άποψη ότι στις σύγχρονες κοινωνίες ο όρος κεφάλαιο συσσωρεύεται λιγότερο με βάση τη γη, τα εργοστάσια, τα μηχανήματα και τα εργαλεία και περισσότερο με βάση τις ανθρώπινες δεξιότητες και γνώσεις. Ο James Coleman σε αυτό το σημείο απλά πρόσθεσε ότι εκτός από τις γνώσεις και τις δεξιότητες, μια σημαντική ποσότητα ανθρώπινου κεφαλαίου έγκειται στην ικανότητα των ανθρώπων να συνεργάζονται, να συνενώνονται και να δρουν από κοινού. Αυτό το ονομάζει «Κοινωνικό Κεφάλαιο».

Η έννοια της εμπιστοσύνη αποτελεί ένα αναπόσπαστο τμήμα της θεωρίας του Κοινωνικού Κεφαλαίου και είναι ένα βασικό κριτήριο για την μέτρηση του καθώς αρκετοί δείκτες μέτρησης του σχετίζονται πάρα πολύ μαζί της.

Ο Robert Putnam με το βιβλίο του *Making Democracy Work* (1993) συνέβαλε αποφασιστικά στην σύνδεση της έννοιας της εμπιστοσύνης με το Κοινωνικό Κεφάλαιο. Συγκεκριμένα όρισε το Κοινωνικό Κεφάλαιο σε μια σχέση που αναφέρεται σε χαρακτηριστικά της κοινωνικής οργάνωσης όπως η εμπιστοσύνη, οι κανόνες αμοιβαιότητας και τα δίκτυα εθελοντικής

συμμετοχής των πολιτών, τα οποία αυξάνουν την κοινωνική αποτελεσματικότητα και διευκολύνουν τις συνεργασίες. Μπορεί το βιβλίο του να δέχθηκε αρκετές κριτικές, παρόλα αυτά πρόσφερε αφενός μια εμπειρική θεμελίωση στην έννοια του Κοινωνικού Κεφαλαίου και αφετέρου σύνδεσε την έννοια του Κοινωνικού Κεφαλαίου με αυτήν της εμπιστοσύνης.

2.2 Ιστορικές αναφορές.

Ιστορικά, η σημασία που αποδόθηκε στην έννοια "εμπιστοσύνη" κατά των 19^ο και 20^ο αιώνα ήταν μικρή. Την εποχή εκείνη, θέματα όπως η ανάπτυξη, η αύξηση και η κατανομή του πλούτου, αντιμετωπίστηκαν υπό το πρίσμα της αντιπαράθεσης του "φιλελευθερισμού" και του "σοσιαλισμού" και των αντίστοιχων δύο διαφορετικών μοντέλων κοινωνικό-οικονομικής οργάνωσης "καπιταλισμός της αγοράς ή κρατικός σοσιαλισμός", με αποτέλεσμα να μη δοθεί ιδιαίτερη σημασία στην έννοια "εμπιστοσύνη". Κατά την δεκαετία όμως του 1980, άρχισε να αναζωπυρώνεται η έννοια της "εμπιστοσύνης" ως αποτέλεσμα ότι αρχίζουν αφενός να γίνονται αισθητές οι συνέπειες της παγκοσμιοποίησης και αφετέρου άρχισε η κατάρρευση του συστήματος του κρατικού σοσιαλισμού. Έτσι μετατοπίστηκε το ενδιαφέρον σε άλλες ουσιώδεις πλευρές της οικονομικής και παραγωγικής διαδικασίας που επηρεάζονται από την κουλτούρα, την ηθική, τις αξίες, το "ψυχολογικό κλίμα". Επίσης πολύ αναλυτές αποκάλυπταν για παράδειγμα, ότι οι πολύ ουσιαστικές διαφορές ανάμεσα στο μοντέλο της Ιαπωνικής επιχειρηματικότητας και αυτό των ΗΠΑ, ή της Γερμανίας, καθώς και οι διαφορές ανάμεσα στον Ιταλικό Βορρά και τον Νότο αντανάκλασαν τέτοιους θεσμικό-πολιτιστικούς παράγοντες (Fukuyama 1995, σελ 5-10).

Η ραγδαία όμως αναπτυσσόμενη διαδικασία της παγκοσμιοποίησης και η νέα μεγάλη αναδιάρθρωση των χρόνο-χωρικών σχέσεων οδήγησαν σε μια κατάσταση αύξησης της διακινδύνευσης και πολυπλοκότητας. Η πολυπλοκότητα και η διακινδύνευση επανέφεραν στο προσκήνιο την έννοια της εμπιστοσύνης.

Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να αναφερθούμε στην έννοια "εμπιστοσύνη" στην κοινή σημασία του όρου καθώς και στην "τεχνική" σημασία όπως αυτή της αποδίδεται από μια σειρά οικονομολογικές και κοινωνικές προσεγγίσεις.

2.3 Η έννοια της εμπιστοσύνης.

Η "εμπιστοσύνη" παρουσιάζει πολλαπλούς ορισμούς, γεγονός που μπορεί να οφείλεται σε 2 λόγους.

Πρώτον, ο ορισμός της λέξης trust σύμφωνα με το λεξικό της Οξφόρδης αναφέρεται στο εξής "Confidence or reliance on some quality or attribute of a person or thing or the truth of a statement" «Εμπιστοσύνη είναι το να αποδίδεις πίστη ή αξιοπιστία σε μια ιδιότητα ή χαρακτηριστικό ενός προσώπου ή πράγματος ή στην αλήθεια μια δήλωσης» Αυτό τον ορισμό του Λεξικού της Οξφόρδης βλέπουμε ότι η νοηματική απόδοση του όρου trust γίνεται με την αναφορά σε συνώνυμες αγγλικές λέξεις όπως confidence και reliance. Στην σύγχρονη κοινωνική όμως θεωρία η έννοια της εμπιστοσύνης βασίζεται σε μια τελείως διαφορετική εννοιολόγηση από αυτή των αγγλικών όρων trust, confidence και reliance. Δεύτερον η "εμπιστοσύνη" είναι μια πολύπτυχη έννοια που ενσωματώνει "γνωστικές", "συναισθηματικές" και "συμπεριφοριστικές διαστάσεις".

Σύμφωνα με τον Georg Simmel (1964), η εμπιστοσύνη υπάρχει όταν πιστεύουμε σε κάποιον ή σε κάποια αρχή. "Εκφράζει το αίσθημα ότι ανάμεσα στην ιδέα μας για ένα πράγμα το όντι, υπάρχει μια καθορισμένη σχέση και ενότητα, μια ορισμένη συνοχή στην αντίληψη μας για αυτό, μια διασφάλιση και έλλειψη αντίστασης στην παράδοση του Εγώ σε αυτή την αντίληψη, η οποία μπορεί να εδράζεται σε ιδιαίτερους λόγους, αλλά που όμως δεν εξηγείται από αυτούς. Ο Georg Simmel είναι ο πρώτος Κοινωνιολόγος που θέτει το πρόβλημα της εμπιστοσύνης σε συνάρτηση με τον χρηματικό χαρακτήρα των οικονομικών σχέσεων.

Γενικώς μπορούμε να πούμε ότι η εμπιστοσύνη αποτελεί ένα σημαντικό παράγοντα για την μείωση της πολυπλοκότητας και της αβεβαιότητας. Ένα

βασικό χαρακτηριστικό του ανθρώπινου όρου είναι ότι εξαρτόμαστε από άλλους ανθρώπους για την πραγματοποίηση των στόχων μας. Ορισμένες φορές τυγχάνει να γνωρίζουμε τους ανθρώπους από τους οποίους εξαρτόμαστε π.χ. γονείς, δασκάλους, φίλους, συναδέλφους, προϊσταμένους. Υπάρχουν όμως και φορές, όπου η επιτυχία των ενεργειών μας να εξαρτάται από ανθρώπους που δεν γνωρίζουμε. {Hummel & Roosendaal, 2001}

Όπως έχουμε ήδη αναφέρει το κοινωνικό περιβάλλον λόγω αβεβαιότητας και πολυπλοκότητας απαιτεί την ύπαρξη ενός μηχανισμού ή μέσου που θα μετριάξει αυτή την κοινωνική πολυπλοκότητα, διαφορετικά μόνο οι απλές και βραχυπρόθεσμες συναλλαγές θα ήταν δυνατές. Για τον λόγο αυτό τα άτομα προσπαθούν να μειώσουν την κοινωνική πολυπλοκότητα μέσω κατανόησης και ελέγχου του κοινωνικού περιβάλλοντος. Ένας τρόπος μείωσης της κοινωνικής πολυπλοκότητας και της ύπαρξης σύνθετων και μακροπρόθεσμων συναλλαγών είναι η εφαρμογή κανόνων και κανονισμών. Όταν όμως η ύπαρξη κανόνων και κανονισμών δεν είναι αρκετή, τότε τα άτομα μειώνουν την κοινωνική πολυπλοκότητα με την υπόθεση της συμπεριφοράς των άλλων ατόμων, την πιο πιθανή συμπεριφορά που περιμένουν από αυτά. Αυτή η υπόθεση για τις μελλοντικές ενέργειες των άλλων, αποτελεί την ουσία της εμπιστοσύνης (essence of trust).

Η ανάληψη των υποχρεώσεων και η τήρηση των συμφωνημένων προϋποθέτει την ικανότητα ηθικής δέσμευσης, στοιχείο απαραίτητο για την ύπαρξη συλλογικών σχέσεων. Η ποινή δεν μπορεί να αναπληρώσει το πρόβλημα της αξιοπιστίας, και μια τέτοια κατάσταση που εξαρτάται σχεδόν αποκλειστικά από μηχανισμούς επιτήρησης και κύρωσης αυξάνει υπερβολικά το κόστος των συμφωνιών.

2.4 Η σημασία της εμπιστοσύνης στις οικονομικές συναλλαγές.

Η σημασία της εμπιστοσύνης ως παράγοντας που επηρεάζει τις οικονομικές συναλλακτικές δραστηριότητες δεν έχει ληφθεί υπόψη τόσο στην κλασική όσο και στην νεοκλασική οικονομική θεωρία. Υπάρχουν

όμως οικονομολογικές θεωρίες οι οποίες αποκλίνουν από το κλασικό παράδειγμα και λαμβάνουν υπόψη τη σημασία της εμπιστοσύνης στις συναλλακτικές δραστηριότητες. Ο πρώτος ο οποίος μπορούμε να πούμε ότι επισήμανε την οικονομική σημασία της εμπιστοσύνης στη λειτουργία των αγορών είναι ο John Stuart Mill στο *The Principles of Political Economy with some of their application to social philosophy*. Εδώ ο John Stuart Mill θέτει το ερώτημα, το πώς μπορούν να εξηγηθούν οι διαφορές στην παραγωγικότητα μεταξύ ανθρώπων από διαφορετικές περιοχές και χώρες. Επισημαίνει λοιπόν μια σειρά παραγόντων που βοηθούν σε αυτή την έρευνα όπως, η λαϊκή εκπαίδευση, οι φυσικοί πόροι, το επίπεδο δεξιοτήτων και γνώσης καθώς και η εμπιστοσύνη και αναφέρει επιγραμματικά τα εξής: « Το πλεονέκτημα της ανθρωπότητας, ότι είναι σε θέση οι άνθρωποι να εμπιστευτούν ο ένας τον άλλον, διεισδύει σε κάθε σχισμή της ανθρώπινης ύπαρξης: το οικονομικό είναι ίσως το μικρότερο μέρος της, παρά τούτα ακόμα και αυτό είναι πέραν υπολογισμού». *«The advantage of mankind of being able to trust one another penetrate into every crevice and cranny of human life: the economical is perhaps the smallest part of it, yet even this is incalculable»* (1900:pp.68)

Σύμφωνα με τον John Stuart Mill (1900), η αύξηση της εμπιστοσύνης οδηγεί σε μείωση του συναλλακτικού κόστους μεταξύ των ανθρώπων, οργανισμών, επιχειρήσεων. Αυτό όμως αποτελεί ένα μικρό μέρος των ωφελειών που προσφέρει η εμπιστοσύνη. «Η θετική αυτή εξοικονόμηση θα ξεπεραστεί κατά πολύ από την τεράστια αύξηση στο προϊόν της κάθε είδους εργασίας, και την εξοικονόμηση χρόνου και εξόδων, οι οποίες μπορούν να επιτευχθούν εάν οι εργάτες επιτελούν με ειλικρίνεια αυτό που έχουν αναλάβει να πράξουν και με ενισχυμένο το πνεύμα, η αίσθηση της δύναμης και της εμπιστοσύνης, με τις οποίες κάθε είδους έργα θα μπορούν να σχεδιαστούν και διεξαχθούν από αυτούς που νιώθουν ότι όλοι των οποίων η βοήθεια απαιτείται θα κάνουν το καθήκον τους με συνέπεια σύμφωνα με τα συμβόλαια τους» *«But this positive saving would be far outweighed by the immense increase in the produce of all kinds of labour, and saving of time and expenditure, which would be obtained if the labourers honestly*

performed what they undertake; and by increased spirit, the feeling of power and confidence, with which works of all sorts would be planned and carried on by those who felt that all whose aid was required would do their part faithfully according to their contracts» (1900:pp.69)

2.5 Η έννοια της εμπιστοσύνης από τον John Locke.

Σύμφωνα με τον John Locke (1954) αυτό που αποτελεί τον κοινωνικό δεσμό είναι η πίστη. Η πίστη αποτελεί τον πυρήνα από όπου απορρέουν συναφείς έννοιες όπως αξιοπιστία, φερεγγυότητα, εμπιστοσύνη, ηθική δέσμευση, συναλλακτική καλή πίστη, χωρίς τις οποίες είναι δύσκολο να υπάρξει μια εύτακτη πολιτεία. Έτσι λοιπόν το πρόβλημα ήταν στο κατά πόσο τα άτομα είναι αξιόπιστα. Η ανάληψη υποχρεώσεων ή τήρηση των συμφωνημένων προϋποθέτει την ικανότητα ηθικής δέσμευσης που είναι στοιχείο απαραίτητο για την ύπαρξη συλλογικών σχέσεων. Ο Locke υποστήριζε μια βαθύτερη σχέση μεταξύ πίστης, αξιοπιστίας και εμπιστοσύνης και ενώ ήταν υπέρ της θρησκευτικής ανοχής, ζητούσε συγχρόνως τον αποκλεισμό των άθεων από τη δημόσια σφαίρα, λόγο του γεγονότος ότι οι άθεοι δεν πίστευαν κάπου, δεν είχαν κάποιον όρκο στον οποίο θα δέσμευαν την τήρηση των συμφωνιών τους, γεγονός που τους έκανε αναξιοπίστους. Βλέπουμε λοιπόν ότι ο John Locke σύνδεε την θρησκευτική πίστη με την αξιοπιστία και την εμπιστοσύνη, αγαθά τα οποία είναι απαραίτητα για να λειτουργήσει η αγορά.

Γενικώς θα μπορούσαμε να πούμε ότι σήμερα, παρά την επικράτηση κάποιων ακραίων μορφών εγωιστικής ορθολογικότητας, που φθάνει μέχρι το σημείο του καιροσκοπισμού και της διαφθοράς, αρκετοί είναι αυτοί που υποστηρίζουν ότι η ανθρωπότητα μας συντηρείται από τα τελευταία υπολείμματα της περιόδου της πίστης. Έτσι λοιπόν η ύπαρξη ηθικής κληρονομιάς και παράδοσης σε ένα πληθυσμό ο οποίος ενεργεί με βάση αυτές τις αντιλήψεις, μπορεί και παράγει κοινωνικό κεφάλαιο, διευκολύνοντας με αυτό τον τρόπο την ανάπτυξη της εμπιστοσύνης και συνεργασίας, γεγονός που με τη σειρά του διευκολύνει την οικονομική ανάπτυξη.

2.6 Η εμπιστοσύνη λειτουργώντας ως μια κατάσταση η οποία σταθεροποιεί τις προσδοκίες, ανεξάρτητα από το που μπορεί να στηρίζεται.

Μπορεί να στηρίζεται: α) σε μια ορισμένη, έστω ασθενή επαγωγική γνώση ή πληροφόρηση, π.χ το καλό όνομα μια επιχείρησης στην αγορά, η φήμη, η προηγούμενη έντιμη συμπεριφορά ενός ανθρώπου, ο τρόπος οργάνωσης και συμπεριφοράς μιας υπηρεσίας ή δημόσιας διοίκησης μπορούν να δημιουργήσουν εμπιστοσύνη στους συναλλασσόμενους τρίτους, β) μπορεί να στηρίζεται σε παραδοσιακά, αξιακά ή συναισθηματικά στοιχεία, π.χ η εμπιστοσύνη προς κάποιον επειδή ανήκει στην ίδια εθνότητα, την ίδια θρησκεία, την ίδια οικογένεια κ.τ.λ. Από τα παραπάνω συνεπάγεται το γεγονός ότι ένα ποσοστό εμπιστοσύνης υπάρχει σε κάθε κοινωνία. Ιδιαίτερα σήμερα, στην παγκοσμιοποιημένη πραγματικότητα η σημασία της εμπιστοσύνης βαίνει αυξανόμενη προκειμένου να αντιμετωπιστούν προβλήματα που προκύπτουν από το υψηλό ποσοστό διακινδύνευσης και πολυπλοκότητας των κοινωνικών συστημάτων.

Παρόλα αυτά η ύπαρξη σχέσεων εμπιστοσύνης και κοινωνικού κεφαλαίου δε θα πρέπει να εξαρτώνται εξολοκλήρου από την ιστορική διαδρομή που ακολούθησε μια χώρα ή μια κοινωνία στο παρελθόν, αλλά θα πρέπει να δίνεται έμφαση στα σημερινά δεδομένα καθώς και στο πως οι σχέσεις εμπιστοσύνης και συνεργασίας μπορούν να διαμορφωθούν εξολοκλήρου σε μια νεωτερική και εκσυγχρονιζόμενη κοινωνία. Σε διαφορετική περίπτωση χώρες όπως της Ανατολικής Ευρώπης η ακόμα και η ίδια η Ελλάδα, που δεν διαθέτουν ισχυρό κοινωνικό κεφάλαιο παρελθόντος θα ήταν καταδικασμένες στην διαρκώς ατελή λειτουργία της αγοράς και των θεσμών τους.

2.7 Η εμπιστοσύνη αποτέλεσμα κοινωνικών στρατηγικών ή κρατικών.

Ένα βασικό ερώτημα που προκύπτει είναι κατά πόσο μπορούν, η εμπιστοσύνη και το κοινωνικό κεφάλαιο να δημιουργηθούν ως αποτέλεσμα

συνειδητής παρέμβασης και σχεδιασμού, δηλαδή ανάπτυξης κοινωνικών στρατηγικών ή κρατικών. Ο Robert Putnam σε μια μελέτη του επιχείρησε να εξηγήσει τη διαφορετική θεσμική-οικονομική επιτελεστικότητα ανάμεσα στο Βορρά και τον Νότο της Ιταλίας με βάση την εξαρτημένη από τη διαδρομή ιστορικά διαμορφωμένη διαφορά στην ύπαρξη κοινωνικού κεφαλαίου. Παρόλα αυτά δεν απάντησε στο ερώτημα στο κατά πόσο η αποτελεσματικότητα των σχετικών πολιτικών θα μπορούσε να είναι διαφορετική και υπό ποιους όρους. Έδωσε έτσι την εντύπωση ότι η σύνδεση των ζητημάτων της οικονομικής ανάπτυξης με την κουλτούρα και τις αξίες στο βαθμό που περιορίζεται σε ένα φορμαλιστικό και συγχρόνως ιστορικό πλαίσιο δε διαθέτει τα κατάλληλα εννοιολογικά εργαλεία για να απαντήσει σε παρόμοια ερωτήματα. Αυτό βέβαια ήταν και η αιτία για να διατυπωθούν αρκετές κριτικές στον Robert Putnam.

2.8 James Coleman.

Για τον Coleman, το κοινωνικό κεφάλαιο παράγεται από τις εξουσιαστικές σχέσεις, από τις σχέσεις εμπιστοσύνης και από την μονομερή μεταβίβαση ελέγχου των πόρων, και εφόσον εξαρτάται από τα δίκτυα, τις σταθερές σχέσεις, την ιδεολογία και άλλους παράγοντες, μπορεί να δημιουργείται, να διατηρείται ή και να καταστρέφεται.

Ο Coleman άρχισε να κτίζει την θεωρία του κοινωνικού κεφαλαίου με το να φαντάζεται φορείς οι οποίοι είχαν στην κατοχή του πόρους τους οποίους και έλεγχαν και από τους οποίους είχαν και συμφέροντα. Από την στιγμή που οι φορείς είχαν ενδιαφέρον για εκδηλώσεις οι οποίες βρίσκονταν κάτω από τον έλεγχο άλλων φορέων, τότε συμμετείχαν σε συναλλαγές και μονομερείς μεταφορές του ελέγχου, ο οποίος οδηγούσε στο σχηματισμό μόνιμων κοινωνικών σχέσεων. Σύμφωνα με αυτή τη λογική αλληλουχία, οι εξουσιαστικές σχέσεις, οι σχέσεις εμπιστοσύνης και η συναινετική κατανομή των δικαιωμάτων όριζαν τα πρότυπα που πρόεκυπταν καθώς και τα συστατικά της κοινωνικής δομής.

2.9 Frances Fukuyama-Robert Putnam.

Ο Frances Fukuyama στο έργο του Trust (1995) κάνει την πρώτη προσπάθεια να δείξει την προοπτική του κοινωνικού κεφαλαίου.

Ο Frances Fukuyama ξεκινάει με την παρατήρηση ότι οι εθνικές πολιτικές και οι οικονομικοί οργανισμοί συγκλίνουν με οικονομίες οι οποίες είναι όλο και περισσότερο προσανατολισμένες προς την αγορά και την ενσωμάτωση στην παγκόσμια καπιταλιστική διαίρεση της εργασίας. Η κοινωνική έχει αποτύχει και το κράτος αποσύρεται από την οικονομία. Η ιδέα ότι υγιείς πολιτικοί και οικονομικοί θεσμοί εξαρτώνται από μια υγιή και δυναμική κοινωνία των πολιτών προκαλεί αναβίωση. Η κοινωνία των πολιτών, επιχειρήσεων, ενώσεων, σχολείων, συλλόγων, συνδικαλιστικών οργανώσεων και ούτε καθεξής, ιδρύθηκαν με την σειρά τους μέσα στην οικογένεια, το κέντρο της πολιτιστικής κοινωνικοποίησης κάθε κοινωνίας, των αξιών και των ηθικών παραινήσεων.

Η οικονομική και πολιτική σύγκλιση των διαφορετικών χωρών φέρνουν στο φως την επίγνωση και την σπουδαιότητα των πολιτισμικών διαφορών, οι οποίες είναι βαθιά ριζωμένες στη θρησκεία. Η οικονομική αποδοτικότητα μπορεί να επιτευχθεί μέσα σε ομάδες των οποίων τα άτομα μπορούν και συνεργάζονται στη βάση των κοινών αξιών. Αυτό μπορεί να εξαρτάται από την προικοδότηση που έχουν από το Κοινωνικό Κεφάλαιο ή με άλλα λόγια στην ικανότητα των ατόμων να μπορούν συνεργάζονται μέσα σε ομάδες και οργανισμούς για την επίτευξη κοινών στόχων.

Αυτή η ικανότητα αντιστοιχεί στην αμοιβαία εμπιστοσύνη, στην προσδοκία της σωστής και συνεργατικής συμπεριφοράς από τους άλλους, η οποία τελικά εξαρτάται από την ανταλλαγή κανόνων και αξιών και στην επιδεξιότητα του να μπορείς να υποτάξεις τον εαυτό σου προς το συμφέρον της ομάδας. Η συσσώρευση του Κοινωνικού Κεφαλαίου αποτελεί μια μακρά, πολύπλοκη και ουσιαστικά αυθόρμητη διαδικασία. Η πολιτική είναι ικανή να καταστρέψει τελειωτικά ή στην καλύτερη περίπτωση να αγωνίζεται για να το διατηρήσει. Η κουλτούρα, θεωρείται ως μια

κληρονομική ηθική συνήθεια και για αυτό το λόγο παίζει τόσο καθοριστικό ρόλο.

Διαφορετικές κοινωνίες απολαμβάνουν διαφορετικές προικοδοτήσεις Κοινωνικού Κεφαλαίου, και μια αφθονία ή σπανιότητα στην εμπιστοσύνη αποτελεί λειτουργία διαφορετικών κωδικών δεοντολογίας γεγονός που μπορεί να αποδοθεί σε διαφορετικές οικογενειακές κουλτούρες. Η οικογένεια μπορεί να παρέχει τη βάση για τις επιτυχείς μορφές μικρής κλίμακας επιχείρησης, όπως και στις βιομηχανικές περιοχές της κεντρικής και βορειοανατολικής Ιταλίας, όπου ένα είδος οικογενειακότητας υπάρχει στην εργασία η οποία εκτείνεται και στην τοπική κοινότητα, αν και με αυτό τον τρόπο εμποδίζει την ύπαρξη μιας πιο περίπλοκης οικονομικής οργάνωσης. Μεγάλες εταιρείες βρίσκουν γόνιμα πολιτιστικά εδάφη σε χώρες όπως η Ιαπωνία, η Γερμανία και οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, όπου η οικογένεια δεν ήταν ποτέ ένα πολιτιστικό εμπόδιο στις εκτεταμένες μορφές ενώσεων, οι οποίες προωθούνται από άλλους πολιτιστικούς παράγοντες (για παράδειγμα τις Προτεσταντικές αιρέσεις στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής). Η βόρεια Ιταλία και Ρωσία, περιοχές χωρίς δυνατές οικογένειες η περισσότερα εκτεταμένα δίκτυα εμπιστοσύνης, αποτελούν παραδείγματα περιορισμένης οικογενειακότητας, με αποτέλεσμα την οπισθοδρομικότητα και την παρουσία οικονομικής εγκληματικότητας στο εσωτερικό τους. Αξίζει να σημειώσουμε ότι η Κίνα, η Γαλλία, η βόρεια Ιταλία και άλλες κοινωνίες στις οποίες η εμπιστοσύνη είναι χαμηλή, αντιμετώπισαν ισχυρό πολιτικό συγκεντρωτισμό ο οποίος εξάντλησε ότι διαθέσιμο Κοινωνικό Κεφάλαιο υπήρχε. Αυτό βέβαια δεν είναι η περίπτωση της Ιαπωνίας, της Αμερικής και της Γερμανίας.

Κάθε Εθνικός καπιταλισμός έχει βάλει τον οβολό του, στον διεθνή καταμερισμό της εργασίας. Η συγκεκριμένη κουλτούρα του καθενός από αυτούς, επιλέγει μια συγκεκριμένη βιομηχανική δομή, σύμφωνα με αυτές που ορίζονται από τις αγορές και τις τεχνολογίες, στη συνέχεια η βιομηχανική δομή με την σειρά της καθορίζει τον τομέα της παγκόσμιας οικονομίας στην οποία η εν λόγω χώρα μπορεί να επιφέρει επιτυχία.

Η συγκριτική πολιτική οικονομία έχει αναπτύξει διάφορα μοντέλα ρύθμισης και κατανομής για την αντιμετώπιση των προβλημάτων της ολοκλήρωσης του συστήματος (για παράδειγμα, ένα συγκεκριμένο συνδυασμό συνολικών οικονομικών μεταβλητών, οι οποίοι επιτρέπουν την ανάπτυξη και την σταθερή απασχόληση) και της κοινωνικής ένταξης (για παράδειγμα την πολιτική και πολιτιστική αποδοχή του αδιανέμητου συνδυασμού που αποκτιέται). Αυτή η αναλυτική σχολή συνοδεύεται από την πολιτική εμπειρία των ευρωπαϊκών μορφών του Κεϋνσιανού καπιταλισμού. Τα ευρωπαϊκά οικονομικά μοντέλα ρύθμισης έχουν συσσωρεύσει, ανεπάρκειες και δυσκαμψίες και τελικά κινδυνεύουν από τη διαδικασία της παγκοσμιοποίησης, η οποία εκτός των άλλων προβλημάτων, έχει μειώσει το ρυθμιστικό πεδίο δράσης των Εθνικών κρατών. Οι πιο φιλελεύθερες οικονομίες είναι και αυτές που αποδίδουν καλύτερα αυτή τη στιγμή.

Η απάντηση του Fukuyama σε αυτή τη νέα πρόκληση είναι να χρησιμοποιηθεί η ιδέα του Κοινωνικού Κεφαλαίου για συγκριτική ανάλυση, με αυτό τον τρόπο καθαρίζουμε το Ευρωπαϊκό μοντέλο και επιτρέπουμε στο "ενάρετο" Αμερικάνικο μοντέλο να επιστρέψει και πάλι στο προσκήνιο. Σε αυτό το φιλόδοξο πρόγραμμα παράγει μια μεγάλης κλίμακας συνθετικό πλαίσιο όπου ενώνει το παρελθόν με το παρόν, το οποίο και υποστηρίζεται από αναφορές σε μια τεράστια βιβλιογραφία.

Η κατάρρευση των κομμουνιστικών συστημάτων και τα προβλήματα που προέκυψαν από τον Κεϋνσιανό καπιταλισμό έδωσαν τροφή για σκέψη σχετικά με τον ρόλο του κράτους και της πολιτικής στην κοινωνική οργάνωση. Ακριβώς πιο ρόλο έχει να παίξει η πολιτική παραμένει ακόμα μια ανοιχτή ερώτηση. Παραδόξως οι δύο πρώτες ολοκληρωμένες εφαρμογές της έννοιας του Κοινωνικού Κεφαλαίου στα πολιτικά θέματα υποτιμούν αυτό το πρόβλημα.

Ο Putnam αξιολογεί την απόδοση των ιδρυμάτων, αλλά αποτυγχάνει να εξετάσει πως η διαδικασία της οικοδόμησης του σύγχρονου κράτους έχει επηρεάσει τον σχηματισμό και τη διαφύλαξη ορισμένων πολιτιστικών

χαρακτηριστικών (Tarrow 1996). Ο Fukuyama, ορίζει τον χώρο της πολιτικής υπό μια έννοια αρνητική. Δεν είναι απόλυτα ξεκάθαρος σχετικά με το τι η πολιτική θέλει να κάνει. Θεωρεί ότι θα πρέπει η πολιτική να επεμβαίνει όσο το δυνατόν λιγότερο και να αποφεύγει να προκαλεί ζημιά, αναφέρει ότι η πολιτική δράση διαρκώς δημιουργεί κινδύνους για την καταστροφή του Κοινωνικού Κεφαλαίου. Υποστηρίζει ότι το κράτος πρόνοιας συχνά καταναλώνει το Κοινωνικό Κεφάλαιο καθώς με τη χορήγηση επιδοτήσεων έχει καταστρέψει το οικοδόμημα της κοινοτικής αυτοβοήθειας.

Και οι δύο συγγραφείς μετατοπίζουν την εστίαση τους από τα κοινά στην κουλτούρα, έτσι ώστε η ερώτηση σχετικά με το Κοινωνικό Κεφάλαιο να είναι σαν ένα καζάνι που βράζει κάτω από τις λειτουργίες της κουλτούρας για κοινωνική ένταξη. Αν και απευθύνονται σε διαφορετικά θέματα, και οι δύο τελικά ανακαλύπτουν Κοινωνικό Κεφάλαιο σε μία κοινή κουλτούρα. Για τον Putnam η αστική κουλτούρα εξηγεί όχι μόνο τις επιδόσεις των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων αλλά και την οικονομική ανάπτυξη. Σε τελική ανάλυση το μοντέλο του Fukuyama εξηγεί την κατάσταση και λειτουργία της οικονομίας όσον αφορά τους μηχανισμούς της αγοράς, οι λόγοι προσαρμογής στην αγορά, καταλήγει ότι ανήκουν στον πολιτισμό ο οποίος θεωρείται ως μια κληρονομική ηθική συνήθεια. Αυτή η συνήθεια είναι η πηγή της εμπιστοσύνης και ως εκ τούτου αποτελεί βασικό Κοινωνικό κεφάλαιο.

2.10 Η σημασία της εμπιστοσύνης στην κοινωνία.

Η χρήση της εμπιστοσύνης είναι απαραίτητη στην καθημερινή ζωή διαφορετικά τα άτομα θα έρχονταν αντιμέτωπα με την ακραία πολυπλοκότητα του κόσμου. Χωρίς την εμπιστοσύνη τα θεσμικά όργανα, τα οποία εξασφαλίζουν συνήθως τις δεσμεύσεις, την εκτέλεση των συμβάσεων, την επιβολή κυρώσεων και ελέγχου, τη δημιουργία κοινωνικών και οργανωτικών προϋποθέσεων για την ύπαρξη της συνεργασίας, πρέπει να κάνουν όλη την δουλειά που απαιτείται για τη δημιουργία της κοινωνικής τάξης. Εάν αυτά αποτύχουν τότε τα ματ ή ο στρατός

παρεμβαίνουν και όπως έχει δείξει και η ιστορία, συνήθως αναπαράγουν δυσπιστία και δημιουργούν ένα εχθρικό περιβάλλον για την εμπιστοσύνη των σχέσεων.

Για τον Niklas Luhmann (1979), η εμπιστοσύνη είναι ένα ουσιαστικό κοινωνικό λιπαντικό. Κάνει την συνεργασία εφικτή και συμβάλει στη διατήρηση της κοινωνικής τάξης σε μικροοικονομικό επίπεδο. Η εμπιστοσύνη επιτρέπει στους ανθρώπους να αλληλεπιδρούν αυθόρμητα και ταυτόχρονα βοηθά στην καλή λειτουργία της οικονομίας. Επίσης υπάρχει εμπιστοσύνη και στις διαρκείς σχέσεις. Εάν δίνουμε μεγάλη αξία στη διατήρηση μια συγκεκριμένης σχέσης τότε θα πρέπει να συμπεριφερόμαστε με ένα αξιόπιστο τρόπο απέναντι στον άλλον, και αν ο άλλος αναγνωρίζει το ενδιαφέρον μας να είμαστε αξιόπιστοι, τότε αυτός θα μας εμπιστευτεί. Το ενδιαφέρον μας εγκλωβίζει η περιλαμβάνει τον άλλον επειδή επιθυμούμαι να διατηρήσουμε την σχέση μας με τον άλλο. Για αυτό τον λόγο είναι απίθανο να προκαλέσουμε κακό ή να εκμεταλλευτούμε αυτόν που εμπιστευόμαστε.

Η εμπιστοσύνη από μια ορθολογική και κοινωνική προοπτική του Ratnasingham, (1998). Η ορθολογική προοπτική στρέφεται στον υπολογισμό του ατομικού συμφέροντος. Τα αυξημένα επίπεδα εμπιστοσύνης μειώνουν τις δαπάνες συναλλαγής, ενώ ακριβώς αντίστροφα λειτουργούν οι πτωτικές σχέσεις εμπιστοσύνης. Επομένως, η εμπιστοσύνη επιτρέπει στους ανθρώπους την ανάληψη κινδύνου. Στην κοινωνική προοπτική, η εμπιστοσύνη στρέφεται γύρω από το ηθικό καθήκον. Η εμπιστοσύνη αποτελεί μια σύνθετη, πολύπλευρη και μεταβαλλόμενη έννοια, διότι ορισμένες σχέσεις είναι απολύτως στατικές και η δυναμική της εμπιστοσύνης μπορεί να αλλάξει κατά την διάρκεια του χρόνου ακόμη και μέσα στην ίδια τη σχέση.

Ένας βασικός λόγος αναζωπύρωσης του ενδιαφέροντος για την εμπιστοσύνη βρίσκετε σε ένα κοινωνικό γεγονός: Η σημαντική διαφορά μεταξύ της ζωής σε μικρές, απομονωμένες κοινότητες και σε μεγάλες σύνθετες, είναι η φθίνουσα σημασία των ομάδων όπου κανείς γεννιέται και

η αυξανόμενη σημασία των αμοιβαίων επιλογών μεταξύ των πάλαι ποτέ αγνώστων για τις ανθρώπινες σχέσεις. (Pete Blau 2002:346). Αυτή η κίνηση από τους κοινόχρηστους κανόνες στα δίκτυα σύνδεσης είναι κεντρικής σημασίας για την ανάδειξη της σύγχρονης-σύνθετης κοινωνίας, γεγονός που αλλάζει την ίδια τη φύση του προβλήματος της κοινωνικής τάξης (Cook and Hardin 2001).

Για την κοινωνική ένωση οι άγνωστοι στις σύγχρονες κοινωνίες έγιναν εξαρτώμενοι των αμοιβαίων επιλογών, (χρησιμοποιώντας τον όρο του Blau όπως αναφέραμε και πιο πάνω) με σκοπό να διατηρηθούν οι κοινωνικές σχέσεις. Αυτό βέβαια δείχνει ότι οι τύποι των κανόνων οι οποίοι ελέγχουν τις συμπεριφορές σε σφιχτοδεμένες κοινότητες είναι πιθανό να μην είναι αποτελεσματικές στον εκτεταμένο κόσμο των δικτυωμένων σχέσεων. Οπότε σε αυτό το σημείο αναλαμβάνει δράση η εμπιστοσύνη και η αξιοπιστία οι οποίες λειτουργούν ως μορφές κοινωνικού ελέγχου.

Για τον Blau (2002) και κάποιους άλλους το βασικό χαρακτηριστικό της κοινωνικής ανταλλαγής είναι η αβεβαιότητα που την περιβάλλει και το γεγονός ότι κάποιο μέρος μπορεί να ξεκινήσει κάποια ανταλλαγή με μια προσφορά ενός δώρου, μιας συμβουλής ή κάποια άλλη υπηρεσία χωρίς να ξέρει αν και σε ποιο βαθμό αυτή η πράξη θα είναι αμοιβαία. Αυτή η πιθανή ανταλλαγή ευνοιών υποστηρίζεται από τις προσδοκίες της ανταπόδοσης στο μέλλον και αποτελούν το θεμέλιο της κοινωνικής ζωής. Ο Blau υποστηρίζει ότι αυτό έρχεται σε αντίθεση με την οικονομική ανταλλαγή όπου οι όροι της ανταλλαγής είναι ρητοί. Οι υποχρεώσεις που εμπλέκονται δεν προβλέπονται από τα πρότυπα όπως θα μπορούσε να γίνει σε μια μικρή ομάδα, αλλά είναι διάχυτες μεταφέροντας κάποιο κίνδυνο. Υπάρχει πάντα ο κίνδυνος της παράληψης και της πιθανής εκμετάλλευσης ή αυτό που και ο οικονομολόγος Oliver Williamson (1989) πιο ευγενικά ονομάζει "καιροσκοπία". Είναι σε ένα τέτοιο πλαίσιο έτσι ώστε η αξιοπιστία να μετράει καθώς και η ικανότητα του να μπορείς να αξιολογείς ποιος είναι και ποιος δεν είναι πιθανός αξιόπιστος συνétairos.

Η διάχυση των υποχρεώσεων υπονοεί ότι μεγάλης κλίμακας κοινωνική ανταλλαγή δεν είναι πιθανό να συμβεί χωρίς κάποια επίσημη συμφωνία, εκτός και αν σταθεροί κοινωνικοί δεσμοί ριζωμένοι στην εμπιστοσύνη έχουν εδραιωθεί. Υπό αυτή την άποψη, η αμοιβαία κοινωνική ανταλλαγή ίσως να οδηγεί σε τέτοιους δεσμούς εμπιστοσύνης.

2.11 Η εμπιστοσύνη και η αξιοπιστία μέσα σε μια δικτυωμένη κοινωνία.

Η ιδέα ότι περάσαμε από το είδος της κοινωνικής τάξης το οποίο δημιουργήθηκε από τους κανόνες σε σχετικά απομονωμένες ομάδες και κοινότητες σε δίκτυα ασφάλισης για διάφορους λόγους είναι τόσο κεντρικό στην πρόσφατη θεωρία σχετικά με τη σημασία του Κοινωνικού Κεφαλαίου στην κοινωνία των πολιτών όσο και στο πρόσφατο έργο για τη σημασία της εμπιστοσύνης στις κοινωνικές σχέσεις ανταλλαγής. Στην πραγματικότητα οι σχέσεις των κοινωνικών ανταλλαγών μεταξύ των δικτυωμένων φορέων είναι μια μορφή Κοινωνικού Κεφαλαίου.

Για τον Putnam το Κοινωνικό Κεφάλαιο αρχικά περιλάμβανε όχι μόνο τα δίκτυα τα οποία παρέχουν πρόσβαση σε πόρους αξίας αλλά επίσης και κοινωνικούς κανόνες (τους οποίους μπορούμε να ονομάσουμε και κοινόχρηστους κανόνες) οι οποίοι ελέγχουν την συμπεριφορά και παροτρύνουν τα άτομα να συμμετέχουν σε συλλογικές συμπεριφορές προς όφελος της ομάδας γενικότερα, επίσης περιλάμβανε και την εμπιστοσύνη η οποία θεωρείται ως ένας ξεχωριστός παράγοντας του Κοινωνικού Κεφαλαίου ο οποίος περιορίζει την εκμετάλλευση και διευκολύνει τις συναλλαγές. Για αυτό το λόγο το Κοινωνικό Κεφάλαιο ορίστηκε από τον Putnam ως "δίκτυα, κανόνες και εμπιστοσύνη" (1993:167).

Το Κοινωνικό Κεφάλαιο αποτελείται από εμπιστοσύνη, αμοιβαία κατανόηση, κανόνες, αξίες και συμπεριφορές αυτά δένουν τα ανθρώπινα δίκτυα και τις κοινότητες και κάνουν τη συνεργασία δυνατή.

Το Κοινωνικό Κεφάλαιο επικεντρώνεται στα κοινωνικά δίκτυα τα οποία υπάρχουν ανάμεσα μας αλλά και στον χαρακτήρα αυτών των δικτύων και

την δύναμη των δεσμών καθώς επίσης και στο βαθμό με τον οποίο τα δίκτυα προωθούν την εμπιστοσύνη.

Έχει διαπιστωθεί ότι οι άνθρωποι οι οποίοι πιστεύουν ότι οι άλλοι είναι ειλικρινείς είναι πιθανότερο και οι ίδιοι να λένε λιγότερα ψέματα. Επίσης όλες οι μορφές αλτρουισμού είναι επιδεικτικά πιο συχνές σε μικρές πόλεις.

Υπάρχουν 3 ζωτικής σημασίας στοιχεία για την οικοδόμηση της εμπιστοσύνης:

- 1) Η επανειλημμένη έκθεση στους άλλους τείνει να οδηγεί σε μεγαλύτερη εμπιστοσύνη ότι οι άλλοι μπορούν να εμπιστευτούν και να είναι αξιόπιστοι εάν
- 2) Κατά την διάρκεια της επικοινωνίας τους είναι ειλικρινείς
- 3) Και εάν ακολουθούν τις δεσμεύσεις που έχουν υποσχεθεί

Ένα τυπικό μονοπάτι που μας δείχνει πως αυξάνεται η εμπιστοσύνη μεταξύ των ατόμων είναι το εξής: όταν ξεκινάει από την συμμετοχή στις γιορτές, ακολουθεί τρώγοντας μαζί, κάνοντας στη συνέχεια ένα χόμπι μαζί, κάνοντας ο ένας στον άλλο μια χάρη, από την συζήτηση για τα διάφορα προβλήματα της κοινωνίας και στην κατάληξη να αναλαμβάνουν ένα κοινό στόχο, την οικοδόμηση της σχέσης τους σιγά - σιγά.

Σύμφωνα με την World bank το Κοινωνικό Κεφάλαιο ευνοεί τις κοινωνίες και προσφέρει πολλά πλεονεκτήματα σε αυτές. Οι σχέσεις με τους συγγενείς, με τους γείτονες, με τους φίλους αποτελούν ένα σημαντικό δίκτυ ασφαλείας και είναι ζωτικής σημασίας στην επιβίωση όταν τα επίσημα δίκτυα ασφαλείας είναι απών ή μη ικανά. Η εμπιστοσύνη μεταξύ των ατόμων μιας κοινότητας και της ικανότητας να εργάζονται μαζί για το κοινό καλό μπορεί:

- 1) Μπορεί να μειώσει προβλήματα όπως, την βία και των λεγόμενων λαθρεπιβατών (Free-riding) με την επιβολή κοινών αξιών και κανόνων συμπεριφοράς.

2) Αύξηση των επιχειρηματικών ευκαιριών με την παροχή άτυπης πρόσβασης στις πιστώσεις και μειώνοντας το κόστος των συναλλαγών.

3) Βελτιώνοντας την ποιότητα της εκπαίδευσης και της προσβασιμότητας στις υπηρεσίες υγείας.

Η εμπιστοσύνη μπαίνει στο παιχνίδι όταν υπάρχει κίνδυνος. Αυτό έρχεται σε αντίθεση με τις περιπτώσεις κατά τις οποίες η οικειότητα είναι η βάση για την αλληλεπίδραση, όπου η ανάληψη κινδύνου είναι χαμηλή και όπου οι κοινόχρηστοι κανόνες συχνά περιορίζουν τη συμπεριφορά. Η εμπιστοσύνη σε καταστάσεις χαμηλού κινδύνου δεν έχει νόημα, παρόλα αυτά όμως σε καταστάσεις αβέβαιες και υψηλού κινδύνου, οι ανταλλαγές μεταξύ των ατόμων ασφαλίζονται είτε με την ύπαρξη σχέσεων εμπιστοσύνης ή από κάποια μορφή αξιόπιστης θεσμικής υποστήριξης όπου για παράδειγμα η επιβολή του νόμου είναι ταχεία και ασφαλή.

2.12 Μια διαφορετική άποψη για την εμπιστοσύνη.

Η *Margaret Levi* (2000), έδωσε μια άλλη εικόνα στην έννοια της εμπιστοσύνης. Θεωρεί ότι η εμπιστοσύνη δεν είναι κανονιστικά καλή ή κακή, πιστεύει ότι είναι μια σχεσιακή έννοια. Αυτή η σχεσιακή έννοια απορρέει από την σχέση του Α προς τον Β είτε προς ένα αμερόληπτο τρίτο ο οποίος λειτουργεί ως εγγυητής των συμφωνιών. Εν προκειμένου στο ρόλο του αμερόληπτου τρίτου εγγυητή τίθεται το κράτος. Η εμπιστοσύνη ως μη κανονιστική έννοια μπορεί να πηγάζει από την ηθική, τη συνήθεια ή το συμφέρον. Έτσι λοιπόν η προσέγγιση της εμπιστοσύνης ως μη κανονιστικής έννοιας μπορεί να σημαίνει για την *Levi* ότι μπορεί να μην είναι επιθυμητή παρά μόνο κάτω από τις κατάλληλες συνθήκες. Αντιθέτως, υπάρχουν συνθήκες στις οποίες η έλλειψη εμπιστοσύνης μπορεί και να αποτελεί την κατάλληλη απάντηση. Αυτό μπορούμε να πούμε ότι συμβαίνει όταν υπάρχουν αποκλίνοντα συμφέροντα, π.χ μεταξύ θρησκευτικών ή φυλετικών ομάδων, μεταξύ εργαζομένων και διευθυντών, μεταξύ ανταγωνιζόμενων ή σε περιπτώσεις κατά τις οποίες οι πολίτες προσπαθούν να προστατευτούν από καταχρήσεις της κρατικής εξουσίας. Η δυσπιστία λοιπόν μπορεί να

προκαλέσει τη βάση οικοδόμησης αποτελεσματικών οργανώσεων. Αναφέρει ότι ακόμα και το ίδιο το Σύνταγμα των ΗΠΑ παρήγαγε μια ισχυρή μορφή διακυβέρνησης οργανωμένη με διάρκεια έχοντας ως βάση τη δυσπιστία προς τις φατρίες και τη συγκεντρωτική εξουσία.

Η εμπιστοσύνη όπως έχουμε αναφέρει πηγάζει από δομές όπως της οικογένειας, των εργασιακών σχέσεων, των ομοειδών ομάδων κ.τ.λ. Από την άλλη πλευρά όμως, σχετικά με το ρόλο του κράτους ως εγγυητή ή αμερόληπτου τρίτου, γενάτε το ερώτημα στο κατά πόσο οι κρατικές υπηρεσίες μπορούν να παίξουν ρόλο στην παραγωγή εμπιστοσύνης. Η εμπιστοσύνη μπορεί να αφορά πρόσωπα, μπορεί όμως και να αποτελεί και ιδιότητα συστημάτων. Εδώ λοιπόν η *Levi* κάνει λόγο για την αξιοπιστία των θεσμών. Η θεσμική αξιοπιστία ενέχει διαδικασίες επιλογής και ελέγχου της συμπεριφοράς των θεσμικών παραγόντων, υπαλλήλων ή εκπροσώπων, κατά τρόπο ώστε αυτοί να είναι επαρκείς, αξιόπιστοι και διατεθειμένοι να δράσουν προς το συμφέρον όσων καλούνται να εμπιστευθούν το θεσμό. Έτσι λοιπόν όταν οι πολίτες ή οι πελάτες ενός δημόσιου οργανισμού λένε ότι τον εμπιστεύονται τότε είναι σαν να διακηρύσσουν την πεποίθηση ότι κατά μέσο όρο οι υπηρεσιακοί παράγοντες και υπάλληλοι του θα αποδειχθούν αξιόπιστοι.

Όλα αυτά όμως που διακηρύσσει η *Levi* οδηγούν στην ύπαρξη πολιτικών μεταρρυθμίσεων στη δομή του κράτους, οι οποίες θα προωθούν τη διαφάνεια, την καταπολέμηση της διαφθοράς, της μεροληψίας, της απάθειας κ.τ.λ.

2.13 Μια κοινωνιολογική έννοια της εμπιστοσύνης από τον Niklas Luhmann.

Στο βιβλίο “*Vertrauen*” 1968 (περί εμπιστοσύνης) ο Niklas Luhmann, δίνει μια κοινωνιολογική προσέγγιση της έννοιας εμπιστοσύνης. Το βιβλίο αυτό αποτελεί μια θεμελίωση που αναπαράγει ένα σημαντικό τμήμα της παλιάς Λοκιανής (Locke) προβληματικής, καθώς πρώτον αντιλαμβάνεται την εμπιστοσύνη ως ένα από τα βασικά στοιχεία για την αναπαραγωγή των

κοινωνικών σχέσεων και δεύτερον θεωρεί ότι η εμπιστοσύνη αποτελεί προϋπόθεση και συμπλήρωμα του ορθολογικού υπολογιστικού συμφέροντος. Όπως δηλαδή στον John Locke η εμπιστοσύνη καθιστά δυνατή την ύπαρξη της ανθρώπινης ικανότητας για συνεργασία, ανάληψης υποχρεώσεων και τήρησης συμβάσεων, τα οποία δεν μπορούν να θεμελιωθούν μόνο στον γνωστικά θεμελιωμένο ορθολογιστικό υπολογισμό, έτσι και στον Luhmann η αντίστοιχη σχεσιακή και δρασεακή αναπαραγωγική ικανότητα των ανθρώπων θεμελιώνεται στην εμπιστοσύνη. Η διαφορά είναι ότι στον Locke η εμπιστοσύνη θεμελιώνεται στην πίστη, ενώ στον Luhmann θεμελιώνεται στις ιδιότητες και λειτουργίες του συστήματος. Σύμφωνα με τον Luhmann, η εμπιστοσύνη δεν αποτελεί κάτι που προκύπτει ως προϊόν ορθολογικού υπολογισμού, αλλά αποτελεί στοιχείο που ενυπάρχει στη δομή της κοινωνικής δράσης, αφού πρώτα έχει συνδεθεί με όλες εκείνες τις παραμέτρους οι οποίες εκλαμβάνονται ως δεδομένες και ανήκουν στην περιοχή της μη προβληματικότητας για τον δράντα. Ολόκληρη η κοινωνική ζωή και οι οικονομικές συναλλαγές γίνονται δυνατές λόγω του γεγονότος ότι εκλαμβάνονται πολλά πράγματα ως δεδομένα. Σύμφωνα με αυτά που γράφει ο Luhmann (1979:36), *η εμπιστοσύνη μέσα από τη μείωση της πολυπλοκότητας, αποκαλύπτει δυνατότητες δράσης που θα παρέμεναν μη πιθανές και μη ελκυστικές χωρίς εμπιστοσύνη που, με άλλα λόγια, δεν θα πραγματοποιούνταν. Για αυτό το λόγο, το όφελος και η λογική της δράσης που βασίζεται στην εμπιστοσύνη έγκειται όχι τόσο στον εκ των προτέρων έλεγχο μιας μακριάς αλυσίδας πράξεων ή πιο εκτεταμένων αιτιακών συνδέσεων όσο, πάνω από όλα, σε μια γενικότερη κίνηση προς την "αδιαφορία": στο βαθμό που εισέρχεται η εμπιστοσύνη, ορισμένες πιθανότητες ή δυνατότητες ανάπτυξης μπορούν να αποκλεισθούν από τη σκέψη μας.*

Η εμπιστοσύνη με την έννοια της αδιαφορίας, των μη προβληματικών περιοχών της κοινωνικής δράσης σημαίνει μείωση της πολυπλοκότητας γεγονός που βοηθάει την ανάπτυξη μορφών κοινωνικής πρακτικής στηριγμένων σε αυτόν τον υπολογισμό. Γενικότερα στο βιβλίο του περί εμπιστοσύνη "Vertrauen" ο Luhmann αναφέρει ότι

1) Η εμπιστοσύνη επεκτείνει τη διαθεσιμότητα χρόνου, γεγονός που καθιστά εφικτή την επιλογή μια ικανοποίησης που δεν γίνεται στον παρόντα χρόνο αλλά σε μεταγενέστερο μέλλοντα χρόνο

2) Διατυπώνει ορισμένες προτάσεις σχετικά με τις προσδοκίες, τις σχέσεις με του άλλους και την ανθρώπινη ελευθερία: Κάνει υποφερτές, προσδοκίες και ελπίδες που εν μέρει διαψεύδονται αναγκαστικά πάντοτε, αυξάνει την ανοχή σε ένα αβέβαιο περιβάλλον. Αυτό είναι μια τεχνική που δίνει την δυνατότητα στον δρών να αντιμετωπίσει την ελευθερία των άλλων ανθρωπίνων όντων, την απροσδιοριστία τους και το εν μέρει μη προβλεπτό και μη ελεγχόμενο της συμπεριφοράς τους. Λέει χαρακτηριστικά ότι χωρίς εμπιστοσύνη θα ήταν πολύ δύσκολο κάθε γυναίκα και κάθε άνδρας να ζυπήσουν το πρωί.

Για το Luhmann η εμπιστοσύνη στη σύγχρονη κοινωνία είναι κάτι πολύ λιγότερο βασισμένη στην κανονιστική εμπειρία, στην ηθική εμπειρία και στην συναισθηματική εμπιστοσύνη σε γνωστά και οικεία πρόσωπα όπως αναφέρει ο Locke. Θεωρεί ότι είναι πολύ περισσότερο θεμελιωμένη σε γνωστικές παραδοχές σε σχέση με χαρακτηρίστηκα των συστημάτων που αναφέρονται σε τρόπους με τους οποίους θεσμοί, πρακτικές και τα στερεότυπα διακριτικών ρόλων παρουσιάζονται σε εμάς.

2.14 Γενικευμένη εμπιστοσύνη VS Σχεσιακή εμπιστοσύνη.

Θα μπορούσαμε να πούμε ότι υπάρχει μια μεγάλη διαφορά μεταξύ της "γενικευμένης εμπιστοσύνης" και της "σχεσιακής εμπιστοσύνης". Θα χρησιμοποιήσουμε ένα παράδειγμα για να μπορέσουμε με απλό τρόπο να καταλάβουμε τη διαφορά. Αν για παράδειγμα έχω σχεσιακή εμπιστοσύνη με κάποιον, σημαίνει ότι μπορώ να του εμπιστευτώ το πορτοφόλι μου αλλά όχι το παιδί μου και το αντίστροφο. Με κάποιον όμως με τον οποίο έχω μια γενικευμένη εμπιστοσύνη σημαίνει ότι του εμπιστεύομαι απόλυτα τα πάντα. Στην πραγματικότητα είναι πιθανό να έχουμε λίγες γενικευμένες σχέσεις εμπιστοσύνης.

Σύμφωνα με τον Yamagishi (1994) η "γενικευμένη εμπιστοσύνη" γίνεται αντιληπτή ως "προεπιλογή" πίστη στην καλοήγη φύση των ανθρώπων γενικότερα ή ως κάποιο είδος αισιοδοξίας σχετικά με την αξιοπιστία των άλλων, πράγμα που σημαίνει ότι κάποιος είναι πιθανόν να διακινδυνεύσει την συνεργασία του με κάποιον άλλον εκτός και αν αυτό το πρόσωπο αποδειχθεί αναξιόπιστο. Η "γενικευμένη εμπιστοσύνη" είναι ένα ατομικό χαρακτηριστικό ή γνωστική λειτουργία, περισσότερο σαν ένα ατομικό παράγοντα διαφοράς από ότι μια σχεσιακή δομή. Αυτοί με χαμηλή την "γενικευμένη εμπιστοσύνη" δεν θα εμπιστεύονται κανέναν εκτός και αν έχουν απόδειξη για την αξιοπιστία του.

Η μελέτη της σχεσιακής εμπιστοσύνης δεν είναι τόσο απλή υπόθεση, λόγο του γεγονότος ότι δεν μπορεί να μελετηθεί μέσα στο εργαστήριο μιας και είναι εγγενώς σε εξέλιξη σχέσεις. Σχετικά πρόσφατα άρχισαν οι πειραματιστές να χρησιμοποιούν επαναλαμβανόμενες αλληλεπιδράσεις για τη μελέτη της σχεσιακής εμπιστοσύνης. Τέτοιες σχέσεις μελετήθηκαν σε διάφορες πραγματικές καταστάσεις όπου ο κίνδυνος αθέτησης των υποχρεώσεων ήταν υψηλός. Συχνά αυτή η περίπτωση αναφέρεται σε περιβάλλοντα των οποίων το υπόβαθρο των θεσμικών οργάνων προσφέρουν λίγους πόρους για εκμετάλλευση ή αποτυχημένες συναλλαγές. Ας φανταστούμε ότι είμαστε στη Γερμανία πριν από την πτώση του τοίχου του το 1989. Για δεκαετίες θα είχαμε εμπλακεί σε μυστικές συναλλαγές με έμπιστους γείτονες, φίλους και γνωστούς για να αποκτήσουμε πόρους σημαντικούς για την οικογένεια μας και τους φίλους μας. Τέτοια δίκτυα εμπιστοσύνης έτειναν προς τον τερματισμό λόγο του ρίσκου που είχαν ότι κάποιος θα μπορούσε να μετατραπεί σε ένα άτομο που θα συμμετείχε σε δραστηριότητες της "μαύρης αγοράς" ή σε πολιτικές δραστηριότητες οι οποίες θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως ανατρεπτικές.

Ενίοτε, ανατολικό Ευρωπαίοι θα λένε λυπητερές ιστορίες σχετικά με το ότι εμπιστευτήκανε συναδέλφους οι οποίοι στην πορεία προέκυψαν αναξιόπιστοι και οι οποίοι στράφηκαν σε στενούς φίλους για δραστηριότητες οι οποίες ήταν παράνομες σύμφωνα με το πρώην

κομμουνιστικό καθεστώς. Τέτοιες προδοσίες είναι βαθιές. Σε αυτά τα πλαίσια, τα δίκτυα εμπιστων συνεργατών, φίλων και μελών της οικογένειας παραμένουν δυνατά ακόμα στην μετά Κομμουνιστική εποχή.

Αυτά τα δίκτυα εμπιστοσύνης κάνουν πιθανές τις συναλλαγές μεταξύ ατόμων οι οποίοι θεωρούν ο ένας τον άλλο αξιόπιστο. Κατά την διάρκεια μιας πολιτικής και οικονομικής μετάβασης σαν και αυτή που πραγματοποιήθηκε στην ανατολική Ευρώπη ή Ρωσία, η αναστολή ή καθυστέρηση σε μια πιο ανοικτής μορφής οικονομία μπορεί να πραγματοποιήθηκε λόγω του γεγονότος ότι τα άτομα συνέχιζαν να εμπιστεύονταν μόνο όσους άνηκαν στα μακροχρόνια δίκτυα ανταλλαγής τους. Εάν τα δίκτυα που αφορούν τις σχέσεις εμπιστοσύνης αποτελούν το κυρίαρχο μοντέλο της κοινωνικής ανταλλαγής, τότε είναι λιγότερο πιθανό να συνεργάζονται άγνωστα άτομα μεταξύ τους για την ολοκλήρωση μια συναλλαγής λόγω του γεγονότος ότι θεωρείται πολύ επικίνδυνη. Μιας και αυτά τα δίκτυα εμπιστοσύνης φαίνεται ότι έχουν καθυστερήσει την οικονομική ανάπτυξη, πρόκειται για μια περίπτωση κατά την οποία το Κοινωνικό Κεφάλαιο έχει αρνητική επίπτωση στην οικονομική ανάπτυξη. Σε αντίθεση ο Putnam και άλλοι κρατούν την τυπική άποψη ότι γενικά το Κοινωνικό Κεφάλαιο έχει πιθανές επιπτώσεις στην ανάπτυξη και τη δημοκρατική συμμετοχή. Επιπλέον όταν τα δίκτυα εμπιστοσύνης τείνουν να είναι πιο κλειστά, τότε μπορούν να λειτουργούν περισσότερο σαν μικρές απομονωμένες ομάδες, ακριβώς επειδή είναι ευκολότερη η παρακολούθηση. Οι κοινόχρηστοι κανόνες μπορούν να προκύψουν και να επικαλεσθούν για την επιβολή κυρώσεων σε αποκλίνουσα συμπεριφορά. Τα ανοιχτά δίκτυα δεν επιτρέπουν εύκολα τη δυνατότητα αυτή, και όπως γνωρίζουμε ήδη από ιστορίες διαφόρων τύπων σχέσεων του διαδικτύου που τελείωσαν άσχημα.

Στην ανατολική Ευρώπη αυτά τα μη επίσημα δίκτυα εμπιστοσύνης επίσης χρησιμοποιούνταν για να διευκολύνουν σημαντικές μορφές τυποποιημένων ανταλλαγών. Κάποιες φορές προκειμένου να μπορέσουν να λάβουν ιατρική περίθαλψη, πλήρωναν παραπάνω και το κανονικό κόστος

της περίθαλψης, όπως επίσης δωροδοκούσαν προκειμένου να έχουν πρόσβαση στις περιορισμένες ευκαιρίες εκπαίδευσης.

2.15 Συμπεράσματα.

Γενικότερα θα μπορούσαμε να πούμε ότι τα δίκτυα και όχι οι κανόνες ή εμπιστοσύνη, είναι οι πηγές του Κοινωνικού Κεφαλαίου οι οποίες χρησιμοποιούνται για διάφορους σκοπούς, επαγγελματικούς ή προσωπικούς. Οι κανόνες παράγουν Κοινωνικό Κεφάλαιο και δίνουν τις συνταγές για αποδεκτές συμπεριφορές, αλλά είναι αποτελεσματικοί κυρίως σε στενές κοινότητες στις οποίες ο έλεγχος είναι εφικτός και η επιβολή κυρώσεων δεν είναι δαπανηρή, και είναι πολύ λιγότερο αποτελεσματικοί σε δίκτυα, αν όχι καθόλου. Παρόλα αυτά όμως και η εμπιστοσύνη με την σειρά της μας επιτρέπει να παίρνουμε ρίσκα με το να συνεργαζόμαστε με άλλους, και ως εκ τούτου να εισερχόμαστε σε πολλές κοινωνικές σχέσεις, όπου μερικές από τις οποίες παράγουν Κοινωνικό Κεφάλαιο. Υπό αυτή την έννοια είναι επίσης σημαντική και στις οικονομικές σχέσεις. Σε τέτοιες σχέσεις η εμπιστοσύνη έρχεται να καλύψει τα κενά στους όρους διαπραγματεύσεων των συμφωνιών. Καμία σύμβαση δεν είναι πλήρης, πολλές επίσημες συμφωνίες δεν είναι καν δεσμευτικές. Σε αυτές τις περιπτώσεις η εμπιστοσύνη συχνά απαιτείται έτσι ώστε τα μέρη να έχουν κέρδη από την ανταλλαγή. Είναι πολύ σημαντικό να αναφέρουμε ότι η ύπαρξη της εμπιστοσύνης είναι απαραίτητη στη πραγματοποίηση μεταρρυθμίσεων, όταν λόγου χάρη τα κοινωνικά στρώματα καλούνται να δεχθούν μεταρρυθμίσεις που έχουν να κάνουν με βασικά τους δικαιώματα, στην περίπτωση αυτή θα πρέπει να εμπιστεύονται ότι τουλάχιστον η κοινωνική τους θέση δεν θα χειροτερεύσει (αλλαγή επαγγέλματος, ασφαλιστικό, ιδιωτικοποιήσεις κ.τ.λ.). Στη προκειμένη περίπτωση μπορούμε να πάρουμε ως παράδειγμα και την Ελλάδα όπου η σφοδρή οικονομική κρίση και κατάσταση κηδεμονίας της έχει οδηγήσει στην μείωση της εμπιστοσύνης προς του πολιτικούς και τις επιλογές τους, ταυτόχρονα όμως οδήγησε και σε αύξηση των επιπέδων εμπιστοσύνης στο

μικρό-κοινωνικό επίπεδο των οικογενειών και των στενά συνδεδεμένων κοινωνικών ομάδων.

Σε κάθε περίπτωση ο σχεδιασμός μιας μεταρρυθμιστικής πολιτικής από τη μεριά του κράτους με στόχο την παραγωγή όρων εμπιστοσύνης και Κοινωνικού Κεφαλαίου προϋποθέτει την προσεκτική διερεύνηση όλων των σύνθετων περιοχών και πεδίων της κοινωνίας στα οποία θα αναπτυχθεί. Στην προκειμένη περίπτωση θα πρέπει να αναπτυχθεί μια έρευνα σε δύο επίπεδα. Το πρώτο επίπεδο θα πρέπει να διαπιστώσει το βαθμό εμπιστοσύνης και την διάθεση συνεργασίας μεταξύ των πολιτών, των κοινωνικών και επαγγελματικών ομάδων τόσο στις μεταξύ τους σχέσεις όσο και προς το κράτος. Στο δεύτερο επίπεδο θα πρέπει να διερευνήσουν ποιες μεταρρυθμίσεις θα μπορούσαν να συμβάλουν στη δημιουργία συνθηκών εμπιστοσύνης και συνεργασίας, τουλάχιστον στους πλέον κρίσιμους στρατηγικά τομείς (ασφάλεια, εργασιακές σχέσεις, επενδυτικό κλίμα, φορολογία, δημόσια διοίκηση κ.τ.λ). Μια σημαντική παράμετρος την οποία δεν θα πρέπει να ξεχνά οποιαδήποτε σύγχρονη κοινωνική ή κρατική στρατηγική μεταρρύθμισης είναι αυτό που ο *Max Weber* ονόμασε « θεμελιακό όρο» της τυπικής ορθολογικότητας και από το οποίο υποφέρουν οι οικονομίες της αγοράς, δηλαδή την αδιαφορία έναντι των τμημάτων του πληθυσμού που δεν έχουν αγοραστική δύναμη.

Η εμπιστοσύνη αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι του Κοινωνικού Κεφαλαίου και της κοινωνίας γενικότερα, χωρίς εμπιστοσύνη ο κόσμος μας θα είχε διαλυθεί. Πως θα μπορούσαν να λειτουργήσουν τα κάθε μορφής κοινωνικά δίκτυα εάν μέσα σε αυτά δεν ευδοκιμεί η έννοια της εμπιστοσύνης. Και συνεπώς όπως ήδη αναφέραμε τα δίκτυα αποτελούν τη μεγαλύτερη πηγή Κοινωνικού Κεφαλαίου, τι θα ήταν όμως αυτά χωρίς την ύπαρξη της εμπιστοσύνης. Για τον λόγο αυτό η εμπιστοσύνη αποτελεί έναν από τους συνδετικούς κρίκους που παράγουν Κοινωνικό Κεφάλαιο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο : ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΚΤΥΑ

3.1 Εισαγωγή.

Το σκεπτικό πίσω από την έννοια του Κοινωνικού Κεφαλαίου είναι μάλλον απλό και εύκολο: επένδυση στις κοινωνικές σχέσεις με τις αναμενόμενες αποδόσεις. Αυτός ο γενικός ορισμός είναι συνεπής με διάφορες ερμηνείες από όλους του μελετητές που συνέλαβαν στη συζήτηση. (Bourdieu, 1983/1986; Bourdieu, 1980; Burt, 1992; Coleman, 1990; Erickson, 1995; Portes, 1998; Putnam, 1993). Τα άτομα συμμετέχουν στις αλληλεπιδράσεις και στα δίκτυα προκειμένου να μπορέσουν να παράγουν κέρδος. Γενικότερα, τέσσερις εξηγήσεις μπορούν να δοθούν ως προς το γιατί οι ενσωματωμένοι πόροι στα κοινωνικά δίκτυα μπορούν να ενισχύσουν τα αποτελέσματα των ενεργειών.

1) Διευκολύνει την ροή των πληροφοριών. Στις συνηθισμένες ατελής καταστάσεις της αγοράς, οι κοινωνικοί δεσμοί εντοπίζονται σε συγκεκριμένες στρατηγικές τοποθεσίες και σε ιεραρχικές θέσεις (και επομένως υπάρχει καλύτερη ενημέρωση για τις ανάγκες της αγοράς και τις απαιτήσεις της) από όπου μπορούν να παρέχουν στα άτομα χρήσιμες πληροφορίες σχετικά με τυχόν ευκαιρίες και επιλογές που διαφορετικά δεν θα είχαν.

2) Αυτοί οι κοινωνικοί δεσμοί μπορούν να ασκήσουν επιρροή σε πράκτορες η οποίοι παίζουν σημαντικό ρόλο στη λήψη αποφάσεων που αφορούν τους φορείς. Κάποιοι κοινωνικοί δεσμοί λόγω της στρατηγικής τους τοποθεσίας και θέσης, μεταφέρουν σημαντικούς πόρους και ασκούν μεγαλύτερη δύναμη στην οργανωτική λήψη αποφάσεων από τον πράκτορα. Θέτοντάς το με μια λέξη, φέρουν ένα σημαντικό βάρος στη διαδικασία λήψης αποφάσεων των ατόμων.

3) Οι πόροι των κοινωνικών δεσμών και η αναγνώριση των σχέσεων των ατόμων, μπορεί να συλληφθούν από τον οργανισμό ή τους πράκτορες ως πιστοποιήσεις των ατομικών κοινωνικών διαπιστευτηρίων, μερικά από τα οποία αντανακλούν την

προσβασιμότητα των ατόμων σε πόρους μέσω των κοινωνικών δικτύων και σχέσεων του κοινωνικού κεφαλαίου του/της. Μένοντας σε αυτό, τα άτομα με αυτούς τους δεσμούς καθησυχάζουν τον οργανισμό και τους πράκτορες του ότι μπορεί να τους παρέχει επιπλέον πόρους πέρα από το ατομικό του κεφάλαιο, κάποιιο από τους οποίους μπορεί να αποδειχτούν χρήσιμοι για τον οργανισμό.

4) Τέλος, μπορούμε να πούμε ότι οι κοινωνικές σχέσεις αναμένεται να ενισχύσουν την ταυτότητα και την αναγνώριση. Το να μπορεί να εξασφαλίζεται και να αναγνωρίζεται η αξία κάποιου ως άτομο και μέλος μιας κοινωνικής ομάδας, του να μπορεί να μοιράζεται τα ίδια ενδιαφέροντα και τους πόρους, του προσφέρει όχι μόνο συναισθηματική υποστήριξη, αλλά και δημόσια αναγνώριση από τη διεκδίκηση ορισμένων πόρων. Αυτές οι ενισχύσεις είναι απαραίτητες για τη διατήρηση της ψυχικής υγείας και του δικαιώματος που σου δίνουν πάνω στους πόρους.

Αυτά τα τέσσερα στοιχεία, πληροφορία, επιρροή, κοινωνικά διαπιστευτήρια και ενίσχυση, μπορεί να εξηγήσουν γιατί το Κοινωνικό Κεφάλαιο λειτουργεί πάνω στις οργανικές και εκφραστικές ενέργειες, οι οποίες δεν ερμηνεύονται από τις μορφές του προσωπικού κεφαλαίου, όπως του οικονομικού και ανθρώπινου.

Η κεντρική ιδέα του Κοινωνικού Κεφαλαίου βασίζεται στα δίκτυα και στην αξία που έχουν αυτά. Αναφέρεται στην σύνδεση μεταξύ των ατόμων, στους κανόνες αμοιβαιότητας και αξιοπιστίας. Μια κοινωνία με αρκετούς ενάρετους αλλά μοναχικούς ανθρώπους δεν παράγει απαραίτητα Κοινωνικό Κεφάλαιο.

Γενικώς τα κοινωνικά δίκτυα δεν μπορούν να κατανοηθούν εύκολα, εν μέρει επειδή δεν χειραγωγούνται εύκολα. Η συμμετοχή μας στα κοινωνικά δίκτυα σημαίνει ότι πρέπει να συνεργαστούμε με τους άλλους, να κρίνουμε τις προθέσεις τους και να τους επηρεάσουμε ή να επηρεαστούμε από αυτούς. Η τάση μας να δημιουργούμε δεσμούς και να ζούμε τη ζωή μας σε κοινωνικά δίκτυα είχε μεγάλη επίδραση στην εξέλιξη του είδους μας. Τα

κοινωνικά δίκτυα ενθάρρυναν τη ραγδαία αύξηση του μεγέθους του εγκεφάλου μας, η οποία μας επέτρεψε να αποκτήσουμε γλώσσα και να γίνουμε το κυρίαρχο είδος στον πλανήτη. Παράλληλα, αυτές οι βιολογικές αλλαγές μας έδωσαν τη δυνατότητα να συνεργαζόμαστε σε μεγάλες ομάδες, ακόμη και με αγνώστους μας, για να κτίσουμε μεγάλες και πολύπλοκες κοινωνίες ευρείας κλίμακας. Οι συνδέσεις μας, που εν μέρει διαμορφώνονται από τα γονίδια μας, αλλά επηρεάζονται επίσης εντονότατα από τον πολιτισμό και το περιβάλλον μας, δημιουργούνται και αναδημιουργούνται κάθε μέρα.

3.2 Ιστορική αναδρομή.

Η ανάλυση των κοινωνικών δικτύων αναπτύχθηκε αρχικά σε μια σχετικά απλουστευμένη μορφή, πέρα από τεχνικές λεπτομέρειες, στο πλαίσιο των μελετών για τις κοινωνικές δομές που ακολουθούσαν την παράδοση του μεγάλου Βρετανού ανθρωπολόγου *Radcliffe-Brown* (Scott, 2000 σελ. 7). Από τη δεκαετία του 1930 ως τη δεκαετία του 1970, ένας ολοένα και αυξανόμενος αριθμός κοινωνικών ανθρωπολόγων και κοινωνιολόγων άρχισε να οικοδομεί θεωρίες με βάση την έννοια της «κοινωνικής δομής» του *Radcliffe-Brown* και με αυτόν τον τρόπο άρχισε να παίρνει στα σοβαρά τις μεταφορές της “ύφανσης” και του “ιστού” της κοινωνικής ζωής. Από αυτές τις υφαντικές μεταφορές οι οποίες στόχευαν στην κατανόηση των “συνυφασμένων” και “διαπλεκόμενων” σχέσεων, με τις οποίες οργανώνονται οι κοινωνικές δράσεις, η μεταφορά του κοινωνικού δικτύου ήρθε στο προσκήνιο και οι ερευνητές άρχισαν να διερευνούν την “πυκνότητα” και την “υφή” των κοινωνικών δικτύων που μελετούσαν. Από την δεκαετία όμως του 1950, μια μικρή ομάδα επιστημών άρχισε να ασχολείται με την ανάπτυξη τυπικών θεωριών πάνω στη μεταφορά αυτή κι έτσι, από τη δεκαετία του 1970, εμφανίστηκε μια ολόκληρη χιονοστιβάδα τεχνικών εργασιών και εξειδικευμένων εφαρμογών. Από τις εργασίες αυτές βγήκαν βασικές έννοιες της ανάλυσης των κοινωνικών δικτύων και δημιουργήθηκαν οι συνθήκες για την ενσωμάτωση των μεθόδων αυτών

μέσα στις κυρίαρχες τάσεις της ανάλυσης δεδομένων στο πλαίσιο ενός εύρους φάσματος εφαρμογών.

3.3 Βασικές έννοιες.

Υπάρχουν αρκετές βασικές έννοιες της δικτυακής ανάλυσης οι οποίες είναι θεμελιώδεις για τη συζήτηση των κοινωνικών δικτύων. Ως κυριότερες θα μπορούσαμε να ορίσουμε τις εξής: δράστης, σχεσιακός δεσμός, σχέση και κοινωνικό δίκτυο.

1) Δράστης (actor). Γενικότερα η ανάλυση των κοινωνικών δικτύων αφορά την κατανόηση των δεσμών μεταξύ κοινωνικών οντοτήτων και τις επιπτώσεις που συνεπάγονται οι δεσμοί αυτοί. Έτσι οι κοινωνικές οντότητες που εμπλέκονται σε ένα κοινωνικό δίκτυο, αναφέρονται σαν *δράστες*. Οι *δράστες* μπορεί να είναι διακριτές ατομικές, εταιρικές ή συλλογικές κοινωνικές ομάδες, δηλαδή αντίστοιχα άτομα, οργανώσεις ή φορείς. Ως παραδείγματα δραστών μπορούμε να πούμε ότι είναι οι άνθρωποι οι οποίοι συγκροτούν μια ομάδα, τα τμήματα μέσα σε μια εταιρεία, οι δημόσιες υπηρεσίες μια πόλης ή τα έθνη-κράτη στο παγκόσμιο σύστημα.

2) Σχεσιακός Δεσμός. Οι *δράστες* συνδέονται ο ένας με τον άλλο με κοινωνικούς δεσμούς (ties). Στα διάφορα παραδείγματα των κοινωνικών δικτύων μπορούμε να δούμε ότι εμβέλεια και ο τύπος των δεσμών μπορούν να είναι αρκετά εκτενείς. Ένας δεσμός ορίζεται από το ότι δημιουργεί μια σύνδεση μεταξύ ενός ζεύγους δραστών. Μερικά από τα πιο κοινά παραδείγματα δεσμών που χρησιμοποιούνται στη δικτυακή ανάλυση είναι:

- Η αξιολόγηση ενός ατόμου από ένα άλλο (π.χ., εκδηλούμενη φιλία, συμπάθεια ή σεβασμός)
- Οι μεταφορές υλικών πόρων (π.χ., εμπορικές συναλλαγές, συνάψεις δανείων ή δανειοδοτήσεις)
- Οι ενώσεις ή οι όμιλοι (π.χ., κοινές συμμετοχές σε ένα κοινωνικό γεγονός ή τα μέλη της ίδιας κοινωνικής λέσχης)

- Η επικοινωνιακή αλληλεπίδραση (π.χ., συνομιλίες, ανταλλαγές μηνυμάτων)
- Η μετακίνηση μεταξύ τόπων ή καταστάσεων (π.χ., μετανάστευση, κοινωνική ή φυσική κινητικότητα)
- Οι φυσικές συνδέσεις (π.χ., ένας δρόμος, ποτάμι ή γέφυρα, που συνδέει δύο μέρη)
- Οι επίσημες σχέσεις (π.χ., με την εξουσία)
- Οι βιολογικές σχέσεις (π.χ., συγγένεια καταγωγή)

3. Σχέση. Μια συλλογή δεσμών ενός συγκεκριμένου τύπου μεταξύ των μελών μιας ομάδας δραστών λέγεται ότι αποτελεί μια *σχέση*. Οι φιλίες μεταξύ των μαθητών σε μια τάξη ή οι επίσημοι διπλωματικοί δεσμοί, που διατηρούνται μεταξύ εθνών, είναι δεσμοί που ορίζουν σχέσεις. Επίσης είναι σημαντικό να παρατηρήσουμε ότι κάθε σχέση αναφέρεται σε μια συλλογή δεσμών ενός ειδικού τύπου, που μετρούνται για δυάδες δραστών οι οποίοι προέρχονται από ένα συγκεκριμένο σύνολο.

4. Κοινωνικό δίκτυο. Έχοντας ορίσει τους δράστες και τις σχέσεις, μπορούμε να διατυπώσουμε τον ορισμό του *κοινωνικού δικτύου*. Ένα *κοινωνικό δίκτυο* αποτελείται από ένα ή περισσότερα σύνολα δραστών και από μια ή περισσότερες σχέσεις, που συνδέουν τους δράστες μεταξύ τους.

3.4 Ορισμοί.

Ως κοινωνικά δίκτυα μπορούν να οριστούν τα πολυδιάστατα συστήματα επικοινωνίας και διαμόρφωσης της ανθρώπινης πρακτικής και της κοινωνικής ταυτότητας. (Χτούρης 2004). Επίσης οι Walker, MacBride, και Vachon (1997), όρισαν ως κοινωνικό δίκτυο το άθροισμα των προσωπικών επαφών μέσω των οποίων το άτομο διατηρεί την κοινωνική του ταυτότητα, λαμβάνει συναισθηματική υποστήριξη, υλική ενίσχυση και συμμετοχή στις υπηρεσίες, έχει πρόσβαση στις πληροφορίες και δημιουργεί νέες κοινωνικές επαφές. Τα κοινωνικά δίκτυα συνήθως αποτελούνται από τα μέλη της οικογένειας, τους φίλους, τους γνωστούς και περιλαμβάνουν τρεις κρίσιμες

έννοιες: α) το μέγεθος ή το εύρος το οποίο αναφέρεται στον αριθμό των ατόμων που συμμετέχουν στο δίκτυο, β) στη σύνθεση που αφορά το ποσοστό συμμετοχής στο δίκτυο μελών της ευρύτερης οικογένειας ή φίλων, γ) η συχνότητα που δηλώνει το πόσο συχνά τα μέλη ενός κοινωνικού δικτύου αλληλεπιδρούν (Χτούρης, 2004; Χτούρης, Παπάνης, Ρόντος, 2004).

Επίσης τα κοινωνικά δίκτυα ορίζονται ως οι κοινωνικές σχέσεις που περιβάλλουν ένα άτομο, τα χαρακτηριστικά τους και ο τρόπος με τον οποίο τα άτομα αντιλαμβάνονται και αξιολογούν τις εν λόγω σχέσεις. Τα κοινωνικά δίκτυα χαρακτηρίζονται από το μέγεθος τους, την πυκνότητα, το δέσιμο, την ομοιογένεια, τη συχνότητα επαφής μεταξύ των μελών, τη διάρκεια και την αμοιβαιότητα (Berkman & Glass, 2000). Η συναισθηματική, ψυχολογική ή οικονομική στήριξη που μπορούν να αντλήσουν μέσω των κοινωνικών τους δικτύων είναι η κοινωνική στήριξη. Η έλλειψη κοινωνικής στήριξης και ο αποκλεισμός από τα δίκτυα θεωρείται ότι μειώνει τις δυνατότητες των ατόμων να αντιμετωπίσουν το άγχος, να αποκτήσουν πρόσβαση σε υπηρεσίες και πληροφορίες (Walter et al., 1997). Από την άλλη πλευρά, η ύπαρξη κοινωνικής στήριξης έχει συνδεθεί με παράγοντες που επηρεάζουν την ποιότητα ζωής, όπως η ικανοποίηση από τη ζωή και η αίσθηση ευημερίας (Breeze et al., 2001).

3.5 Οι τύποι των κοινωνικών δικτύων.

Γενικώς μπορούμε να πούμε ότι τα κοινωνικά δίκτυα μπορεί να είναι ενός από τους εξής δύο τύπους.

1) Δίκτυο μιας κατηγορίας (One mode network). Στη θεωρία των κοινωνικών δικτύων, ο όρος "κατηγορία" (mode) αναφέρεται στο διακριτικό σύνολο οντοτήτων, με το οποίο μετρούνται οι σχεσιακές δομικές μεταβλητές (Tucker, 1963, 1964, 1966, Kroonenberg, 1983, Arabie, Carroll & DeSablo, 1987). Όταν οι δομικές μεταβλητές μετριοούνται για δράστες, που όλοι είναι του ίδιου τύπου, τότε έχουμε τα δίκτυα μια κατηγορίας, αφού σε αυτά όλες οι σχεσιακές

οντότητες, δηλαδή οι δράστες, ανήκουν σε ένα μόνο σύνολο. Τα δίκτυα μια κατηγορίας μπορούμε να πούμε ότι προκύπτουν από μετρήσεις σχέσεων φιλίας μεταξύ ατόμων, που ανήκουν στην ίδια ομάδα, π.χ., οι μαθητές μιας τάξης ή οι κάτοικοι που μένουν στην ίδια γειτονιά.

2) Δίκτυο δυο κατηγοριών (Two mode network). Γενικότερα μπορούμε να πούμε ότι υπάρχουν δομικές μεταβλητές οι οποίες μετρούνται ως προς δυο ή περισσότερα σύνολα σχεσιακών οντοτήτων. Για παράδειγμα θα μπορούσαμε να μελετήσουμε δράστες οι οποίοι ανήκουν σε δυο διακριτά σύνολα, όπως π.χ. το ένα σύνολο των δραστών να αποτελείται από επιχειρήσεις και το δεύτερο σύνολο από μη κερδοσκοπικούς οργανισμούς. Τότε θα μας ενδιέφερε να μελετήσουμε τις οικονομικές ροές από τις επιχειρήσεις στους μη κερδοσκοπικούς οργανισμούς, οι οποίες θα αποτελούσαν τη σχέση στο κοινωνικό δίκτυο των δυο αυτών κατηγοριών δραστών.

Στη θεωρία των κοινωνικών δικτύων, ένας ειδικός τύπος δικτύου δυο κατηγοριών είναι το δίκτυο υπαγωγής (Affiliation network), στο οποίο υπάρχουν μεν δυο σύνολα (κατηγορίες) δομικών οντοτήτων, αλλά η μια μόνο από αυτές είναι σύνολο δραστών, ενώ η δεύτερη δομική οντότητα αποτελείται από ένα διακριτικό σύνολο ταξινομήσεων σε υπό-κατηγορίες, στις οποίες το σύνολο των δραστών υπάγεται. Συνήθως η δεύτερη δομική οντότητα φέρνει την ονομασία "γεγονότα" ή "ομάδες". Με άλλα λόγια, τα δικτυακά δεδομένα ενός δικτύου υπαγωγής είναι αφενός δράστες κι αφετέρου γεγονότα/ομάδες, με την έννοια ότι κάποιιοι από τους δράστες συμμετέχουν σε κάποια από τα γεγονότα/ομάδες κι αυτό ορίζει τη σχέση του δικτύου. Αξίζει να σημειώσουμε ότι η δεύτερη δομική οντότητα, τα γεγονότα/ομάδες δεν ορίζονται σε ζεύγη δραστών, αλλά σε υποσύνολα (ατομικών) δραστών. Για παράδειγμα θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε ένα σύνολο κατοίκων μια πόλης (οι δράστες) και κάποιες λέσχες της πόλης (οι ομάδες), στις οποίες οι κάτοικοι ανήκουν ή συμμετέχουν. Ή θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε ένα πλήθος πολιτικών οργανώσεων μιας χώρας (οι δράστες) και κάποια γεγονότα πολιτικών διαμαρτυριών (τα γεγονότα) τα οποία έχουν

συμβεί σε διακριτές χρονικές περιόδους(π.χ., μεγάλες διαδηλώσεις) και στα οποία οι οργανώσεις έχουν συμμετάσχει. Φυσικά εννοείται ότι σε κάθε λέσχη/διαδήλωση μπορούν να ανήκουν/συμμετέχουν διαφορετικοί κάτοικοι/οργανώσεις.

3.6 Κοινωνικό Κεφάλαιο και εθελοντική δράση.

Μέσα στα πλαίσια της θεωρίας των κοινωνικών δικτύων, ο ορισμός της εξουσίας από τον L. Metcalfe(1981) ως «ικανότητας για επίτευξη υψηλότερων επιπέδων συλλογικής επίδοσης» είναι πιο πρόσφορος, λόγω του γεγονότος ότι συλλαμβάνει την έννοια της εξουσίας ως αποτέλεσμα συλλογικής δράσης μεταξύ των ατομικών φορέων. Μπορούμε να πούμε γενικά ότι τα κοινωνικά δίκτυα χαρακτηρίζονται από ένα μεγάλο βαθμό εξειδίκευσης και αλληλεξάρτησης μεταξύ των επιμέρους ατομικών φορέων δράσης ως προς τους πόρους, ενώ οι σχέσεις εξουσίας στο εσωτερικό των δικτύων βασίζονται κυρίως στη διαδικασία της ανταλλαγής. Οι σχέσεις ανταλλαγής εμπεριέχουν ένα ευρύ φάσμα πόρων, όπως χρήμα, πληροφορία ή αρμοδιότητα. Η λειτουργία της ανταλλαγής είναι της ανταλλαγής θεωρείται θεμελιώδης τρόπος για επίτευξη συλλογικής δράσης, μέσα από τη διαδικασία κατά την οποία πιθανότητες για δράση που συνδέονται με την κατοχή αμοιβαίων επωφελών πόρων ανταλλάσσονται μεταξύ ατομικών φορέων δράσης. Κατά αυτό τον τρόπο η ανταλλαγή, όπως και η εξουσία προϋποθέτουν την ύπαρξη ενός πλαισίου διαπραγμάτευσης στο οποίο φορείς δράσης προσφέρουν πόρους για την επίτευξη των στόχων τους.

Κατά την διαδικασία διαπραγμάτευσης και ανταλλαγής των κοινωνικών δικτύων, υπάρχουν τέσσερεις τρόποι επίτευξης συλλογικής επίδοσης των φορέων μέσω της άσκησης εξουσίας. (Dowding, 1991)

- a) Πειθώ
- b) Απειλή
- c) Ανταπόδοση
- d) ή Συνδυασμός απειλών και προσφορών

Απαραίτητη προϋπόθεση για να μπορέσουν τα άνω να χρησιμοποιηθούν ως μηχανισμοί στα πλαίσια της διαδικασίας διαπραγμάτευσης, θα πρέπει κάθε φορέας δράσης να διαθέτει τουλάχιστον μια ελάχιστη ποσότητα πόρων. Σύμφωνα με τον (Harsanyi, 1969), υπάρχουν τέσσερις κατηγορίες σημαντικών πόρων σε αυτό το πλαίσιο.

- a) Πληροφορία ή γνώση
- b) Νομιμοποιημένη δραστηριότητα
- c) Μη εξαρτώμενα από συνθήκες κίνητρα όπως π.χ. ο νόμος
- d) Κίνητρα εξαρτώμενα από συνθήκες, όπως π.χ. ο βαθμός συμμόρφωσης, δηλαδή μεταβολή συμπεριφοράς, κατά την επιθυμία του ισχυρότερου.

Επίσης πολύ σημαντικοί παράγοντες στο πλαίσιο της διαπραγμάτευσης και της υπέρβασης προβλημάτων συλλογικής δράσης όταν μια ομάδα αδυνατεί να κινητοποιηθεί για κοινή δράση είναι η φήμη και η επιμονή (πείσμα).

Η πληροφορία και η γνώση αποτελούν μια από τις σημαντικότερες πηγές εξουσίας για την ενδυνάμωση των κοινωνικών νορμών και τη διευκόλυνση συλλογικής δράσης στο πλαίσιο των κοινωνικών δικτύων για δύο κυρίως λόγους:

- 1) Γενικότερα μπορούμε να πούμε ότι ένα πολύ σημαντικό εργαλείο για εθελοντική συμμετοχή των φορέων στη συλλογική επίδοση είναι η πειθώ.
- 2) Η πληροφορία και η γνώση σε ένα περιβάλλον αβεβαιότητας και αλληλεξάρτησης αποτελούν δύναμη στα χέρια των φορέων οι οποίοι μπορούν να επηρεάζουν τη πολιτική διαδικασία με το να επιβάλλουν τη δική τους ερμηνευτική προσέγγιση σε σχέση με την επισήμανση και αξιολόγηση των προς επίλυση προβλημάτων δεδομένου ότι αυτό μπορεί να οδηγήσει σε μεταβολή της συμπεριφοράς των άλλων φορέων. Έτσι λοιπόν επηρεάζοντας την πολιτική διαδικασία μέσω των διαδικασιών επισήμανσης/αναγνώρισης των προβλημάτων και παροχής λύσεων, η

πληροφορία και η γνώση ως πηγές εξουσίας παίζουν ρόλο στο να πεισθούν οι φορείς να συμμετάσχουν στη συλλογική δράση.

Επίσης η εξέλιξη της τεχνολογίας έχει διευκολύνει σε μεγάλο βαθμό την διάχυση της πληροφορίας και της γνώσης μεταξύ των φορέων δράσης, έτσι προκύπτει μια πιο ισορροπημένη διάχυση εξουσίας σε σύγκριση με προηγούμενα συστήματα κοινωνικής διαφοροποίησης όπου η εξουσία ήταν συνδεδεμένη με την κατοχή άλλων πόρων π.χ. κεφάλαιο, η κυριαρχία της γνώσης και της πληροφορίας ως πηγών εξουσίας αναπροσδιορίζει το ρόλο της εξουσίας και της κοινωνικής διαφοροποίησης στην ανάδυση και ενδυνάμωση των κοινωνικών νορμών.

Από τα παραπάνω βγάζουμε το συμπέρασμα ότι ενώ αρχικά το Κοινωνικό Κεφάλαιο αποτελεί παραπροϊόν της διαδικασίας ανταλλαγής μεταξύ ατομικών φορέων δράσης, μετατρέπεται σε δημόσιο αγαθό, με την έννοια του κοινωνικού πόρου που είναι διαθέσιμος σε οποιονδήποτε ατομικό φορέα και διευκολύνει τη συλλογική δράση.

Υπό αυτή την έννοια θεωρείται ως το κατάλληλο εργαλείο για τη γεφύρωση του χάσματος μεταξύ της ιδιοτελούς δράσης και της κοινωνικής δομής (Coleman, 1988, Ostrom, 1995) και συνακόλουθα για τη διευκόλυνση της λειτουργίας κοινωνικοποίησης. Παρά το γεγονός ότι ο ορισμός του Κοινωνικού Κεφαλαίου όπως δίνεται από τον Coleman (1990) ως «οι εγγενείς σε κάθε κοινωνική οργάνωση κοινωνικές αρετές που συνιστούν συσσωρευμένο κεφάλαιο για το άτομο» υπονοεί ότι αφορά ατομικούς φορείς δράσης (πρόσωπα), γενικότερα είναι ευρύτερα αποδεκτό ότι αποτελεί επίσης έναν κρίσιμο παράγοντα που διευκολύνει τη συλλογική δράση μεταξύ θεσμικών (συλλογικών) φορέων δράσης (Coleman, 1988).

Βγάζουμε το συμπέρασμα ότι η εθελοντική συνεργασία είναι ευκολότερη σε κοινωνικά ή θεσμικά μορφώματα όπου υπάρχει η παρουσία Κοινωνικού Κεφαλαίου, και κατά συνέπεια η επιδίωξη παραγωγής συλλογικών αγαθών δεν αντιστρατεύεται τις επιδιώξεις μεγιστοποίησης της ατομικής ευημερίας.

Όπως ένας επιχειρηματίας επενδύει σε φυσικό κεφάλαιο και ένας φοιτητής επενδύει σε ανθρώπινο κεφάλαιο συνεχίζοντας τις σπουδές του, έτσι και ένας πολίτης σε μια σύγχρονη κοινωνία επενδύει σε Κοινωνικό Κεφάλαιο με το να συμμετέχει σε διάφορα κοινωνικά δίκτυα. Η επένδυση σε Κοινωνικό Κεφάλαιο επιφέρει πλεονεκτήματα όχι μόνο στα άτομα αλλά και στην κοινωνία καθώς έχει θετικές εξωτερικότητες (positive externalities). Όσο περισσότερο τα μέλη μια κοινωνίας επενδύουν στις κοινωνικές τους σχέσεις, παράγουν δίκτυα, ομάδες, σωματεία, κοινότητες, παρέες, τόσο μεγαλύτερα πλεονεκτήματα δημιουργούνται για την κοινωνία καθώς προκύπτουν οφέλη τα οποία διαχέονται από το εξίσου σημαντικό θετικό αποτέλεσμα την αύξηση της "εμπιστοσύνης". Γενικώς το Κοινωνικό Κεφάλαιο διευκολύνει την κοινωνική συμβίωση καθώς επιτρέπει τη δημιουργία ενός πλέγματος σχέσεων, υποχρεώσεων, προσδοκιών, κανόνων κοινωνικής συμπεριφοράς, βοηθάει στην διάχυση της πληροφόρησης και της αμοιβαιότητας στοιχεία απαραίτητα για τις οικονομικές συναλλαγές, την επιδίωξη καριέρας και την διατήρηση των σχέσεων. Σε μια αναφορά του ο *James Coleman* επισήμανε ότι η αδυναμία συμμετοχής των μαθητών σε κοινωνικά δίκτυα αυξάνει τον κίνδυνο αποτυχίας τους στο σχολείο. Επίσης ο *Robert Putnam* συμπλήρωσε ότι το Κοινωνικό Κεφάλαιο ισοδυναμεί ουσιαστικά με το σύνολο των κοινωνικών δικτύων που υπάρχουν σε μια κοινωνία και λειτουργούν παράγοντας οφέλη για τα μέλη τους. Στο βιβλίο του *Bowling Alone* το οποίο γράφτηκε το 2000 αναφέρει με αρκετή απαισιοδοξία ότι τα κοινωνικά δίκτυα στην Αμερική συρρικνώνονται, τα τελευταία 50 χρόνια υπάρχει μια σημαντική μείωση στην Αμερικανική Δημοκρατία της συμμετοχής των πολιτών της στα κοινά καθώς και σε οποιαδήποτε άλλη μορφή κοινοτικής συμμετοχής, γεγονός το οποίο φαίνεται και από τις δημοσκοπήσεις Roper. Το παράδειγμα του μοναχικού παίκτη bowling αντικατοπτρίζει μια κοινωνία στην οποία υπάρχει έλλειμμα Κοινωνικού Κεφαλαίου, εμπιστοσύνης και τελικά αμοιβαιότητας.

Σύμφωνα με τον Putnam το Κοινωνικό Κεφάλαιο έχει δύο μορφές:

1) Bonding social capital (συνενωτικό Κοινωνικό Κεφάλαιο), είναι η δυνατότητα δημιουργίας συνεκτικών δεσμών με άτομα που ανήκουν στις ίδιες κοινότητες με εσένα

2) Bridging social capital (γεφυρωτικό Κοινωνικό Κεφάλαιο), είναι η δυνατότητα δημιουργίας γεφυρών με άτομα που ανήκουν σε διαφορετικές κοινότητες.

Στην πρώτη περίπτωση ανήκουν οι στενές οικογενειακές σχέσεις, η εύκολη ενσωμάτωση στο σχολείο, στο χώρο εργασίας και η συμμετοχή σε αθλητικές ομάδες με άτομα του ίδιου φύλου, εθνικότητας και θρησκείας. Στη δεύτερη περίπτωση ανήκουν οι σχέσεις οι οποίες δημιουργούνται με άτομα τα οποία διαφέρουν μεταξύ τους. Τα άτομα αυτά μπορεί να είναι μέλη μιας άλλης εθνικότητας, οπαδούς άλλου ποδοσφαιρικού σωματείου ή άλλης θρησκείας. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει η αναλογική σχέση που προκύπτει από την αύξηση ή μείωση του Bonding social capital. Όσο αυξάνεται η συμμετοχή σε ομοιογενείς ομάδες στις οποίες τα άτομα ταυτίζονται κοινωνικά μεταξύ τους, τόσο μειώνεται η πιθανότητα συμμετοχής σε κοινωνικά δίκτυα στα οποία μετέχουν άτομα διαφορετικά μεταξύ τους. Όταν όμως μειώνεται η δυνατότητα σύνδεσης με όμοια άτομα, και οι άνθρωποι ζουν απομονωμένοι τόσο δυσκολότερο και σπάνιο είναι το να συνδεθούν με ανθρώπους που είναι κοινωνικά διαφορετικοί.

3.7 Μετανάστευση.

Στο σημείο αυτό μπορούμε να αναφέρουμε και τις επιπτώσεις που προκύπτουν από την πολυπολιτισμικότητα (δηλαδή η ύπαρξη της εθνοτικής ποικιλότητας σε κοινωνίες που μέχρι πρότινος ήταν ομοιογενείς ή τουλάχιστον περισσότερο ομοιογενείς από ότι είναι τώρα), η οποία αποτελεί παράγοντα αποξένωσης και συρρίκνωσης του Κοινωνικού Κεφαλαίου καθώς και αποδυνάμωσης των κοινωνικών δικτύων. Η εθνοτική ποικιλότητα προκύπτει από τη μετανάστευση παράνομη ή νόμιμη. Μια χώρα που θα μπορούσαμε να πάρουμε ως παράδειγμα για την μελέτη της εθνοτικής ποικιλότητας και της συνδεσής της με το Κοινωνικό Κεφάλαιο είναι η Βρετανία. Η Βρετανία αποτελεί μια χώρα η οποία ανέκαθεν ήταν

μια πολυεθνική κοινωνία, διάφορα όμως γεγονότα, όπως η αλλαγή των μεταναστευτικών σχημάτων, η άφιξη αιτούντων άσυλο και προσφύγων καθώς και διάφορων ταραχών που προέκυψαν (καλοκαίρι 2001 αστικές ταραχές στη βόρεια Αγγλία, βομβιστικές επιθέσεις στο σύστημα μεταφορών στο Λονδίνο τον Ιούλιο του 2005 καθώς και οι εξεγέρσεις των *banlieues* τον Νοέμβρη του 2005 στο Παρίσι) δημιούργησαν ανησυχίες σχετικά με τους πιθανούς κινδύνους ως προς την κοινωνική συνοχή που προκύπτουν από την αυξανόμενη μεταναστευτική ροή και την εθνοτική ποικιλότητα. Σχετικά πρόσφατα μπορούμε να πούμε ότι στράφηκε ιδιαίτερη προσοχή στο ρόλο που μπορεί να παίζει το Κοινωνικό Κεφάλαιο στην προώθηση της κοινωνικής συνοχής. Η έννοια του Κοινωνικού Κεφαλαίου χρησιμοποιείται για να οριοθετηθεί ένα ευρύ φάσμα σκέψης γύρω από κανόνες και δίκτυα, αξίες και πόρους που έχουν ως αποτέλεσμα και προέρχονται από την κοινωνική διαπραγμάτευση (Edwards, 2003 2004). Σύμφωνα με τις μορφές του Κοινωνικού Κεφαλαίου από τον Putnam, το συνενωτικό και το γεφυρωτικό Κοινωνικό Κεφάλαιο, το δεύτερο θεωρείται πολυτιμότερο για την κοινωνική συνοχή, λόγω του γεγονότος ότι οι εθνοτικές μειονοτικές ομάδες συνδέονται στενά στα όρια της κοινότητας σε βάρος της ενσωμάτωσης στην ευρύτερη κοινωνία.

Εκτός από τις δύο μορφές Κοινωνικού Κεφαλαίου του Putnam δημιουργήθηκε και μια τρίτη μορφή Κοινωνικό Κεφαλαίου το λεγόμενο "συνδεδετικό" ως βελτίωση της θεωρίας του Putnam. Το συνδεδετικό Κοινωνικό Κεφάλαιο αναφέρεται στις κάθετες σχέσεις οι οποίες βοηθούν τα άτομα να έχουν πρόσβαση σε πηγές κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης των τυπικών θεσμών (Woolcock, 1998, Woolcock & Narayan, 2000). Αναφορικά προς τη μετανάστευση και σε αντίθεση με την έμφαση στον εθελοντισμό, αυτή η μορφή Κοινωνικού Κεφαλαίου υπαινίσσεται την ανάγκη για κυβερνητική παρέμβαση στην υλοποίηση πολιτικών ικανών να εγγυώνται την ιδιότητα του πολίτη για τους μετανάστες και να διευκολύνουν την πρόσβασή τους σε θεσμικούς πόρους (Woolcock, 2003).

Οι θέσεις του Putnam ακόμα και σήμερα ασκούν μεγάλη επίδραση στις πολιτικές πρωτοβουλίες και στην ακαδημαϊκή έρευνα, μέσα από την υπόσχεση ότι οι αυξανόμενες εθελοντικές ενώσεις μπορεί να ωθήσουν τους ανθρώπους να υπερβούν τις διαφορές και να συνενωθούν σε ένα συνεκτικό σώμα πολιτών.

3.8 Το Κοινωνικό Κεφάλαιο και η μορφωτική επίτευξη των μεταναστευτικών παιδιών.

Αρκετές μεταναστευτικές ομάδες στην Αμερική στην προσπάθειά τους να προσαρμοστούν και προχωρήσουν μπροστά εξαρτιόνταν σημαντικά από τα δίκτυα και τους δεσμούς αλληλεγγύης που είχαν. Ιδιαίτερα η εκπαιδευτική πρόοδος της δεύτερης γενιάς των μεταναστών φαίνεται να οφειλόταν αποκλειστικά από την καθοδήγηση των γονιών και από την υποστήριξη των μελών της κοινότητας τους. Σε ένα αρχικό άρθρο του ο Coleman (1988a) αναφέρεται επιδοκιμαστικά στην εσωτερική αλληλεγγύη των μεταναστευτικών ομάδων και εξιστορεί πως οι μανάδες των Ασιατών μεταναστών αγόραζαν από 2 σετ σχολικών βιβλίων, ένα για τα παιδιά τους και ένα για αυτές με σκοπό να τα βοηθούν με τις εργασίες τους. Σε αυτό το άρθρο καθώς και σε άλλα ο Coleman έδωσε έμφαση στη σημαντικότητα του όρου «Closure» για την αποτελεσματική γονική καθοδήγηση. Η έννοια «Closure» είναι η μορφή Κοινωνικού Κεφαλαίου που δημιουργείται από τη γνώση των γονέων για τους φίλους των παιδιών τους και από τους γονείς αυτών των παιδιών, δηλαδή μεγιστοποιούσαν τα πλεονεκτήματα τους με τον περιορισμό πρόσβασης σε διάφορα προνόμια, προνόμια τα οποία γευόταν έναν εσωτερικός κύκλος επιλεγμένων προσώπων. Ο Coleman καθώς και οι νεότεροι ερευνητές έδωσαν μεγάλη έμφαση στο ρόλο των οικογενειών και ιδιαίτερα σε όσες ήταν προικισμένες με κοινοτική «Closure». Οι άθικτες οικογένειες διπλασίασαν την εποπτική και υποστηρικτική ικανότητα των γονιών και παράλληλα το «Closure» επέκτεινε αυτές τις ικανότητες ακόμα πιο πέρα με την συμμετοχή και άλλων ενηλίκων στην ανατροφή και επίβλεψη των παιδιών. Το «Closure» είναι υψηλό σε αρκετές κοινότητες μεταναστών και μαζί με τις άθικτες

οικογένειες και την γονική παρέμβαση στις σχολικές δραστηριότητες οδηγεί σε θετικά αποτελέσματα για τα παιδιά και σε υψηλά επίπεδα εκπαιδευτικών επιτευγμάτων.

Η National Educational Longitudinal Study διαθέτει ένα μοναδικό σύνολο δεδομένων το οποίο εμπεριέχει καλά εμπειρικά μέτρα όλων των μεταβλητών του Κοινωνικού Κεφαλαίου οι οποίοι λέγεται ότι επηρεάζουν τη μόρφωση των παιδιών και επίσης αποτελούν αξιόπιστους δείκτες της ακαδημαϊκής επίτευξης των παιδιών. Η έρευνες διεξάγονται από το προσωπικό U.S Department of Educational, NELS. Ο NELS περιλαμβάνει δείγματα από 3400 δευτερες γενιές νέων, και περιλαμβάνει και αυτούς που έχουν έστω και έναν αλλοδαπό γονιό. Λόγο του γεγονότος ότι τα παιδιά των μεταναστών προέρχονται από διάφορες εθνικότητες, το δείγμα που προκύπτει είναι αρκετά μεγάλο και περιέχει μαθητές από τις τέσσερις μεγαλύτερες ομάδες μεταναστών που έφθασαν στην Αμερική την τελευταία δεκαετία, Μεξικό, Φιλιπίνες, Κίνα, Κορέα.

Τα δεδομένα αυτά χρησιμοποιήθηκαν για να ελέγξουν το επιχείρημα της ισχυρής επίπτωσης του Κοινωνικού Κεφαλαίου στην ακαδημαϊκή επίτευξη των παιδιών των μεταναστών. Για αυτό τον σκοπό, το τελικό δείγμα περιλάμβανε μαθητές δεύτερης γενιάς μεταναστών συν 2500 ντόπιους μαθητές με σκοπό να παράσχει ένα σημείο αναφοράς για την επικρατούσα τάση του σχολικού πληθυσμού.

Το «Closure» των γονικών δικτύων υπολογίζεται από τον αριθμό των γονιών των φίλων των παιδιών οι οποίοι γνωρίζουν τον έναν ή και τους δύο γονείς, την συμμετοχή των γονιών στο σχολείο όπου είναι ένας μεικτός δείκτης και υπολογίζεται από την συμμετοχή των γονιών στις σχολικές δραστηριότητες και από τη συχνότητα παρακολούθησης των συναντήσεων σχετικά με την πρόοδο των παιδιών τους. Από τα παραπάνω προκύπτει η εξής εξίσωση $T=NC+PI+IF$, όπου T είναι το ακαδημαϊκό σκορ, NC είναι δίκτυο Closure, PI είναι γονική συμμετοχή και IF είναι οι άθικτες οικογένειες. Παρόλα αυτά όταν συστήνουμε ελέγχους για τους μαθητές όσον αφορά την ηλικία, το φύλο, την οικογενειακή και κοινωνική

κατάσταση, την γνώση των αγγλικών και την διάρκεια παραμονής τους στην Αμερική, τότε τα αποτελέσματα του Κοινωνικού Κεφαλαίου πέφτουν σημαντικά και γίνονται ασήμαντα είτε από την πλευρά της στατιστικής αξιοπιστίας είτε από ουσιαστική σημασία. Η αδυναμία αυτών των αποτελεσμάτων γίνεται ακόμα πιο εμφανής όταν τα συγκρίνουμε με άλλα αποτελέσματα, των οποίων οι παράγοντες είναι στην ίδια εξίσωση. Παραδείγματος χάριν η κοινωνικοοικονομική κατάσταση των γονέων έχει μεγάλη επιρροή στις βαθμολογίες των τεστ. Ο συντελεστής της γονική κατάστασης ακολουθείτε σε δύναμη από την γνώση Αγγλικών και από την παραμονή του παιδιού στην Αμερική. Αυτό το τρίο των αντικειμενικών παραγόντων είναι αρκετά εύρωστο όσον αφορά την επιρροή του στις επιτεύξεις των παιδιών δεύτερης γενιάς, ανεξάρτητα από το πώς καθορίζεται η εξίσωση πρόβλεψης. Σχετικά λοιπόν με τα κοινωνικά δίκτυα των γονιών και την συμμετοχή τους στο σχολείο αυτό που πραγματικά μετράει στο τέλος είναι η οικονομική-κοινωνική θέση της οικογένειας, η ικανότητα των παιδιών στην Αγγλική γλώσσα και η παραμονή τους στη χώρα. Όταν αυτοί οι παράγοντες λαμβάνονται υπόψη τα εμφανή αποτελέσματα του Κοινωνικού Κεφαλαίου εξαφανίζονται σε μεγάλο βαθμό.

Από τις τέσσερις μεγαλύτερες μειονότητες αλλοδαπών που παρουσιάζονται στο NELS, οι τρεις διατηρούν δυνατή την επιρροή των επιτεύξεων τους, έχοντας λάβει υπόψη την κοινωνικοοικονομική κατάσταση των γονιών τους, τη γνώση Αγγλικών, τη διάρκεια παραμονής και το Κοινωνικό Κεφάλαιο. Τα παιδιά των Κινέζων και των Κορεατών παρουσίασαν και συνεχίζουν να παρουσιάζουν μεγάλο αριθμό επιτευγμάτων συγκριτικά με άλλους μαθητές. Τα παιδιά των Μεξικανών μεταναστών δεν παρουσίαζαν υψηλά επιτεύγματα, ακόμα και μετά από την στατιστική ρύθμιση για την μέτρια κοινωνικοοικονομική κατάσταση των οικογενειών τους. Σε αυτές τις περιπτώσεις είναι πιθανό να δώσουμε μια εναλλακτική ιστορία του Κοινωνικού Κεφαλαίου ισχυρίζοντας ότι είναι κοινοτικά δίκτυα και υποστηρίζοντας όχι απομονώνοντας τις οικογένειες οι οποίες παίζουν κεντρικό ρόλο στην εκπαίδευση των παιδιών.

Επειδή στην πραγματικότητα δεν γνωρίζουμε τη ακριβώς σημαίνουν αυτοί οι τρεις συντελεστές, τουλάχιστον δυο εναλλακτικά επιχειρήματα είναι συμβατά με τα δεδομένα. Το ένα δίνει σημασία στις διαφορετικές πολιτιστικές καταβολές οι οποίες ήρθαν από τους μετανάστες διαφόρων χωρών και οι οποίοι έδωσαν διαφορετικό βάρος στην εκπαίδευση και την είδαν ως ένα όχημα για την ανοδική τους κινητικότητα. Αυτή η εναλλακτική εξήγηση η οποία κάποιες φορές επικαλείται και ως Κομφούκιο Ηθική, δίνεται για να δικαιολογήσει την εξωπραγματική επίτευξη των Κινέζων και των άλλων Ασιατών μαθητών, παρουσιάζοντας ένα πολιτιστικό κεφάλαιο και όχι ένα Κοινωνικό Κεφάλαιο. Αυτό εξηγείτε επειδή βασίζετε σε αξίες οι οποίες εισήχθησαν κατά τη διαδικασία της κοινωνικοποίησης και οι οποίες θεσπίστηκαν ανεξάρτητα αν τα άτομα ήταν απομονωμένα ή αποτελούσαν μέρος της κοινότητας.

Μια δεύτερη εξήγηση εστιάζεται στα πλαίσια προβλημάτων υποδοχής των διαφόρων μεταναστευτικών μειονοτήτων στην Αμερική. Οι μετανάστες από την Ασία μπορούμε να πούμε ότι είχαν καλή υποδοχή στις Ηνωμένες Πολιτείες, χαρακτηρίζοντας από την απουσία διωγμού από τις κυβερνητικές αρχές, ελάχιστες διακρίσεις από ντόπιους και από την επιτυχή εγκατάσταση και προσαρμογή από προγενέστερες Ασιατικές ομάδες. Οι Μεξικάνοι από την άλλη πλευρά διώκονταν ως παράνομοι μετανάστες, υπόκεινται σε διακρίσεις του τύπου ότι ήταν «κτήτορες» των δουλειών των Αμερικάνων και ότι ήταν φορείς κατώτερου πολιτισμού. Αυτή η αρνητική υποδοχή είχε ως αποτέλεσμα να επηρεάζει τις προοπτικές των μεταναστών, μειώνοντας τις προσδοκίες τους ως προ το τι είναι πιθανό να επιτύχουν σε αυτή τη νέα χώρα και κατά συνέπεια στις φιλοδοξίες που είχαν για τα παιδιά τους. Για άλλη μια φορά αυτό δεν είναι επιχείρημα Κοινωνικού Κεφαλαίου αλλά είναι βασισμένο στις εκτεταμένες διαρθρωτικές δυνάμεις της κοινωνίας και τις πολιτικής. Είναι ακόμα πιθανό ότι η κοινωνική αλληλεγγύη και η αμοιβαία υποστήριξη λογοδοτεί για τα παρατηρούμενα εθνικά αποτελέσματα των ακαδημαϊκών επιτευγμάτων, αλλά αυτό παραμένει να αποδεχθεί.

Το βασικό σημείο σε αυτή την ανάλυση είναι εάν η έτοιμη απόδοση συνεισφοράς θετικών αποτελεσμάτων του Κοινωνικού Κεφαλαίου, επιδρά στα άτομα ως κοινωνικά δίκτυα ή στο συλλογικό ως συλλογικό πνεύμα, είναι ακόμα νωρίς να απαντήσουμε επειδή τα παρατηρούμενα αποτελέσματα μπορεί να είναι ψευδή ή λόγω του γεγονότος ότι είναι συμβατά με εναλλακτικές εξηγήσεις οι οποίες προκύπτουν από διαφορετικές οπτικές γωνίες. Υπάρχει λοιπόν η ανάγκη για λογική σαφήνεια και αναλυτική αυστηρότητα στη μελέτη αυτής της διαδικασίας, για να μη μετατρέψουμε το Κοινωνικό Κεφάλαιο σε μια ολοκληρωτική γιορτή της κοινότητας. Ενώ η δημοτικότητα της λύσης του Κοινωνικού Κεφαλαίου σε επίσημους φιλανθρωπικούς κύκλους προσφέρει δελεαστικές προοπτικές, δεν είναι φρόνιμο να ακολουθήσουμε τόσο γρήγορα αυτή τη μόδα. Θα υπηρετήσουμε καλύτερα την επιστήμη με το να κρατήσουμε την κρίση μας έως ότου έχουμε στα χέρια μας μια σταθερότερη γνώση.

3.9 Το Κοινωνικό Κεφάλαιο και η ύπαρξη των δικτύων ως μέσο βελτίωσης της υγείας.

Ο ορισμός της υγείας όπως διατυπώνεται από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας, «ως πλήρης σωματική, ψυχική και κοινωνική ευεξία του ανθρώπου και όχι απλά η απουσία νόσου ή αναπηρίας» (W.H.O. 2001), δεν μπορούμε να πούμε ότι κρίνεται επαρκής για να καλύψει τις σύγχρονες προσεγγίσεις της υγείας και της αρρώστιας. Υπάρχει μια άλλη προσέγγιση η *ολιστική* τον πολυπαραγοντικό και πολυδιάστατο χαρακτήρα της υγείας. Γενικώς εκτιμάται ότι η υγεία συσχετίζεται περισσότερο θετικά με το περιβάλλον (φυσικό, κοινωνικό, πολιτιστικό), ενώ επηρεάζεται ταυτόχρονα από τη βιολογική βάση του ατόμου (κληρονομικότητα). Έτσι λοιπόν δίνεται έμφαση στην ύπαρξη όλων αυτών των παραγόντων καθώς και στη σχέση των φαινομένων μεταξύ τους. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι η *αρρώστια υπό αυτή την οπτική γωνία, εκλαμβάνεται ως μια αποτυχημένη προσπάθεια του οργανισμού να προσαρμοστεί στις συνεχείς προκλήσεις και απειλές που προέρχονται μέσα από μια λανθασμένη αποκωδικοποίηση των σχέσεων ψυχής, σώματος και περιβάλλοντος*. Οι ανθρώπινες σχέσεις, το κοινωνικό

πλαίσιο μέσα στο οποίο διαβιούν τα άτομα καθώς και η ενσωμάτωσή τους στη κοινωνία έχει μεγάλη σημασία για την ευεξία, την βιολογική και ψυχική υγεία. Επίσης η ύπαρξη Κοινωνικού Κεφαλαίου έχει συνδεθεί με παράγοντες οι οποίοι επηρεάζουν την ποιότητα ζωής, όπως η ικανοποίηση από τη ζωή, η αίσθηση ευημερίας καθώς και το επίπεδο υγείας.

Ο Bourdieu (1985) όρισε το Κοινωνικό Κεφάλαιο ως «το σύνολο των πραγματικών ή συμβολικών πόρων οι οποίοι συνδέονται με πολλαπλά δίκτυα, που διατηρούνται στο χρόνο και συσχετίζονται με εν πολλοίς θεσμοθετημένες σχέσεις αμοιβαίας αποδοχής και αναγνώρισης». Δηλαδή το Κοινωνικό Κεφάλαιο αντιπροσωπεύει το άθροισμα των πλεονεκτημάτων που προκύπτουν από την συμμετοχή των ατόμων σε κοινά δίκτυα ή ομάδες. Ο όγκος του Κοινωνικού Κεφαλαίου των φορέων εξαρτάται από το μέγεθος του δικτύου διασυνδέσεων που μπορεί να κινητοποιήσει επιτυχώς, καθώς και από τον όγκο του κεφαλαίου (ψυχικής υγείας, οικονομικού, πολιτισμικού ή συμβολικού) που διαθέτει ο καθένας από εκείνους με τους οποίους συνδέεται.

Γενικώς μπορούμε να πούμε ότι τα άτομα τα οποία έχουν περιορισμένες κοινωνικές επαφές παρουσιάζουν μεγαλύτερα ποσοστά θνησιμότητας από ατύχημα ή θανατηφόρο ασθένεια, αντίθετα όμως σε κοινωνίες τις οποίες τα άτομα δραστηριοποιούνται ενεργά και μετέχουν στην μετεξέλιξη τους παρουσιάζουν μικρότερο ποσοστό θνησιμότητας και υψηλότερο μέσο όρο ζωής. (*Kawachi, Kennedy, Lochner, & Prothrow-Stith, 1997. Kaplan, Pamuk, Lynch, & Balfour, 1996*). Επίσης η ύπαρξη και η αλληλεπίδραση του Κοινωνικού Κεφαλαίου μαζί το κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο μιας περιοχής θεωρούνται αιτιατή παράγοντες εμφάνισης πολλών ασθενειών.

Επίσης η ίδια σχέση μπορούμε να πούμε ότι υπάρχει ανάμεσα στο Κοινωνικό Κεφάλαιο και τις ψυχικές ασθένειες. Σε κοινότητες όπου υπάρχουν έντονα δείγματα έλλειψης εμπιστοσύνης, ανταγωνιστικότητα, αποπροσωποποίηση και απαξιώτικες προσωπικές σχέσεις ο αριθμός των αυτοκτονιών τείνει να αυξάνεται. Άτομα ηλικιωμένα με περιορισμένο κύκλο κοινωνικών επαφών και μοναχικά έχουν μεγαλύτερες πιθανότητες να

παρουσιάσουν τη νόσο Alzheimer και άνοια από ότι οι ηλικιωμένοι με έντονη κοινωνική ζωή.

Αρκετοί ερευνητές (Berkman & Syme, 1979. Wolf & Bruhn, 1992. Shye, Mullooly, Freboorn, & Rope, 1995. Litwin, 1998; Berkman & Glass, 2000) βασιζόμενη στη θεωρία του Putnam (1993, 2000), ότι το Κοινωνικό Κεφάλαιο αναφέρεται στις κοινωνικές σχέσεις, τα κοινωνικά δίκτυα και τις κανονιστικές ρυθμίσεις ανάμεσα στα άτομα, μελέτησαν τη σύνδεση της υγείας με τις κοινωνικές σχέσεις. Έτσι λοιπόν σε περιόδους όπου τα άτομα αντιμετωπίζουν κακή υγεία τείνουν να κάνουν χρήση των κοινωνικών δικτύων προκειμένου να αντλήσουν συναισθηματική στήριξη ή χρήσιμες πληροφορίες. Επιπλέον τα κοινωνικά δίκτυα μπορούν να λειτουργήσουν ελεγκτικά και ρυθμιστικά για τον περιορισμόν επιβλαβών για την υγεία συμπεριφορών, όπως είναι το αλκοόλ και το κάπνισμα. Ως παραδείγματα θα μπορούσαμε να πάρουμε τις ομάδες των καρκινοπαθών, των ανωνύμων αλκοολικών και τις ομάδες απεξάρτησης, στις ομάδες αυτές οι παθόντες μπορούν και εκλαμβάνουν μια βιωματική γνώση, μια γνώση που το ιατρονοσηλευτικό προσωπικό δε μπορεί να γνωρίζει.

Ο Cusack (1999) αναφέρει πως οι τοπικές κοινωνίες στη Γερμανία εμφανίζουν υψηλότερη ποιότητα ζωής και υγείας, καθώς και αποτελεσματικότητα διακυβέρνησης, όταν στη διοίκηση τους εμπλέκονται άνθρωποι με ήδη αναπτυγμένη κοινωνική συμμετοχή και με υψηλά επίπεδα εμπιστοσύνης προς τους συνανθρώπους τους, τους πάσχοντες και προς τους κοινωνικούς θεσμούς. Κατά τους Boix και Poisner (1998) η ποιότητα διακυβέρνησης βελτιώνεται όταν αυξάνεται το Κοινωνικό Κεφάλαιο. Οι πολίτες εμφανίζουν μεγαλύτερη διάθεση για συνεργασία, ενδιαφέρονται περισσότερο για τα κοινά και δεν λειτουργούν απλώς ως καταναλωτές πολιτικής. Ταυτόχρονα και οι δημόσιες υπηρεσίες υγείας και πρόνοιας παρέχουν υπηρεσίες υψηλής ποιότητας στον πολίτη, βασισμένες πάνω στη συνεργασία και την εμπιστοσύνη.

Οι επικαλύψεις βιολογικών, κοινωνικών και ψυχολογικών παραγόντων αποτελούν το υπόβαθρο της ανάπτυξης των ψυχικών διαταραχών,

χαρακτηριστικός είναι ο φαύλος κύκλος φτώχειας (οικονομική στέρηση, χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, ανεργία), ψυχικών και συμπεριφοριστικών διαταραχών (υψηλή συχνότητα έλλειψης θεραπείας, δυσμενέστερη εξέλιξη) και τέλος οικονομικών επιπτώσεων (αυξημένες δαπάνες υγείας, απώλειες εργασίας, μειωμένη παραγωγικότητα). Το βιοψυχοκοινωνικό μοντέλο είναι ευρέως πλέον αποδεκτό έχοντας αποτύχει η παραδοσιακή ιατρική να βελτιώσει μόνο με φάρμακα και μηχανήματα την ποιότητα της ζωής των ασθενών.

3.10 Προσεγγίσεις και διαμάχες σχετικά με τα κοινωνικά δίκτυα και την εφαρμογή τους στο Κοινωνικό Κεφάλαιο.

Μια πρώτη άποψη είναι πως η ατομική πρόσβαση και χρήση των πόρων που είναι ενσωματωμένοι στα κοινωνικά δίκτυα μπορούν επιφέρουν κέρδος από τις οργανικές ενέργειες, (π.χ. με το να βρουν καλύτερη δουλειά) ή να διατηρήσουν το κέρδος από τις εκφραστικές ενέργειες. Έτσι σε αυτό το σχεσιακό επίπεδο, το Κοινωνικό Κεφάλαιο μπορεί να θεωρηθεί παρόμοιο με το ανθρώπινο κεφάλαιο, δεδομένου αυτού του γεγονότος υποτίθεται ότι τέτοιες επενδύσεις γίνονται από τα άτομα όταν έχουν να περιμένουν κάποιο κέρδος ή κάποιο όφελος. Η ομαδοποίηση των ατομικών κερδών ωφελεί επίσης και το συλλογικό.

Μία άλλη άποψη εστιάζεται στο επίπεδο των ομάδων στο Κοινωνικό Κεφάλαιο. 1) πως κάποιες συγκεκριμένες ομάδες αναπτύσσουν και διατηρούν περισσότερο ή λιγότερο Κοινωνικό Κεφάλαιο ως συλλογικό ατού και 2) και πως αυτό το συλλογικό ατού ενισχύει τις αλλαγές της ζωής των μελών της ομάδας. Ο Bourdie (1983/1986;1980) και ο Coleman (1988;1990) έχουν συζητήσει αυτή την άποψη εκτεταμένα, επίσης και του Putnam (1993'1995a) η εμπειρική δουλειά είναι παραδειγματική. Αναγνωρίζοντας παράλληλα το βασικό χαρακτήρα των ατόμων που αλληλεπιδρούν και δικτυώνονται προκειμένου να αναπτύξουν απολαβές από το Κοινωνικό Κεφάλαιο, το κύριο ενδιαφέρον αυτής της προοπτικής είναι να διερευνήσει τα στοιχεία και τις διαδικασίες παραγωγής και συντήρησης του συλλογικού ατού. Για παράδειγμα τα κλειστά ή πυκνά

δίκτυα θεωρούνται ως τα μέσα με τα οποία το συλλογικό κεφάλαιο μπορεί να διατηρηθεί και η αναπαραγωγή της ομάδας μπορεί να επιτευχθεί.

Ανεξάρτητα εάν το Κοινωνικό Κεφάλαιο βλέπεται από το επίπεδο της κοινωνικό-ομάδας ή το σχεσιακό επίπεδο, όλες οι μελετητές παραμένουν πιστοί στην άποψη ότι τα αλληλεπιδρούν μέλη είναι αυτά τα οποία μπορούν και κάνουν την αναπαραγωγή και διατήρηση του κοινωνικού αγαθού εφικτή.

Για τον Bourdieu το Κοινωνικό Κεφάλαιο αντιπροσωπεύει μια διαδικασία κατά την οποία τα άτομα της κυρίαρχης τάξης, με την αμοιβαία αναγνώριση και παραδοχή, ενισχύουν και αναπαράγουν μια προνομίουχα ομάδα η οποία κατέχει διάφορα κεφάλαια (οικονομικό, συμβολικό, πολιτιστικό). Η αριστοκρατία και οι τίτλοι είναι χαρακτηριστικό αυτών ομάδων και των μελών τους. Έτσι το Κοινωνικό Κεφάλαιο είναι ένας άλλος τρόπος διατήρησης και αναπαραγωγής της κυρίαρχης τάξης. Θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε αυτή την θέση ως αυτή που βλέπει το Κοινωνικό Κεφάλαιο ως ταξικό προνομιακό αγαθό. Η άλλη άποψη για το Κοινωνικό Κεφάλαιο ως συλλογικό ατού, παρουσιάζεται από τα έργα του Coleman και του Putnam. Ο Coleman, ενώ καθορίζει το Κοινωνικό Κεφάλαιο ως αποτελούμενο χαρακτηριστικό και πόρο οποιουδήποτε κοινωνικού οικοδομήματος που είναι χρήσιμο για τις συγκεκριμένες δράσεις των ατόμων, παράλληλα τονίζει το Κοινωνικό Κεφάλαιο και ως δημόσιο αγαθό. Αυτό το συλλογικό ατού είναι διαθέσιμο σε όλα τα μέλη της ομάδας, είτε πρόκειται για μια κοινωνική ομάδα ή μια κοινότητα και ανεξάρτητα από ποια μέλη πραγματικά προωθούν, διατηρούν ή συμβάλουν στους εν λόγω πόρους. Λόγω του γεγονότος ότι το Κοινωνικό Κεφάλαιο αποτελεί δημόσιο αγαθό, εξαρτάται από την καλή θέληση των μελών της ομάδας να κάνουν τέτοιες και να μην γίνουν τζαμπατζήδες. Για αυτό το λόγο, οι κανόνες, η εμπιστοσύνη, οι κυρώσεις, η αρχή και άλλα δομικά χαρακτηριστικά είναι απαραίτητα για την στήριξη του Κοινωνικού Κεφαλαίου. Εάν κάποιος αναγκαζόταν να εντοπίσει τη θεωρητική καταγωγή αυτών των δύο επεξηγηματικών μελετών, θα μπορούσε κανείς να

υποστηρίζει ότι η προνομιακή καλή άποψη είναι κυρίως επέκταση και επεξεργασία των κοινωνικών σχέσεων της Μαρξικής θεωρίας του κεφαλαίου και ότι η καλή δημόσια άποψη είναι κυρίως επέκταση και επεξεργασία της ενοποιητικής άποψης ή της άποψης του Durkheimian για τις κοινωνικές σχέσεις. Ωστόσο, η απόκλιση όσον αφορά την ανάλυση του Κοινωνικού Κεφαλαίου σε διαφορετικά επίπεδα έχει δημιουργήσει κάποιες θεωρητικές συγχύσεις καθώς και συγχύσεις αναφορικά με τη μέτρηση του Κοινωνικού Κεφαλαίου. Για παράδειγμα ο Bourdieu, δίνει μια διαρθρωτική άποψη δίνοντας έμφαση στη κυρίαρχη τάξη και στην αναπαραγωγή της αριστοκρατικής ομάδας, ως κύρια εξήγηση του Κοινωνικού Κεφαλαίου, το οποίο αντιπροσωπεύεται από την άθροιση: 1) από το μέγεθος της ομάδας ή του δικτύου, και από 2) τον όγκο του κεφαλαίου που κατέχεται από τα μέλη. (Bourdieu 1986). Ακόμη ο Bourdieu περιγράφει επίσης πως τα άτομα αλληλεπιδρούν και ενισχύουν την αμοιβαία αναγνώριση και παραδοχή ως μέλη ενός δικτύου ή μια ομάδας. Ο Coleman (1990) τονίζοντας παράλληλα πως τα άτομα μπορούν να χρησιμοποιήσουν τους κοινωνικό-διαρθρωτικούς πόρους στην απόκτηση καλύτερων αποτελεσμάτων, αφιερώνει επίσης και αρκετές συζητήσεις στη συλλογική φύση του Κοινωνικού Κεφαλαίου τονίζοντας την εμπιστοσύνη, τους κανόνες, τις κυρώσεις, την εξουσία και τα κλειστά δίκτυα ως μέρος ή μορφές του Κοινωνικού Κεφαλαίου.

Μια μεγάλη διαμάχη που παράγεται από τη άποψη του μακροοικονομικού έναντι του σχεσιακού επιπέδου, είναι κατά πόσον το Κοινωνικό Κεφάλαιο είναι συλλογικό ή ατομικό αγαθό. Οι περισσότερη μελετητές συμφωνούν ότι είναι και τα δύο και συλλογικό και ατομικό αγαθό. Έτσι οι θεσμοθετημένες σχέσεις μαζί με ενσωματωμένους πόρους αναμένεται να είναι ωφέλιμο τόσο για τα άτομα όσο και για το σύνολο. Στο επίπεδο της ομάδας, το Κοινωνικό Κεφάλαιο αντιπροσωπεύει την ομαδοποίηση των πολύτιμων πόρων, (όπως οικονομικών, πολιτικών, πολιτιστικών και κοινωνικών δικτύων) των αλληλεπιδρών μελών ως δίκτυο ή ως δίκτυα.

Μια άλλη διαμάχη, η οποία σχετίζεται με την έμφαση στη συλλογική πτυχή του Κοινωνικού Κεφαλαίου, είναι η υποτιθέμενη ή αναμενόμενη απαίτηση ότι υπάρχει πυκνότητα ή στενότητα στις κοινωνικές σχέσεις και τα κοινωνικά δίκτυα. Ο Bourdieu από την πλευρά του, βλέπει το Κοινωνικό Κεφάλαιο ως μια επένδυση των μελών της κυρίαρχης τάξης(ως ομάδα ή ως δίκτυο), συμμετέχοντας στην αμοιβαία αναγνώριση και παραδοχή έτσι ώστε να μπορούν να διατηρούν και να αναπαράγουν την ομαδική αλληλεγγύη καθώς και να διατηρούν της κυριαρχική τους θέση. Η συμμετοχή στην ομάδα βασίζεται σε σαφή οριοθέτηση (όπως, ευγένεια, τίτλο, οικογένεια) εξαιρουμένων των ξένων. Απαιτείται η ύπαρξη στενότητας με την ομάδα και πυκνότητας μέσα στο εσωτερικό της. Ο Coleman φυσικά δεν θεωρεί μια τέτοια τάξη ως όραμα της κοινωνίας. Παρόλα αυτά βλέπει τη στενότητα των δικτύων ως ένα χαρακτηριστικό πλεονέκτημα του Κοινωνικού Κεφαλαίου, γιατί είναι η στενότητα (closure) αυτή η οποία διατηρεί και ενισχύει την εμπιστοσύνη, τους κανόνες, τις κυρώσεις, την αρχή. Αυτές οι σταθεροποιημένες δυνάμεις μπορούν να εξασφαλίσουν ότι είναι δυνατή η κινητοποίηση των πόρων του δικτύου.

Η απαίτηση για την πυκνότητα ή την στενότητα του δικτύου στη χρησιμότητα του Κοινωνικού Κεφαλαίου δεν είναι αναγκαία ή ρεαλιστική. Σχετικές έρευνες που έχουν γίνει αναφορικά με τα κοινωνικά δίκτυα τονίζουν τη σημασία των γεφυρών στα δίκτυα, προκειμένου να διευκολύνεται η πληροφορία και η ροή της επιρροής. Όταν υποστηρίζεται ότι η στενότητα ή πυκνότητα του δικτύου, είναι προϋπόθεση του Κοινωνικού Κεφαλαίου είναι σαν να αρνούμαστε την σημασία των γεφυρών, των δομικών φωλιών ή των αδύναμων δεσμών. Η κύρια αιτία της επιλογής ενός πυκνού από ένα στενό δίκτυο βρίσκεται μάλλον σε ορισμένα αποτελέσματα που παρουσιάζουν ενδιαφέρον. Για την διατήρηση και συντήρηση των πόρων, τα πυκνά δίκτυα μπορεί να έχουν ένα σχετικό πλεονέκτημα. Για αυτό, για την κυρίαρχη τάξη, θα ήταν καλύτερο να έχει ένα στενό δίκτυο όπου οι πόροι μπορούν να διατηρηθούν και να αναπαραχθούν καλύτερα. Από την άλλη πλευρά, η αναζήτηση και η απόκτηση πόρων οι οποίοι επί του παρόντος δεν διατίθενται, όπως η

αναζήτηση εργασίας ή αναζήτηση μιας καλύτερης θέσης εργασίας, η πρόσβαση και η επέκταση των γεφυρών μέσα στο δίκτυο θα είναι περισσότερο χρήσιμο. Αντί για τον ισχυρισμό ότι απαιτούνται τα στενά ή τα πυκνά δίκτυα, θα ήταν θεωρητικά πιο βιώσιμο εάν, 1) αντιλαμβανόμασταν για πιο αποτέλεσμα και κάτω από ποιες συνθήκες ένα πυκνό ή πιο αραιό δίκτυο θα μπορούσε να δημιουργήσει μια καλύτερη απόδοση και 2) προβάλαμε κάποιες συμπερασματικές υποθέσεις για εμπειρική εξέταση, π.χ (εάν τα πυκνά δίκτυα είναι πιο πιθανό να προωθήσουν την ανταλλαγή των πόρων, τα οποία με τη σειρά τους μπορούν να διατηρήσουν τους ομαδικούς ή ατομικούς πόρους, ή εάν ένα πυκνό δίκτυο είναι πιο πιθανό να έχει πρόσβαση σε πλεονεκτικές θέσεις και πόρους, το οποίο με τη σειρά του ενισχύει τη δυνατότητα να αποκτήσει επιπλέον πόρους).

Μια τρίτη διαμάχη η οποία απαιτεί αποσαφήνιση είναι η δήλωση του Coleman ότι το Κοινωνικό Κεφάλαιο είναι ο οποιοδήποτε κοινωνικό - δομικός πόρος ο οποίος παράγει αποτέλεσμα για ένα άτομο σε μια συγκεκριμένη ενέργεια. Παρατηρεί ότι το Κοινωνικό Κεφάλαιο ορίζεται από τις λειτουργίες του και δεν είναι μια ενιαία οντότητα, αλλά μια ποικιλία διαφορετικών φορέων που έχουν δύο χαρακτηριστικά: Όλοι αποτελούνται από κάποια πτυχή της κοινωνικής δομής και διευκολύνουν ορισμένες ενέργειες των ατόμων που βρίσκονται μέσα σε αυτή. (1990, σελ 302). Αυτή η λειτουργική άποψη ίσως να εμπλέκει μια ταυτολογία: ότι το Κοινωνικό Κεφάλαιο αναγνωρίζεται όταν και αν αυτό λειτουργεί. Πιθανή αιτιατή εξήγηση του Κοινωνικού Κεφαλαίου δεν μπορεί να δοθεί παρά μόνο από το αποτέλεσμα που θα φέρει, ή εάν πρόκειται για μια επένδυση τότε εξαρτάται από την απόδοση που θα έχει η ενέργεια ενός ατόμου. Έτσι ο αιτιατός παράγοντας ορίζεται από τον παράγοντα αποτέλεσμα. Θα ήταν αδύνατο να κτιστεί μια θεωρία όπου οι αιτιώδεις και αποτελεσματικοί παράγοντες είναι διπλωμένοι σε μια μοναδική λειτουργία. Αυτό δε γίνεται για να αρνηθούμε ότι μια λειτουργική σχέση μπορεί υποτεθεί (όπως οι ενσωματωμένοι πόροι στα κοινωνικά δίκτυα ενισχύουν την δυνατότητα απόκτησης καλύτερης δουλειάς). Αυτές όμως οι δύο έννοιες θα πρέπει να αντιμετωπίζονται ως ξεχωριστές οντότητες με ανεξάρτητες μετρήσεις(όπως το Κοινωνικό

Κεφάλαιο είναι η επένδυση στις κοινωνικές σχέσεις και οι καλύτερες εργασίες αντιπροσωπεύονται από την επαγγελματική θέση ή την εποπτική θέση). Θα ήταν λάθος να επιτρέπουμε στο αποτέλεσμα των μεταβλητών να υπαγορεύουν τις προδιαγραφές της αιτιώδους μεταβλητής. (π.χ. για το άτομο X μπορεί οι δεσμοί συγγένειας να αποτελούν Κοινωνικό Κεφάλαιο λόγω του γεγονότος του ότι τον βοήθησαν να βρει μια καλύτερη δουλειά, για το άτομο Ψ όμως οι δεσμοί συγγένειας δεν αποτελούν Κοινωνικό Κεφάλαιο για τον λόγο του ότι δεν τον βοήθησαν να βρει μια καλύτερη δουλειά). Η υποθετική αιτιώδης σχέση μπορεί να εξαρτάται από άλλους παράγοντες οι οποίοι θα πρέπει να προσδιοριστούν σε μια πιο επιμελημένη θεωρία. Και πάλι μπορούμε να πούμε ότι η σύγχυση μπορεί να απορρέει από την επέκταση της έννοιας του Κοινωνικού Κεφαλαίου πέρα από τις θεωρητικές του ρίζες στις κοινωνικές σχέσεις και τα κοινωνικά δίκτυα και στην ανέφικτη θεωρητική θέση ότι η πρόβλεψη ισχύει για κάθε μεμονωμένη περίπτωση.

3.11 Ενσωματωμένοι πόροι και θέσεις δικτύου.

Δεδομένης της σημασίας των πόρων και των σχέσεων στο Κοινωνικό Κεφάλαιο, δεν αποτελεί έκπληξη το γεγονός ότι η επιστημονική έρευνα έχει δείξει διαφορετική εστίαση σε ένα από τα δύο στοιχεία. Κάποιοι έχουν διαλέξει να εστιάσουν στις θέσεις των ατόμων μέσα στα δίκτυα, ως το κλειδί για το Κοινωνικό Κεφάλαιο. Σύμφωνα με τον Burt (1990) με το να προσδιορίζουμε τις θέσεις των ατομικών κόμβων, είναι πιθανό να αξιολογούμε πόσο κοντά ή πόσο μακριά είναι ο κόμβος από την στρατηγική θέση, όπως μια γέφυρα, όπου ο εργαζόμενος έχει το συγκριτικό πλεονέκτημα να έχει πιθανή πρόσβαση σε περισσότερες, διαφορετικές και αξίας πληροφορίες. Επίσης σύμφωνα με τον Granovetter (1973, 1974) η ισχύς των δεσμών αποτελεί μια αποδεκτή θέση δικτύου η οποία μετράει τη χρησιμότητα της γέφυρας. Επίσης υπάρχουν και άλλες θέσεις μέτρησης όπως η πυκνότητα, το μέγεθος, η στενότητα.

Μία άλλη προσέγγιση εστιάζεται στους ενσωματωμένους πόρους. Στην κοινωνική θεωρία των πόρων, οι πιο σημαντικοί πόροι εκπροσωπούνται

στις περισσότερες κοινωνίες από τον πλούτο, τη δύναμη και την κοινωνική θέση (Lin 1981). Ως εκ τούτου το Κοινωνικό Κεφάλαιο αναλύεται με βάση τη ποσότητα ή την ποικιλία αυτών των χαρακτηριστικών των άλλων με τους οποίους ένα άτομο έχει άμεσους ή έμμεσους δεσμούς. Η μέτρηση των κοινωνικών πόρων μπορούν να προσδιοριστούν περαιτέρω ως δικτυακοί πόροι ή ως μέσα επικοινωνίας. Οι δικτυακοί πόροι αναφέρονται στους ενσωματωμένους πόρους του ατομικού δικτύου, όπου τα μέσα επικοινωνίας αναφέρονται στους ενσωματωμένους πόρους των επαφών οι οποίες χρησιμοποιούνται ως βοηθεί σε μια οργανική δράση, όπως στην αναζήτηση εργασίας. Ως εκ τούτου οι δικτυακοί πόροι αντιπροσωπεύουν τους προσβάσιμους πόρους και τα μέσα επικοινωνίας αντιπροσωπεύουν του κινούμενους πόρους στις οργανικές ενέργειες. Για τα μέσα επικοινωνίας η μέτρηση είναι απλή, ο πλούτος της επαφής, η δύναμη ή κοινωνική θέση, τυπικά αντανakλούν στο επάγγελμα της επαφής, τη θέση εξουσίας, το βιομηχανικό τομέα ή το εισόδημα.

Γενικότερα μπορούμε να πούμε ότι υπάρχει μια αμφισβήτηση στο κατά πόσο οι ενσωματωμένοι πόροι αποτελούν έγκυρο μέσο μέτρησης του Κοινωνικού Κεφαλαίου. Επίσης υπάρχει μια συζήτηση σχετικά με το κατά πόσο οι θέσεις δικτύου είναι μέτρα του Κοινωνικού Κεφαλαίου ή πρόδρομοι του. Εάν υποθέσουμε ότι το Κοινωνικό Κεφάλαιο επιχειρεί α συλλάβει σημαντικούς πόρους από τις κοινωνικές σχέσεις, τις θέσεις δικτύου, θα πρέπει να διευκολύνει, αλλά όχι απαραίτητα να καθορίζει την πρόσβαση σε καλύτερους ενσωματωμένους πόρους. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι δύο τύποι αποτελεσμάτων είναι πιθανό να προκύψουν ως επιστροφή στο Κοινωνικό Κεφάλαιο. Το οργανικό και το εκφραστικό. Στις οργανικές ενέργειες, επιστροφή σημαίνει την απόκτηση επιπρόσθετων πόρων, πόρων οι οποίοι προς το παρόν δεν διακατέχονται από το εγώ, ενώ στις εκφραστικές ενέργειες, η επιστροφή είναι η διατήρηση των κατεχόμενων πόρων. Για παράδειγμα, εάν υποθέσουμε ότι οι γέφυρες συνδέονται με διαφορετικές πληροφορίες, η χρησιμότητα αυτών των πληροφοριών εξαρτάται από το αν πρόκειται για πόρους οι οποίοι αποτιμώνται από το άτομο, αλλά δεν έχουν ακόμα επιτευχθεί. Εάν δεν

αποτιμώνται από το άτομο, τότε η γέφυρα προσφέρει μικρή χρησιμότητα. Εάν αποτιμώνται από το άτομο, τότε η γέφυρα είναι πολύ χρήσιμη. Αυτό δε σημαίνει ότι όλες οι γέφυρες ή οι θέσεις δικτύου, οδηγούν σε καλύτερες πληροφορίες, επιρροή, κοινωνικά διαπιστευτήρια ή κοινωνική ενίσχυση. Μια γέφυρα που συνδέει ένα άτομο που ψάχνει για δουλειά σε μια εταιρεία με ανθρώπους οι οποίοι κατέχουν θέσεις επιρροής σε μεγάλες εταιρείες, είναι πιθανότερο να πολύ περισσότερο χρήσιμη για το άτομο αυτό, από ότι θα ήταν μια γέφυρα η οποία απλά θα τον οδηγούσε σε άλλους ανθρώπους οι οποίοι θα ήταν μέλη μια λέσχης υγείας. Από την άλλη πλευρά μια μάνα με μικρά παιδιά θα προτιμούσε να ζει σε μια πυκνή, συνεκτική κοινότητα από ότι σε μια με κινητό πληθυσμό και πρόσβαση στον εξωτερικό κόσμο. Επίσης, ένα άτομο το οποίο αντιμετωπίζει προσωπικά προβλήματα, όπως π.χ. ένα χωρισμό, ίσως να ωφελείται περισσότερο από την πρόσβαση και την αλληλεπίδραση με άλλα άτομα τα οποία έχουν παρόμοια προβλήματα και μπορούν και κατανοούν τις ψυχολογικές επιπτώσεις, από ότι με άτομα τα οποία είναι ευτυχισμένα με τον γάμο τους. Αυτές είναι εκφραστικές ενέργειες και θα πρέπει να περιμένουμε το όφελος που προκύπτει από το πυκνό δίκτυο και από το ομοιογενές δίκτυο ατόμων.

Αυτές οι εκτιμήσεις δείχνουν ότι οι θέσεις δικτύου θα πρέπει να αντιμετωπίζονται ως εξωγενείς μεταβλητές και όχι ως ενδογενείς μεταβλητές του ίδιου του Κοινωνικού Κεφαλαίου. Εδώ μπορούμε να βγάλουμε το συμπέρασμα ότι το Κοινωνικό Κεφάλαιο είναι κάτι παραπάνω από απλές κοινωνικές σχέσεις και δίκτυα, επικαλείται του ενσωματωμένους πόρους και την πρόσβαση σε αυτούς. Ωστόσο, τέτοιοι ενσωματωμένοι πόροι δεν είναι δυνατόν να συλληφθούν χωρίς να προσδιορίζονται τα χαρακτηριστικά του δικτύου και των σχέσεων. Οι θέσεις δικτύου αποτελούν απαραίτητες προϋποθέσεις των ενσωματωμένων πόρων.

3.12 Η επίδραση της κοινότητας του δικτύου των υπολογιστών στο Κοινωνικό Κεφάλαιο.

Μια έρευνα σχετικά με τον ρόλο των μέσων μαζικής ενημέρωσης πάνω στην ποιότητα της ζωής των τοπικών κοινωνιών υποδεικνύει γενική

στήριξη για έναν δεσμό μεταξύ της χρήσης των μέσων και της συμμετοχής της κοινότητας. Ενώ ο Putman (1995a, 1995b) υποστήριζε ότι η αύξηση της χρήσης της τηλεόρασης αποτελεί σύμπτωμα της μείωσης του Κοινωνικού Κεφαλαίου, άλλοι υποστήριζαν ότι οι συχνοί αναγνώστες εφημερίδων είναι πιο δεμένοι με τις τοπικές κοινότητες τους (Stamm, 1985), συμμετέχουν στις τοπικές κοινότητες τους (Rothenbuhler, 1991), και παρουσιάζουν υψηλότερα επίπεδα κοινωνικής εμπιστοσύνης (Cappella, Lee, & Southwell, 1997) από ότι η μη συχνή αναγνώστες. Ο Dimmick, και ο Patterson (1996) υποστηρίζουν το ρόλο της παραδοσιακής τηλεφωνίας στην ανάπτυξη και τη διατήρηση ισχυρών διαπροσωπικών επικοινωνιακών προτύπων στην τοπική κοινότητα.

Ο Tomita (1980) και ο Neuman (1991) παρέχουν ένα σημείο εκκίνησης για την εξέταση του ρόλου των διαδραστικών μέσων για την οικοδόμηση του Κοινωνικού Κεφαλαίου. Ο Tomita, προβλέποντας την έλευση των e-mail (ηλεκτρονικού ταχυδρομείου), του chat, και ούτω καθεξής, αντιπαραθέτει τις μεταβλητές του μεγέθους του κοινού και την ταχύτητα επικοινωνίας και θέτει ευθέως την ύπαρξη ενός κενού στα μέσα επικοινωνίας, όπου δεν υπάρχει η τεχνολογία για να διευκολύνει την επικοινωνία που θα έπρεπε κανονικά να θεωρείται μικρή ομάδα επικοινωνίας. Σύμφωνα επίσης και με τον Neuman, η έλευση των δικτύων των υπολογιστών και των εφαρμογών του, όπως τα e-mails, τα chat και ούτω καθεξής, μπορούν να είναι πολύ επιτυχής στο να καλύψουν τα κενά των τεχνολογιών των μέσων επικοινωνίας. Αρκετοί μελετητές τα δίκτυα υπολογιστών του διαδικτύου ως ιδιαίτερες κατάλληλες δραστηριότητες επικοινωνίας οι οποίες οδηγούν στην οικοδόμηση της κοινότητας εικονικά ή με άλλο τρόπο.

Κάποιοι ερευνητές υποστηρίζουν ότι το ιντερνέτ μπορεί να θεωρηθεί ως μια τεχνολογία δημιουργίας Κοινωνικού Κεφαλαίου, λόγω του γεγονότος ότι τα ήδη υπάρχοντα κοινωνικά δίκτυα μπορούν να επωφεληθούν από τη διανομή διαφόρων πτυχών των πληροφοριών του δικτύου και να γίνουν πιο αποτελεσματικά και συνδεδεμένα. (Wellman, Carrington, & Hall, 1988;

Wellman 1996; Wellman & Gulia, 1999). Ο Bonchak (1996) υποστήριξε ότι οι χρήστες του διαδικτύου είναι ενεργοί καταναλωτές τις πολιτικής ενημέρωσης οι οποίοι συμμετέχουν σε μια ποικιλία ζωντανών πολιτικών δραστηριοτήτων. Ο Kohut (1999) αναφέρει ότι η έγκαιρη υιοθέτηση του διαδικτύου από τους χρήστες είχε ως αποτέλεσμα να είναι περισσότερο πολιτικά ενεργοί και πολιτικά σκεπτόμενοι από αυτούς οι οποίοι υιοθέτησαν αργότερα τη χρήση του διαδικτύου. Επίσης αξίζει να σημειώσουμε ότι οι έγκαιρα υιοθετημένοι χρήστες του διαδικτύου ενδιαφέρονταν για τα νέα και για πολιτικές πληροφορίες, ενώ αυτοί που υιοθέτησαν αργότερα το διαδίκτυο ενδιαφέρονταν περισσότερο για εμπορικές υπηρεσίες όπως οι αγορές ή τα παιχνίδια. Μια σημαντική εφαρμογή της διαπίστωσης του Kohut είναι ότι εάν η κριτική μάζα των έγκαιρων χρηστών του διαδικτύου είναι σε σχέση με τα κοινά πιο σκεπτόμενοι καθώς και πιο ενεργεί στην επικοινωνία, τότε ίσως να μπορούν να ενθαρρύνουν του νέους χρήστες να συμμετάσχουν σε μια συζήτηση για τα κοινά γεγονός που μπορεί να οδηγήσει σε μια κοινωνική δραστηριότητα δημιουργίας Κοινωνικού Κεφαλαίου. Αυτό το συμπέρασμα φαίνεται να επιβεβαιώνεται από μια πρόσφατη μελέτη η οποία διαπίστωσε ότι οι χρήστες του διαδικτύου αποτελούν ζωντανούς κοσμικούς οι οποίοι περνούν πολύ χρόνο με την οικογένεια και τους φίλους τους και έχουν ένα ευρύ φάσμα εξωτερικών ενδιαφερόντων (Cole, 2000). Τελικά, ίσως και το πιο πειστικό είναι ότι ο Hampton και ο Wellman (1999) υποστήριξαν ότι μέσα σε ένα δίκτυο υπολογιστών της κοινότητας, "Η απευθείας σύνδεση δραστηριότητας οδήγησε στο να αυξηθεί η τοπική ευαισθησία, να υπάρχουν υψηλά ποσοστά δραστηριότητας των ατόμων καθώς και ταχεία πολιτική κινητοποίηση"(σελ. 490).

Κάποιοι όμως δίνουν μια ζοφερή εικόνα στο ρόλου του διαδικτύου στη προώθηση των συμπεριφοριστικών επικοινωνιών, οι οποίες οδηγούν στην οικοδόμηση του Κοινωνικού Κεφαλαίου. Ο Kraut (1998) διαπίστωσε ότι οι χρήστες του διαδικτύου τείνουν να γίνονται περισσότερο απομονωμένοι και μελαγχολικοί με τον καιρό. Επίσης ο Walther (1999) υποστηρίζει ότι η χρήση του διαδικτύου μπορεί να είναι δυσλειτουργική όσον αφορά τις

παραδοσιακές διαπροσωπικές σχέσεις και μπορεί να οδηγήσει σε “Διαταραχή εθισμού του διαδικτύου”.

Αν και οι συγγραφείς δίνουν την εικόνα ότι η χρήση του διαδικτύου αποτελεί ανάθεμα για τις κοινωνικές σχέσεις, ο Turkle (1995) υποστηρίζει ότι η επικοινωνία η οποία λαμβάνει χώρα στο διαδίκτυο μπορεί να είναι πιο ευχάριστη για τους συμμετέχοντες από ότι η παραδοσιακή πρόσωπο με πρόσωπο επικοινωνία. Οι χρήστες του διαδικτύου μπορείς να καταναλώνουν το Κοινωνικό τους Κεφάλαιο στην ανάπτυξη εικονικών κοινοτήτων από ότι στην ενίσχυση των γεωγραφικών τοπικών τους κοινοτήτων. Για τον Turkle, του αρκεί το γεγονός ότι οι άνθρωποι χρησιμοποιούν διάφορες δραστηριότητες για τη δημιουργία Κοινωνικού Κεφαλαίου, ανεξάρτητα εάν δημιουργούν αυτό το κεφάλαιο για εικονικές ή μη κοινότητες.

Γενικότερα μπορούμε να πούμε ότι σε καμία από τις μελέτες που έγιναν για αυτό το θέμα δεν υπήρχαν ερωτηθέντες από τους οποίους να είχε ζητηθεί να πουν για το ρόλο του διαδικτύου στη δημιουργία και στη διατήρηση της τοπικής τους κοινότητας. Μια σημαντική συνέπεια της αναδυόμενης βιβλιογραφίας σχετικά με την κοινότητα των δικτύων υπολογιστών είναι ότι αυτά τα δίκτυα αποτελούν κάποιες ιδιαίτερες χρήσεις του διαδικτύου ως πλεονέκτημα και ανάπτυξη των τοπικών κοινοτήτων (Acker & McCain, 2000; Patterson, 2000; Schmitz).

Ίσως το πιο ενθαρρυντικό εύρημα σχετικά με το ρόλο του διαδικτύου και της κοινότητας του δικτύου των υπολογιστών περιστρέφεται γύρω από στοιχεία τα οποία δείχνουν ότι οι άνθρωποι θα χρησιμοποιούν το διαδίκτυο για δραστηριότητες δημιουργίας Κοινωνικού Κεφαλαίου. Είτε η κοινότητα των δικτύων των υπολογιστών είναι ένα είδος εθελοντικής σχέσης ή ένας αποτελεσματικός τρόπος για την επέκταση των παραδοσιακών σχέσεων σε νέα ακροατήρια, οι χρήστες του διαδικτύου επιδίδονται σε επικοινωνία με τα μέλη της κοινότητας τους. Είναι η δόμηση του Κοινωνικού Κεφαλαίου μεταξύ των μελών της κοινότητας το οποίο κτίζει τα κοινωνικά δίκτυα και την κοινωνική εμπιστοσύνη, όπου η συμμετοχή της κοινότητας και τελικά η

ποιότητα της ζωής ευδοκιμούν. Έχει μεγάλο ενδιαφέρον να εξερευνήσουμε την έκταση με την οποία οι άνθρωποι λαμβάνουν την κοινοτική δημιουργία συμπεριφορών από το δίκτυο και κατά πόσο μπορούν να την εφαρμόζουν στη συνέχεια στην πραγματική κοινότητα. Ίσως, όπως πρότεινε και ο Turkle (1997) να είμαστε ικανοί να υπάρχουμε σε πολλαπλές πραγματικότητες και κάθε μέσα από αυτές τις πραγματικότητες να μπορούμε να μας μάθουμε και να επωφεληθούμε από τις εμπειρίες των άλλων.

3.13 Σχέσεις μεταξύ των διαφορετικών διαστάσεων του κοινωνικού κεφαλαίου.

Συνδέοντας τις δομικές και σχεσιακές διαστάσεις. Η δομική διάσταση του κοινωνικού κεφαλαίου εμφανιζόμενη σαν δεσμός κοινωνικής αλληλεπίδρασης, μπορεί να προκαλεί την εμπιστοσύνη και την αξιοκρατία, που αντιπροσωπεύουν την σχεσιακή διάσταση του κοινωνικού κεφαλαίου. Προηγούμενες μελέτες προτείνουν ότι οι σχέσεις εμπιστοσύνης προκύπτουν από κοινωνικές αλληλεπιδράσεις. Καθώς δυο υποκείμενα αλληλεπιδρούν συνεχώς, η σχέση εμπιστοσύνη τις θα γίνει πιο στέρεη, και τα υποκείμενα θα εκλαμβάνουν το ένα το άλλο ως αξιόπιστα. Επιπλέον, η δικτυακή φιλολογία για τη δύναμη των δεσμών έχει καταγράψει τις επιπλοκές των ισχυρών δεσμών αλληλεπίδρασης για την εμπιστοσύνη και την αξιοπιστία. Συχνές και κοντινές κοινωνικές αλληλεπιδράσεις επιτρέπουν στα υποκείμενα να γνωρίζουν το ένα το άλλο, να μοιράζονται σημαντικές πληροφορίες και να δημιουργούν μια κοινή άποψη. Έτσι, ένα υποκείμενο που καταλαμβάνει μια κομβική θέση σε ένα δίκτυο κοινωνικής αλληλεπίδρασης είναι πιθανόν να εκλαμβάνεται σαν αξιόπιστο από τα άλλα υποκείμενα του δικτύου. Για τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ των λειτουργικών μονάδων μιας πολυτμηματικής εταιρείας, όπου η κάθε μονάδα θεωρείται σαν ένα υποκείμενο στο δίκτυο ανταλλαγών των μονάδων, μπορούμε να υποθέσουμε ότι:

Υπόθεση 1. Η κεντρικότητα μιας λειτουργικής μονάδας στην κοινωνική αλληλεπίδραση των μονάδων θα είναι θετικά συνδυασμένη με το επίπεδο τις αντιληπτής αξιοπιστίας τις.

Συνδέοντας τις σχεσιακές και γνωστικές διαστάσεις. Οι κοινές αξίες και το κοινό όραμα, οι κύριες εκφάνσεις τις γνωστικής διάστασης του κοινωνικού κεφαλαίου, μπορούν τις να ενισχύουν την ανάπτυξη σχέσεων εμπιστοσύνης. Μια σχέση εμπιστοσύνης μεταξύ δύο πλευρών υποδηλώνει ότι «κοινοί στόχοι και αξίες τις έχουν φέρει και τις κρατούν μαζί». Τις σημείωσε ο Ouchi «Οι κοινές αξίες και αντιλήψεις παρέχουν την αρμονία των ενδιαφερόντων που διαγράφουν την πιθανότητα τυχοδιωκτικής συμπεριφοράς». Οι Sitkin και Roth τις υποστήριξαν την άποψη ότι οι σχέσεις εμπιστοσύνης έχουν σαν αφετηρία την συνταύτιση των αξιών – η συμβατότητα των ατομικών αξιών με τις αξίες του οργανισμού. Με τις συλλογικούς στόχους και αξίες, τα μέλη του οργανισμού τείνουν να εμπιστεύονται το ένα το άλλο, καθώς αναμένουν ότι όλοι εργάζονται για τις κοινούς στόχους και δεν θα πληγούν από την επιδίωξη ιδίου οφέλους από κάποιο μέλος. Με άλλα λόγια, σε ένα οργανισμό κάθε τμήμα που μοιράζεται τις κοινούς στόχους ή αξίες του οργανισμού είναι πιθανό να εκλαμβάνεται σαν αξιόπιστο από τα υπόλοιπα τμήματα του οργανισμού. Έτσι,

Υπόθεση 2. Η έκταση στην οποία μια λειτουργική μονάδα/τμήμα μοιράζεται ένα όραμα με τις υπόλοιπες μονάδες και με τον οργανισμό σαν σύνολο, συνδέεται θετικά με το επίπεδο τις εκλαμβανόμενης αξιοπιστίας.

Συνδέοντας τις γνωστικές και δομικές διαστάσεις. Η σχέση μεταξύ των δομικών και των γνωστικών διατάξεων του κοινωνικού κεφαλαίου βασίζεται στην προϋπόθεση ότι η κοινωνική αλληλεπίδραση παίζει ένα κομβικό ρόλο στη διαμόρφωση τις κοινού συνόλου στόχων και αξιών και στον καταμερισμό αυτών των στόχων και αξιών μεταξύ των μελών του οργανισμού. Ο Krackhardt(1990) μελέτησε τη γνωστική ακρίβεια (ή ορθότητα) ξεχωριστών υποκειμένων εξετάζοντας τη συνολική κοινωνική δομή σε έναν οργανισμό. Η δομή τις κοινωνικής αλληλεπίδρασης των

μελών του οργανισμού επηρεάζει τη διαμόρφωση τις κοινού οράματος. Η φιλολογία τις κοινωνικοποίησης των οργανισμών έχει αναδείξει τη σημασία τις ανεπίσημης κοινωνικής συναναστροφής στη βοήθεια των ατόμων να μάθουν τις αξίες του οργανισμού. Μέσω τις διαδικασίας τις κοινωνικής αλληλεπίδρασης, τα υποκείμενα αντιλαμβάνονται και υιοθετούν τη γλώσσα, τον κώδικα, τις αξίες και τις πρακτικές του οργανισμού. Ταυτόχρονα, τα κοινωνικοποιημένα αυτά υποκείμενα μπορούν να δημιουργούν νέες ομάδες αξιών ή νέα οράματα βασισμένα στα κοινά ενδιαφέροντα και την αμοιβαία κατανόηση. Εντός τις πολυτμηματικού οργανισμού, τα διαφορετικά τμήματα μπορεί να έχουν διαφορετικούς στόχους και πλάνα για την ικανοποίηση των δικών τις ενδιαφερόντων. Τα άτομα σε ένα τμήμα μπορεί να μοιράζονται έναν συλλογικό προσανατολισμό τις την επίτευξη των στόχων και των πλάνων. Τις τέτοιος κοινός προσανατολισμός αποτελεί το όραμα του τμήματος. Επομένως, είναι αναμενόμενο ότι ένα λειτουργικό τμήμα που καταλαμβάνει ένα κομβικό σημείο στο δίκτυο κοινωνικών αλληλεπιδράσεων των τμημάτων μιας εταιρείας, πιθανά να μοιράζεται ένα όραμα και αξίες με άλλα λειτουργικά τμήματα του δικτύου. Έτσι:

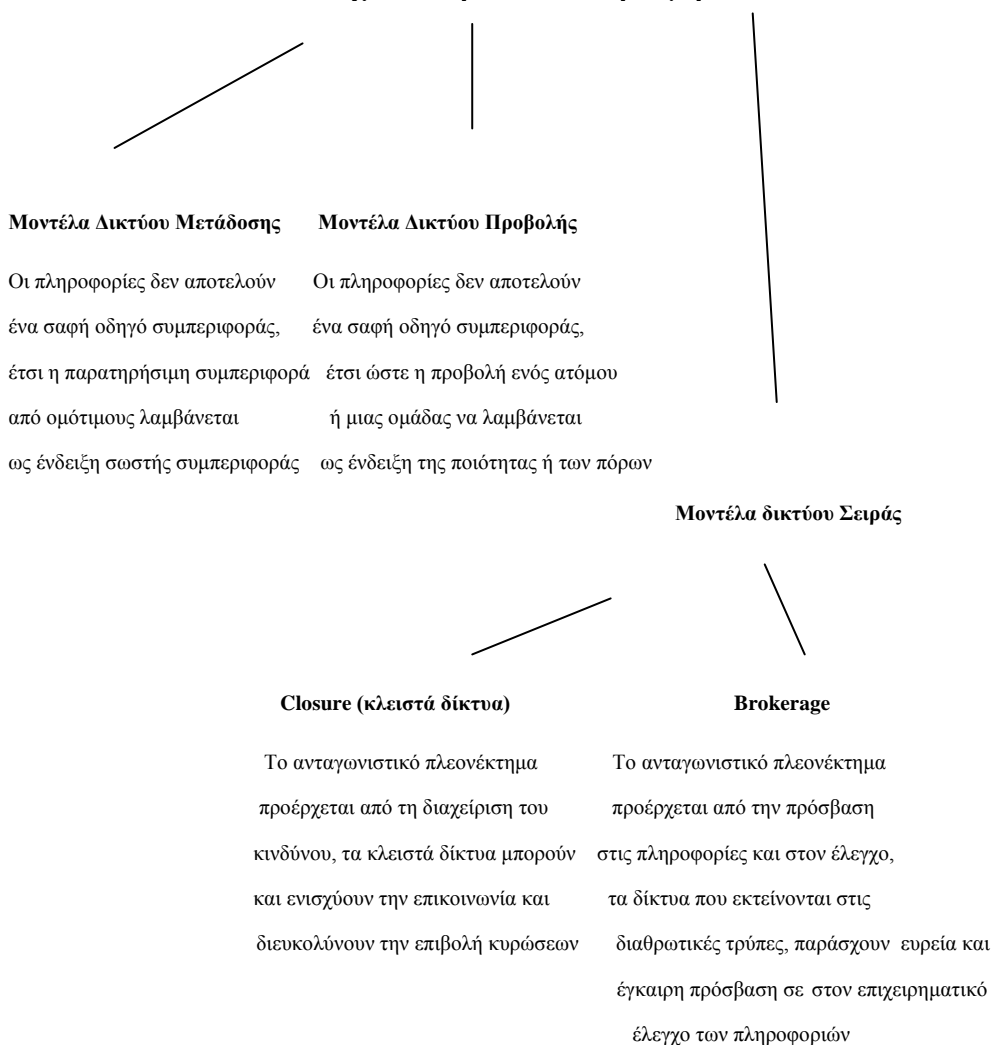
Υπόθεση 3. Η κεντρικότητα μιας λειτουργικής μονάδας στο εσωτερικό δίκτυο των αλληλεπιδράσεων συνδέεται θετικά με την έκταση στην οποία μοιράζεται ένα κοινό όραμα με τις υπόλοιπες μονάδες και τον οργανισμό συνολικά.

3.14 Η μεταφορά του Κοινωνικού Κεφαλαίου.

Ο Ronald S. Burt(2000), μας δείχνει μια εικόνα του Κοινωνικού Κεφαλαίου ως αλληγορία καθώς και την δομή των δικτύων.

Διάγραμμα 1. Η Μεταφορά του Κοινωνικού Κεφαλαίου

Πλεονεκτήματα που τα άτομα ή οι ομάδες έχουν λόγο της θέσης που κατέχουν στην κοινωνική δομή

Πηγή: Ronald S. Burt (2000) pp. 347

Στο σχήμα αυτό βλέπουμε μια γρήγορή επισκόπηση της μεταφοράς του Κοινωνικού Κεφαλαίου και της δομής του δικτύου. Επίσης αποτελεί έναν οδικό χάρτη και μια υπενθύμιση ότι κάτω από τη γενική συμφωνία σχετικά με το Κοινωνικό Κεφάλαιο ως μια μεταφορά η οποία κείται σε μια

ποικιλία μηχανισμών του δικτύου τα οποία κάνουν αντιφατικές προβλέψεις για το Κοινωνικό Κεφάλαιο.

Με βάση διάφορες απόψεις (Coleman, 1990; Bourdieu & Wacquant, 1992; Burt 1992; Putnam, 1993) το Κοινωνικό Κεφάλαιο αποτελεί μια αλληγορία για το πλεονέκτημα. Η κοινωνία των πολιτών μπορεί να θεωρηθεί ως μια αγορά στην οποία οι άνθρωποι ανταλλάσσουν όλων των ειδών τα αγαθά και τις ιδέες με σκοπό την επιδίωξη των συμφερόντων τους. Κάποιοι άνθρωποι ή κάποιες ομάδες ανθρώπων, τα καταφέρνουν καλύτερα στο να λαμβάνουν υψηλότερες αποδόσεις στις προσπάθειες τους. Επίσης κάποιοι απολαμβάνουν και μεγαλύτερα κέρδη. Κάποιοι άλλοι καταφέρνουν να γίνονται διακεκριμένοι πιο γρήγορα από κάποιους άλλους. Η εξήγηση που δίνει το ανθρώπινο κεφάλαιο για την ύπαρξη αυτής της ανισότητας είναι ότι οι άνθρωποι που τα καταφέρνουν καλύτερα, είναι πιο ικανά, πιο έξυπνα, πιο ελκυστικά, πιο σαφή και με πιο πολλές ικανότητες.

Το Κοινωνικό Κεφάλαιο κατά τα συμφραζόμενα είναι το συμπλήρωμα του ανθρώπινου κεφαλαίου. Η μεταφορά του Κοινωνικού Κεφαλαίου, είναι ότι τα άτομα τα οποία τα καταφέρνουν καλύτερα είναι αυτά τα οποία είναι καλύτερα συνδεδεμένα. Συγκεκριμένοι άνθρωποι ή συγκεκριμένες ομάδες είναι συνδεδεμένοι με κάποιους άλλους, εμπιστεύονται κάποιους άλλους, υποχρεούνται σε κάποιους άλλους, εξαρτώνται από την ανταλλαγή με τους άλλους. Κατέχοντας μια συγκεκριμένη θέση στη δομή αυτών των ανταλλαγών μπορεί να αποτελέσει πλεονέκτημα για αυτόν που κατέχει τη θέση. Αυτό το πλεονέκτημα είναι Κοινωνικό Κεφάλαιο, στην ουσία, η έννοια της θέσης επιδρά σε διαφορετικές αγορές. Για παράδειγμα ο Bourdieu συχνά αναφέρει το Κοινωνικό Κεφάλαιο όπως είναι στο παραπάνω σχήμα. Επίσης θα μπορούσαμε να ορίσουμε το Κοινωνικό Κεφάλαιο ως τους πόρους οι οποίοι προκύπτουν από την κοινωνική δομή (Bourdieu & Wacquant, 1992, pp. 119, expanded from Bourdieu, 1980).

3.15 Τα δίκτυα επηρεάζουν και αντικαθιστούν τις πληροφορίες.

Διαλέγοντας την καλύτερη ανταλλαγή, ωστόσο απαιτεί ότι έχω πληροφορίες σχετικά με τα διαθέσιμα αγαθά, της πωλητές, της αγοραστές και της τιμές. Η δομή των προγενέστερων σχέσεων μεταξύ των ανθρώπων και των οργανισμών στην αγορά μπορεί να επηρεάσει ή να αντικαταστήσει της πληροφορίες.

Η αντικατάσταση συμβαίνει όταν η πληροφορίες της αγοράς είναι τόσο διαφορετικές, έτσι ώστε οι άνθρωποι να χρησιμοποιούν τη δομή του δικτύου ως την καλύτερη διαθέσιμη πληροφορία. Γενικότερα, οι συναλλαγές μπορεί να γίνουν τόσο περίπλοκες έτσι ώστε οι διαθέσιμες πληροφορίες να μην μπορούν να χρησιμοποιηθούν για να παρθεί μια καθαρή απόφαση μεταξύ των πωλητών, ή μπορεί οι διαθέσιμες πληροφορίες να είναι τόσο διαφορετικές έτσι ώστε να μην μπορεί να χρησιμοποιηθεί καμία από αυτές για την επιλογή της καλύτερης συναλλαγής. Ο White (1981) υποστήριξε ότι οι πληροφορίες είναι τόσο διαφορετικές για της παραγωγούς που ο ανταγωνισμός είναι ακριβώς της το πρότυπο μίμησης. Η αγορά διαμορφώνεται ως μια κλίκα (δηλαδή, μια μικρή, κλειστή ομάδα η οποία ξεχωρίζει από το εξωτερικό περιβάλλον) του δικτύου. Η τιμή μέσα στην κλίκα, προσδιορίζεται από της παραγωγούς, οι οποίοι παίρνουν παρόμοιες θέσεις με της της παραγωγούς μέσα στο χρονοδιάγραμμα της αγοράς. Της οι πληροφορίες σχετικά με την ποιότητα αποτελεί πρόβλημα, και της παρουσιάζεται και στην έννοια του Podolny, μιας κατάστασης, ως το σήμα αγοράς (market signal) (Podolny, 1993; Podolny, Stuart & Hannan, 1997; Benjamin & Podolny, 1999). Σε αυτό το αρχικό άρθρο ο (Podolny, 1993), περιγράφει πως οι επενδυτές μη ικανοί να πάρουν μια ακριβή ανάγνωση σχετικά με την ποιότητα μιας επενδυτικής ευκαιρίας, εξέταζαν την κατάσταση μιας τράπεζας επενδύσεων στο κοινωνικό δίκτυο μιας της τράπεζας επενδύσεων ως σήμα ποιότητας της τράπεζας, με αποτέλεσμα οι τράπεζες οι οποίες είχαν υψηλότερο status να είναι σε θέση να δανειστούν κεφάλαια με χαμηλότερο κόστος. Γενικότερα, οι υποθέσεις σχετικά με την εγγενή ασάφεια των πληροφοριών των αγορών

αποτελούν τη βάση της κοινωνικής μετάδοσης και εξηγούν την υιοθέτηση πολιτικών που κάνουν οι εταιρείες σε μίμηση άλλων επιχειρήσεων (Greve, 1995; Davis & Greve, 1997).

3.16 Συμπεράσματα.

Τα κοινωνικά δίκτυα, αποτελούν ένα πολύ σημαντικό παράγοντα δημιουργίας κοινωνικού κεφαλαίου. Τα κοινωνικά δίκτυα επηρεάζουν κάθε πτυχή της καθημερινής μας ζωής, από την εργασία μας, τους φίλους μας, την οικογένεια μας, την υγείας μας, την ευτυχία μας, τον σύντροφο μας, τα πάντα. Γενικότερα, στους ανθρώπους υπάρχει μια εγγενής ουτοπική παρόρμηση για τη δημιουργία δικτύων. Τα πλεονεκτήματα που παίρνει η ανθρωπότητα από την δημιουργία κοινωνικών δικτύων είναι περισσότερα από τα πιθανά μειονεκτήματα. Τα κοινωνικά δίκτυα μπορούν να αποτρέψουν κοινωνικές ανισότητες, πολύ απλά λόγω του γεγονότος του ότι η θέση μας στα κοινωνικά δίκτυα είναι πιο σημαντική από τη φυλή, την τάξη, το φύλο ή τη μόρφωση μας. Επίσης η αλτρουιστική συμπεριφορά μπορεί και εξαπλώνεται από άτομο σε άτομο και αποτελεί βασική προϋπόθεση για τη δημιουργία και τη λειτουργία των κοινωνικών δικτύων. Αν οι άνθρωποι δεν συμπεριφέρονταν ποτέ αλτρουιστικά, αν δεν ανταπέδιδαν την καλή συμπεριφορά ή ακόμη χειρότερα, αν ήταν πάντα βίαιοι, τότε οι κοινωνικοί δεσμοί θα διαλύονταν και τα δίκτυα μας θα αποσυντίθεντο. Επομένως, κάποιος βαθμός αλτρουισμού και αμοιβαιότητας, καθώς και κάποιος βαθμός θετικών συναισθημάτων, όπως η αγάπη και η ευτυχία, είναι απαραίτητος για τη δημιουργία και την επιβίωση των κοινωνικών δικτύων. Η έλευση των ψηφιακών τηλεπικοινωνιών (ηλεκτρονικό ταχυδρομείο, κινητή τηλεφωνία, ιστοσελίδες κοινωνικής δικτύωσης) κάνει ευκολότερη τη θέαση των κοινωνικών δικτύων σε ευρεία κλίμακα. Η μελέτη των κοινωνικών δικτύων αποτελεί στην πραγματικότητα μέρος ενός πολύ ευρύτερου προγράμματος συναρμολόγησης στη σύγχρονη επιστήμη. Η κατανόηση της δομής και της λειτουργίας των κοινωνικών δικτύων είναι απαραίτητη για την αντιμετώπιση νέων απειλών στον κόσμο μας. Οι αναταραχές των χρηματοοικονομικών αγορών μας υπενθυμίζουν ότι

η οικονομική δραστηριότητα γίνεται ολοένα και πιο παγκοσμιοποιημένη και διασυνδεδεμένη. Νέοι κίνδυνοι για τη δημόσια υγεία, όπως η εμφάνιση παθογόνων με αντοχή στα αντιβιοτικά και οι επιδημίες επικίνδυνων συμπεριφορών, μεγεθύνονται μέσω της μετάδοσης από άτομο σε άτομο. Οι πολιτικές καμπανιές εκμεταλλεύονται όλο και περισσότερο τις νέες τεχνολογίες δικτύωσης, ενώ όλο και μεγαλύτερο μέρος της πολιτικής μας ζωής αναπτύσσεται σε ένα υπερσυνδεδεμένο κόσμο. Όλες λοιπόν αυτές οι προκλήσεις απαιτούν να αναγνωρίσουμε ότι, μολονότι τα ανθρώπινα όντα έχουν μεγάλη δύναμη ως άτομα, θα πρέπει να ενεργήσουμε συλλογικά για να πετύχουμε όσα δε μπορούμε να καταφέρουμε μόνοι μας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο : ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ.

4.1 Εισαγωγή.

Υποστηρίζεται ότι το Κοινωνικό Κεφάλαιο είναι σημαντικό για τη οικονομική ανάπτυξη και εξέλιξη. Αρκετοί αναλυτές αποδίδουν μεγάλες προσδοκίες στην έννοια του Κοινωνικού Κεφαλαίου. Γενικότερα μπορούμε να πούμε ότι το Κοινωνικό Κεφάλαιο μπορεί να αποτελεί τον χαμένο κρίκο σε θεωρίες της οικονομικής ανάπτυξης. Ο Robert Putnam (1993b:38) πιστεύει ότι το Κοινωνικό Κεφάλαιο θα παίζει σημαντικό ρόλο στην κατανόηση μας για την οικονομική ανάπτυξη. Αν και γενικότερα η έννοια του Κοινωνικού Κεφαλαίου είναι ενδιαφέρουσα και υπάρχουν αυξανόμενα εμπειρικά στοιχεία ότι το Κοινωνικό Κεφάλαιο συμβάλει στην οικονομική ανάπτυξη, θα έπρεπε σε αυτό το σημείο να αναφερθούμε σε δύο αξιώσεις. α) ότι οι ερμηνευτικές μεταβλητές πρέπει να ορίζονται σαφώς και β) πρέπει να διευκρινίζεται πως αλληλεπιδρούν οι μεταβλητές αυτές στην παραγωγική διαδικασία. Οι μηχανισμοί μέσα από τους οποίους οι μεταβλητές αυτές λειτουργούν θα πρέπει να καθοριστούν. Η ιδέα του Κοινωνικού Κεφαλαίου υπολείπεται και των δύο παραπάνω αξιώσεων. Υπάρχουν τόσο διαφορετικοί ορισμοί για το Κοινωνικό Κεφάλαιο και οι μηχανισμοί μέσα από τους οποίους υποτίθεται ότι λειτουργεί, δεν διατυπώνονται με αρκετή σαφήνεια και αυστηρότητα. Οποιοσδήποτε γράφει για το Κοινωνικό Κεφάλαιο συμφωνεί ότι είναι ένα είδος κεφαλαίου το οποίο θα πρέπει να διαχωρίζεται από τα συνήθη οικονομικά μέτρα του φυσικού και ανθρώπινου κεφαλαίου. Το Κοινωνικό Κεφάλαιο έχει να κάνει με τις κοινωνικές δομές, αυτές τις άλλες μορφές κεφαλαίου οι οποίες είναι ενσωματωμένες μέσα σε αυτό. Γενικότερα δεν υπάρχει μια συγκεκριμένη αντίληψη για το ποιες ακριβώς είναι οι κοινωνικές δομές στις οποίες αναφέρεται κάποιος όταν χρησιμοποιεί την έννοια του Κοινωνικού Κεφαλαίου. Σε μια κριτική ανασκόπηση σχετικά για την ιδέα του Κοινωνικού Κεφαλαίου ο Fine (1999) γράφει ότι το Κοινωνικό Κεφάλαιο θα πρέπει να είναι κάτι πέρα και πάνω από τα άλλα είδη του κεφαλαίου,

αλλά ως τέτοια φαίνεται να είναι ικανό να είναι οτιδήποτε που κυμαίνεται πάνω από τα δημόσια αγαθά, τα δίκτυα, τον πολιτισμό κτλ. Ο Fine επίσης αναφέρεται στον Narayan και τον Prichett (1999), οι οποίοι γράφουν ότι το Κοινωνικό Κεφάλαιο ενώ δεν είναι όλα τα πράγματα σε όλους τους ανθρώπους, είναι πολλά πράγματα σε πολλούς ανθρώπους, αποτελεί έναν ισχυρισμό που ο Fine τον χαρακτηρίζει ως συγκρατημένη περιγραφή Fine (1999:5).

Λαμβάνοντας υπόψη τους ασαφείς και ασυνάρτητους ορισμούς του Κοινωνικού Κεφαλαίου, δεν μας εκπλήσσει το γεγονός ότι και η σχετική βιβλιογραφία είναι ακόμα πιο ασαφής όταν πρόκειται να καθορίσουν τους μηχανισμούς οι οποίοι συνδέουν το Κοινωνικό Κεφάλαιο με την παραγωγή. Αν και μπορούμε να πούμε ότι το Κοινωνικό Κεφάλαιο μπορεί να είναι ο χαμένος κρίκος στην οικονομική ανάπτυξη, αυτό όμως το οποίο φαίνεται να λείπει περισσότερο είναι ένας σαφής καθορισμός των συνδέσεων μεταξύ Κοινωνικού Κεφαλαίου και παραγωγής. Επίσης και όλοι αυτοί οι οποίοι γράφουν για το Κοινωνικό Κεφάλαιο συμφωνούν σε ένα ευρύ φάσμα ιδεών. Συμφωνούν ότι το Κοινωνικό Κεφάλαιο είναι σημαντικό για την οικονομική ανάπτυξη επειδή διευκολύνει την αποτελεσματική χρήση των πληροφοριών, τη δημιουργία της εμπιστοσύνης, της καλής θέλησης και της συνεργασίας σε μια κοινωνία. Γενικότερα όμως θα μπορούσαμε να πούμε ότι κανένας δεν διευκρινίζει τη εννοούν με τον όρο εμπιστοσύνη και γενικώς πως βοηθάει η εμπιστοσύνη στη παραγωγή και το πιο σημαντικό δεν διευκρινίζουν πως το Κοινωνικό Κεφάλαιο δημιουργεί εμπιστοσύνη, καλή θέληση και συνεργασία. Το αποτέλεσμα όλης αυτής της ασάφειας είναι ότι ο μηχανισμός του Κοινωνικού Κεφαλαίου μοιάζει με ένα μαύρο κουτί, όπου από τη μια πλευρά υπάρχουν οι όχι και τόσο καλά καθορισμένες κοινωνικές μεταβλητές οι οποίες ονομάζονται Κοινωνικό Κεφάλαιο και από την άλλη πλευρά του κουτιού υπάρχει μια πιο αποτελεσματική δομή της διακυβέρνησης και αύξησης της παραγωγής (Torsvik, 2000, pp. 451-453).

Στο άρθρο του ο (Torsvik, 2000) θα προσπαθήσει να ανοίξει ένα μικρό μέρος αυτού του μαύρου κουτιού. Θα εφαρμόσει ένα στενό ορισμό του Κοινωνικού Κεφαλαίου, ένα ορισμό ο οποίος εστιάζεται σε οριζόντια πρότυπα ενώσεων μεταξύ των ατόμων και της κοινότητας. Βασισμένος σε αυτή την ιδέα του Κοινωνικού Κεφαλαίου, ανέπτυξε “micro-foundations” για την σύνδεση μεταξύ του Κοινωνικού Κεφαλαίου και της οικονομικής επίδοσης. Οι “micro-foundations” αποτελούνται από σαφείς καθορισμένους μηχανισμούς οι οποίοι μπορούν να εξηγήσουν γιατί το Κοινωνικό Κεφάλαιο διευκολύνει την παραγωγή. Θεωρεί ότι το Κοινωνικό Κεφάλαιο είναι σημαντικό λόγω του ότι παράγει εμπιστοσύνη, η οποία διευκολύνει την παραγωγή. Στο σημείο αυτό θα προσπαθήσει να διευκρινίσει επακριβώς το είδος της εμπιστοσύνης το οποίο απαιτείται για την οικονομική παραγωγή, και να δει πως το Κοινωνικό Κεφάλαιο παράγει αυτού του είδους την εμπιστοσύνη.

4.2 Η εμπιστοσύνη ως οικονομικός παράγοντας.

Ο (Torsvik, 2000), αναρωτιέται για ποιο λόγο η εμπιστοσύνη αποτελεί έναν σημαντικό οικονομικό παράγοντα. Από τη μια υπάρχει η άποψη ότι η εμπιστοσύνη μπορεί και παίζει σημαντικό ρόλο στη παραγωγή λόγω του ότι μειώνει το κόστος συναλλαγής και ως εκ τούτου διευκολύνει τις οικονομικές δραστηριότητες. Παρόλα αυτά ο (Torsvik, 2000), πιστεύει ότι δεν υπάρχουν κόστη συναλλαγής στα νέο-κλασικά μοντέλα, και δεν υπάρχει ρητή αναφορά ή αναγκαιότητα για αμοιβαία εμπιστοσύνη. Αυτά τα θέματα δεν προκύπτουν λόγω του γεγονότος ότι το μοντέλο κτίζεται πάνω σε αρκετά εξειδικευμένες υποθέσεις. Οι ατομικές επιχειρήσεις θεωρούνται ως αυτόνομες εγωιστές των υλικών με σταθερές απαιτήσεις. Μπορούν πληρώνοντας να επιβεβαιώσουν την ποιότητα των αγαθών που εμπορεύονται και να εξασφαλίσουν ότι όλοι θα εκπληρώσουν το μέρος τους στη συναλλαγή. Αυτές καθώς και άλλες υποθέσεις δεν είναι πάντα σαφείς, βεβαιώνοντας ότι όλες οι οικονομικές δραστηριότητες στην αγορά οργανώνονται με μηδενικό κόστος στη συναλλαγή.

Στον περίπλοκο και μπερδεμένο πραγματικό κόσμο, είναι συχνά αδύνατο να ρυθμίσεις τις συναλλαγές με πλήρεις συμβάσεις. Οι αγοραστές και οι πωλητές σπάνια έχουν συμμετρικές πληροφορίες σχετικά με τα αγαθά που εμπορεύονται. Ούτε όμως μπορεί η ατομική συμπεριφορά να ελεγχθεί εύκολα και επιβληθεί με τέτοιο τρόπο ώστε να μπορούν να εξασφαλίζουν την συμμόρφωση. Αυτή λοιπόν είναι η περίπτωση στην οποία ακόμα και αν η συναλλαγή παίρνει μέρος μέσα σε ένα άψογο και καλά λειτουργικό νομικό σύστημα, όπως συμβαίνει και σε πολλές αναπτυσσόμενες χώρες, δεν υπάρχει κανένα αντικειμενικό τρίτο μέρος το οποίο να μπορεί να επιβάλει την συμμόρφωση. Μέσα σε αυτό το περιβάλλον το συναλλακτικό κόστος γίνεται ζήτημα.

Τα συναλλακτικά κόστη προκύπτουν όταν εγωιστικά άτομα εμπορεύονται στο πρόσωπο της ασύμμετρης πληροφόρησης και τον προβλημάτων ελέγχου. Κάθε οικονομικός πράκτορας πρέπει να είναι σε επιφυλακή, αναζητώντας την πιθανότητα ότι κάποια άλλα άτομα θα συμπεριφερθούν καιροσκοπικά για να αυξήσουν τα δικά τους οικονομικά οφέλη σε βάρος του. Πηγές μπορεί να χρειασθούν για να αυξήσουν τις διαθέσιμες πληροφορίες και να βελτιώσουν την παρακολούθηση και την επιβολή των συναλλαγών. Έτσι λοιπόν στο περιβάλλον των συμπεριφοριστικών κινδύνων και των συναλλακτικών κοστών, η εμπιστοσύνη γίνεται ένα σημαντικό ατού. Η εμπιστοσύνη μπορούμε να πούμε ότι αναφέρεται σε ορισμένες συμπεριφορικές προδιαθέσεις οι οποίες εξαλείφουν τους κινδύνους της συμπεριφοράς. Λέγοντας ότι υπάρχει αμοιβαία εμπιστοσύνη μεταξύ των εμπόρων είναι το ίδιο σαν να λέμε ότι όλοι είναι σίγουροι ότι δεν θα συμπεριφερθεί κανένας καιροσκοπικά. Έτσι λοιπόν η εμπιστοσύνη μπορεί να μειώσει ή να ελαττώσει τα συναλλακτικά κόστη και να ενισχύσει την οικονομική παραγωγή.

4.3 Η σημασία της εμπιστοσύνης και των κοινωνικών δικτύων στην οικονομική προσέγγιση του Κοινωνικού Κεφαλαίου.

Σύμφωνα με την οικονομική θεωρία οι αδυναμίες της αγοράς προκύπτουν όταν οι συμβάσεις είναι δύσκολο να επιβληθούν ή να

παρατηρηθούν. Όσο περισσότερα τα άτομα εμπιστεύονται το ένα το άλλο τόσο πιο ικανά είναι να συνάψουν συμφωνία μεταξύ τους. Ως εκ τούτου, πολλοί πιστεύουν ότι η εμπιστοσύνη αποτελεί μια κρίσιμη συμβολή για τα μάκρο και μικρο οικονομικά αποτελέσματα. Ο Knack και Keefer (1997) μας δείχνουν ότι ένα πρότυπο απόκλισης αυξάνεται με βάση το επίπεδο της χώρας, η εμπιστοσύνη όμως αυξάνει την οικονομική ανάπτυξη κατά περισσότερο από το μισό ενός προτύπου απόκλισης. Το παιχνίδι της εμπιστοσύνης έχει γίνει ένα δημοφιλές εργαλείο, με πολλούς ερευνητές να διεξάγουν έρευνες τόσο στα πανεπιστημιακά εργαστήρια όσο και σε άλλους χώρους επιστήμης στις αναπτυσσόμενες χώρες. Το παιχνίδι της εμπιστοσύνης αποτελείται από 2 παίκτες, ο ένας έχει χρήματα (trustor) και ο άλλος δεν έχει (trustee). Ο (trustor) επιλέγει εάν θα κρατήσει τα χρήματα όλα δικά του ή αν θα επενδύσει κάποια ή όλα από τα χρήματα με το να τα στείλει στον (trustee). Στη συνέχεια ο (trustee) εφόσον έχει λάβει τα χρήματα αποφασίζει εάν θα κρατήσει τα χρήματα ή θα στείλει κάποια πίσω στον (trustor). Ένας εγωιστής (trustor) θα στείλει χρήματα στον (trustee) εάν περιμένει να του στείλει περισσότερα χρήματα από ότι του έδωσε ο ίδιος. Επομένως χωρίς την ύπαρξη της εμπιστοσύνης ένας εγωιστής (trustor) θα θεωρούσε καλύτερα να κρατήσει τα χρήματα για τον εαυτό του, Glaeser et al. Λαμβάνοντας υπόψη το ποσό των χρημάτων που αποστέλλονται στον (trustee) ως μέτρο εμπιστοσύνης. Αυτές οι έρευνες έχουν διαπιστώσει ότι οι συμπεριφορές στο παιχνίδι της εμπιστοσύνης συσχετίζονται διαισθητικά με τις ατομικές σχέσεις και τις σχέσεις των παικτών. Ωστόσο, αυτά δεν είναι τα αποτελέσματα τα οποία έχουν πραγματικό ενδιαφέρον, αλλά είναι μάλλον πληρεξούσια ή συσχετισμοί για την δυνατότητα να ξεπεραστούν οι ελλείψεις της αγοράς και να ολοκληρώσουν τις δύσκολες για εκτέλεση συμβάσεις-συμβόλαια.

Η αυξανόμενη βιβλιογραφία η οποία προσδιορίζει την εμπιστοσύνη και τους κανόνες ως απαραίτητα στοιχεία για τις οικονομικές αλληλεπιδράσεις δεν θα μπορούσαν να εκπλήξουν τον Adam Smith. Παρόμοια με το έργο του Smith “Theory of Moral Sentiments”, αυτή η βιβλιογραφία υπογραμμίζει τη σημασία των κανόνων οι οποίοι ελέγχουν τα ατομικά πάθη

και οδηγούν τα άτομα στο να συμπεριφέρονται με έναν πιο αξιόπιστο τρόπο. Όπως έχουμε ήδη αναφέρει η εμπιστοσύνη κάνει πιο εύκολη τη συνεργασία ενώ ταυτόχρονα αποφεύγετε το κόστος το οποίο συνδέεται με την εφαρμογή των νομικών συμβάσεων. Στις λιγότερο αναπτυγμένες οικονομίες όπου το κόστος της νομιμότητας είναι υψηλό και όπου οι οικονομικές αγορές είναι αμυδρές ή λείπουν, οι σχέσεις οι οποίες βασίζονται στην εμπιστοσύνη ή στους άτυπους μηχανισμούς επιβολής ίσως να παρέχουν τη μόνη οδό πρόσβασης στην πίστωση και την ασφάλιση. Επιβεβαιώνοντας αυτή την εικασία, Narayan and Pritchard (1998), καθώς και άλλες μελέτες βρίσκουν ότι η μεγαλύτερη πυκνότητα των ενώσεων των πολιτών (οι οποίες ερμηνεύονται ως ένδειξη του Κοινωνικού Κεφαλαίου και της εμπιστοσύνης) ενισχύει την ικανότητα των νοικοκυριών να παράγουν τα προς το ζην.

Το να συμμετέχεις σε ένα κοινωνικό δίκτυο μπορεί να είναι μια από τις πιο κοινές μορφές επένδυσης του Κοινωνικού Κεφαλαίου. Τα δίκτυα θα μπορούν να είναι συγκεκριμένες οργανώσεις, όπως τα πρωταθλήματα Bowling, ή ευρείας κατηγορίας ατόμων με κοινά χαρακτηριστικά, όπως η ικανότητα του να μιλούν την ίδια γλώσσα. Με το να συμμετέχουν στην ίδια ομάδα, από το Bowling και στο να μαθαίνουν να μιλούν την ίδια γλώσσα, μειώνεται η κοινωνική απόσταση μεταξύ των ατόμων και των ομάδων. Αυτό οδηγεί στην ροή των πληροφοριών, το οποίο συνήθως εξυπηρετεί τόσο τους επενδυτές όσο και τα άλλα μέλη του δικτύου. Επίσης όπως έχουμε ήδη αναφέρει, η μείωση της κοινωνικής απόστασης δημιουργεί εμπιστοσύνη, αφοσίωση, αλτρουισμό, και συνεργασία. Τα μέλη του δικτύου έχουν συχνά ισχυρές θετικές εξωτερικότητες. Ολόκληρο το δίκτυο, επωφελείται από κάθε νέα ένταξη, έτσι ώστε το συνολικό Κοινωνικό Κεφάλαιο (τουλάχιστον σε επίπεδο δικτύου) να υπερβαίνει το αφελέξ άθροισμα των επιμέρους επενδύσεων. Φυσικά εάν το δίκτυο αναλαμβάνει από μόνο του δραστηριότητες οι οποίες βλάπτουν τους άλλους ανθρώπους, μπορεί να υπάρχουν θετικές εξωτερικότητες μέσα στο δίκτυο αλλά αρνητικές εξωτερικότητες απέναντι στη κοινωνία ως σύνολο.

Το Κοινωνικό Κεφάλαιο, αποτελεί κεφάλαιο επειδή καθιστά δυνατή την υλοποίηση στόχων που διαφορετικά δεν θα μπορούσαν να επιτευχθούν.

Στο περίφημο βιβλίο “Economic Action and Social Structure: the Problem of Embeddedness ο Granovetter (1985) προσδιορίζει ένα νέο αναλυτικό επίπεδο στην «ενσωμάτωση» κάθε προσώπου στο φυσικό δίκτυο των διαπροσωπικών του σχέσεων. Στην πραγματικότητα η ενσωμάτωση προσδιορίζει ένα αντικείμενο διαφορετικό από την ορθολογική από τους ανεξάρτητους παράγοντες των νεοκλασικών οικονομικών αλλά επίσης διαφορετικό από το υπερ-κοινωνικοποιημένο αντικείμενο της κοινωνιολογίας που είχε παθητικά δεκτή του κοινωνικούς κανόνες και την κουλτούρα, εκεί όπου γεννήθηκε και έζησε.

Σύμφωνα με τον Granovetter, η εμπιστοσύνη υπάρχει επειδή κάθε άτομο έχει εισαχθεί στο φυσικό κοινωνικό του δίκτυο, όπως την οικογένεια, το σχολείο, το χώρο εργασίας, την γειτονιά. Μόνο αυτό το είδος εμπιστοσύνης μπορεί να εξηγήσει τις ατελείς αγορές, όπου οι νόμοι της τέλει ανταγωνιστικής αγοράς δεν μπορούν να λειτουργήσουν.

Ο Granovetter, σκέφτεται ένα είδος εμπιστοσύνης, που δεν είναι ούτε φήμη, ούτε θεσμικές συμφωνίες που υποκαθιστούν την εμπιστοσύνη αλλά δεν είναι εμπιστοσύνη, όπως η τιμωρία της ανέντιμης συμπεριφοράς, ούτε η φυσική συμπεριφορά η οποία είναι ριζωμένη σε μια γενικευμένη ηθική.

Η θεωρία του Granovetter, εξηγεί τη δημιουργία της εμπιστοσύνης ως φυσιολογική συνέπεια της φυσικής ενσωμάτωσης των ανθρώπων στις κοινωνικές σχέσεις. Θα διεισδύσουν στην οικονομική ζωή με έναν ακανόνιστο τρόπο και σε διάφορα μέτρα παράγοντας εμπιστοσύνη μεταξύ των ανθρώπων, ακόμα και εάν η δυσπιστία και η καιροσκοπική συμπεριφορά είναι ακόμα παρόν. Οι προσωπικές σχέσεις μπορούν να παράγουν εμπιστοσύνη και συνήθως παράγουν και μέσα από αυτό μπορούν να έχουν επίδραση και στις οικονομικές επιλογές.

Όπως αναφέραμε και πιο πάνω η συμμετοχή στα δίκτυα είναι μόνο μια από τις πολλές σημαντικές μορφές επένδυσης του Κοινωνικού Κεφαλαίου.

Η συσσώρευση της κοινωνικής θέσης ή της επιρροής θα πρέπει επίσης να θεωρηθεί ως μια μορφή Κοινωνικού Κεφαλαίου. Η κοινωνική θέση μπορεί να θεωρηθεί ως μέτρο της κοινωνικής επιρροής που επιτρέπει στους κατόχους του να επιβραβεύουν και να τιμωρούν τους άλλους.

Ένα καθιερωμένο βέλτιστο μοντέλο επένδυσης μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να αναλυθεί η απόφαση ενός ατόμου να συσσωρεύει Κοινωνικό Κεφάλαιο.

4.4 Τα Οικονομικά του Κοινωνικού Κεφαλαίου.

Το Κοινωνικό Κεφάλαιο συνήθως ορίζεται ως ένα σύνολο μεταβλητών: τους κανόνες και τα δίκτυα μια συγκεκριμένης κοινότητας για παράδειγμα. Ωστόσο οι αποφάσεις για την επένδυση στο Κοινωνικό Κεφάλαιο γίνονται από τα άτομα και όχι τις κοινότητες. Έτσι λοιπόν, εάν δεν έχουμε έναν ορισμό του Κοινωνικού Κεφαλαίου ο οποίος να ξεκινάει από το ατομικό επίπεδο, δεν μπορούμε να αρχίσουμε να καταλαβαίνουμε το σχηματισμό του.

Ο καλύτερος τρόπος για έναν οικονομολόγο να σκεφτεί το Κοινωνικό Κεφάλαιο σε επίπεδο κοινότητας, είναι ως το σύνολο των κοινωνικών πόρων μια κοινότητας, τα οποία αυξάνουν την ευημερία της. Αυτοί οι κοινωνικοί πόροι, φυσικά περιλαμβάνουν τους κανόνες και τα δίκτυα. Γενικότερα οι οικονομολόγοι έχουν την τάση να πιστεύουν ότι οι κοινωνικοί αυτοί πόροι έχουν αξία επειδή επιλύουν κάποια οικονομικά προβλήματα. Για παράδειγμα, οι καλύτερες κοινωνικές συνδέσεις μπορούν να βοηθήσουν να επιλυθεί το πρόβλημα με τους τζαμπατζήδες (free rider) στην παροχή δημοσίων αγαθών, ή μπορεί να δημιουργήσουν εμπιστοσύνη μεταξύ των ατόμων στην απουσία ρητών συμβάσεων.

Παρά την εξάπλωση της οικονομικής βιβλιογραφίας σχετικά με το Κοινωνικό Κεφάλαιο, μπορούμε να πούμε ότι δεν υπάρχει διαθέσιμος ένας κοινός ορισμός.

Είναι γνωστό ότι κάθε οικονομική θεωρία και γενικότερα όλες οι θεωρίες στις κοινωνικές επιστήμες, βασίζονται σε μια ακριβή ανθρωπολογική παραδοχή και σε μια συγκεκριμένη αρχή σχετικά με την ανθρώπινη συμπεριφορά, ακόμα και αν αυτά τα μοντέλα δεν προσδιορίζονται επαρκώς και δεν προβλέπονται ρητά.

Ας δούμε τώρα εάν το μέλος ενός οργανισμού αποτελεί απόθεμα Κοινωνικού Κεφαλαίου ή μια ροή επενδύσεων από Κοινωνικό Κεφάλαιο. Θα μπορούσαμε να το σκεφτούμε ως ένα απόθεμα, αλλά στις περισσότερες περιπτώσεις υπάρχει μια μικρή απώλεια στο να το σκεφτείς ως μια ροή.

Η μεγιστοποίηση της ορθολογικότητας που κινεί τον οικονομικό παράγοντα στη νεοκλασική θεωρία βασίζεται σε ένα απομονωμένο άτομο που παίρνει μόνο του ανεξάρτητες αποφάσεις.

4.5 Η οικονομική προσέγγιση του Κοινωνικού Κεφαλαίου από Edward L., Glaeser, David Laibson and Bruce Sacerdote.

Η οικονομική προσέγγιση των *Edward L., Glaeser, David Laibson και Bruce Sacerdote* κάνει πολλές προβλέψεις οι οποίες γεννιούνται από τα στοιχεία. Πρώτα από όλα, τα αποτελέσματα του κύκλου ζωής προβλέπουν ότι το Κοινωνικό Κεφάλαιο αυξάνεται και στη συνέχεια μειώνεται με την ηλικία, όπως και κάθε άλλη μορφή κεφαλαίου. Δεύτερον, η κινητικότητα ρίχνει τις αποδόσεις του Κοινωνικού Κεφαλαίου και ως εκ τούτου την κοινωνική επένδυση. Τρίτον, τα άτομα τα οποία εργάζονται σε επαγγέλματα για τα οποία οι κοινωνικές δεξιότητες είναι σχετικά σημαντικές συσσωρεύουν περισσότερο Κοινωνικό Κεφάλαιο. Τέταρτον η ιδιοκατοίκηση μειώνει την κινητικότητα και ως εκ τούτου αυξάνει τις επενδύσεις στις γειτονιές και συγκεκριμένα του Κοινωνικού Κεφαλαίου (DiPasquale και Glaeser, 1999). Πέμπτον, η φυσική απόσταση και τα μεταφορικά έξοδα μειώνουν τις κοινωνικές συνδέσεις (Glaeser και Sacerdote, 1999; Putnam, 2000). Έκτον, η διακύμανση στην υπομονή μεταξύ των ατόμων δημιουργεί μια μειωμένη μορφή συσχέτισης μεταξύ της

συσσώρευσης του Κοινωνικού Κεφαλαίου και της επένδυσης σε άλλες μορφές κεφαλαίου συμπεριλαμβανομένης και της εκπαίδευσης.

Θα μας παρουσιάσουν ένα απλό μοντέλο επένδυσης του Κοινωνικού Κεφαλαίου. Το μοντέλο αυτό θα είναι περίπου πανομοιότυπο με τα συνήθη μοντέλα επένδυσης σε φυσικό και ανθρώπινο κεφάλαιο. Παρόλα αυτά, η αντιμετώπιση του Κοινωνικού Κεφάλαιου ως ένα ατομικό χαρακτηριστικό τους διαφοροποιεί αισθητά από το μεγαλύτερο μέρος της σύγχρονης βιβλιογραφίας πάνω στο Κοινωνικό Κεφάλαιο, η οποία αντιμετωπίζει το Κοινωνικό Κεφάλαιο ως χαρακτηριστικό της κοινωνίας. Η αντιμετώπιση του Κοινωνικού Κεφαλαίου ως ένα ατομικό χαρακτηριστικό, σημειώνουν ότι έχει και προηγούμενα. Για παράδειγμα το 1904 ο Henry James χρησιμοποίησε τον όρο Κοινωνικό Κεφάλαιο για να αναφερθεί στους κοινωνικούς πόρους ενός γυναικείου χαρακτήρα στο *The Golden Bowl*. Ο Loury (1977) επίσης βλέπει το Κοινωνικό Κεφάλαιο ως ένα ατομικό χαρακτηριστικό (το σύνολο των κοινωνικών πόρων που αποσκοπούν στην συσσώρευση του ανθρώπινου κεφαλαίου).

Δίνοντας μια ατομική προσέγγιση του κοινωνικού Κεφαλαίου, ξεκινούν με ένα απλό επενδυτικό πρόβλημα. Το ατομικό Κοινωνικό Κεφάλαιο παρουσιάζετε ως απόθεμα μεταβλητής, S , και το συνολικό κατά κεφαλήν Κοινωνικό Κεφάλαιο παρουσιάζετε ως S . Κάθε άτομο λαμβάνει ανά περίοδο μια ροή χρησιμότητας $S R(S)$, όπου το $S R(S)$ είναι μια διαφορίσιμη συνάρτηση με συνολικό κατά κεφαλήν Κοινωνικό Κεφάλαιο ως όρισμα.

Η ροή εξόφληση (pay-off) για το άτομο, $S R(S)$, αντανακλά τόσο τις αποδόσεις της αγοράς όσο και της αποδόσεις της μη αγοράς. Οι αποδόσεις της αγοράς περιλαμβάνουν υψηλότερους μισθούς ή καλύτερες προοπτικές απασχόλησης για τα κοινωνικά καταρτισμένα άτομα. Οι αποδόσεις της μη αγοράς, ίσως να περιλαμβάνουν βελτιώσεις στην ποιότητα των σχέσεων των ατόμων, βελτιώσεις στην υγεία τους ή ακόμη και άμεση ευτυχία. Η βιβλιογραφία για το Κοινωνικό Κεφάλαιο υποστηρίζει σθεναρά ότι υπάρχουν θετικές συμπληρωματικότητες στη συσσώρευση του Κοινωνικού

Κεφαλαίου σε ιδιώτες; τίποτα δε κερδίζεται με το να ανήκεις σε μια ομάδα που δεν έχει άλλα μέλη. Για να κρατήσουμε αυτά τα αποτελέσματα υποθέτουμε ότι $R'(S) > 0$.

Το απόθεμα του Κοινωνικού Κεφαλαίου ακολουθεί την δυναμική του περιορισμένου προϋπολογισμού, $S_{t+1} = \delta S_t + I_t$. Λόγω υποτίμησης το απόθεμα του Κοινωνικού Κεφαλαίου πέφτει σε ποσοστό $\delta < 1$ της προηγούμενης αξίας του. Ως εκ τούτου, $1 - \delta$ είναι ο συντελεστής απόσβεσης. Το επίπεδο της επένδυσης I_t , έχει ένα κόστος χρόνου $C(I_t)$, όπου $C(\cdot)$ είναι αυξανόμενο και κυρτό. Το κόστος ευκαιρίας του χρόνου είναι w , και αντιπροσωπεύει το ωρομίσθιο ή την αξία του ελεύθερου χρόνου εάν η προσφορά εργασίας είναι ανελαστική. Υποθέτουμε ότι τα άτομα έχουν μια διάρκεια ζωής T περιόδων και ότι προεξοφλούν το μέλλον με έναν εκπτώτικό συντελεστή β . Επίσης υποθέτουμε ότι με την πιθανότητα θ τα άτομα αφήνουν την κοινότητα τους. Όταν τα άτομα μετακινούνται, η αξία του Κοινωνικού τους Κεφαλαίου υποτιμάται, πέφτοντας στο ποσοστό $\lambda < 1$ της προηγούμενης τιμής της. Αυτή η μείωση έχει ως στόχο να συλλάβει την ιδέα ότι ένα μεγάλο μέρος της επένδυσης του Κοινωνικού Κεφαλαίου είναι συγκεκριμένα κοινοτικό. Ας πούμε ότι $\phi = (1 - \theta) + \theta\lambda$. Ως εκ τούτου το ϕ , αντιπροσωπεύει το συντελεστή απόσβεσης που προκύπτει από την κινητικότητα.

Το πρόβλημα μεγιστοποίησης των ατόμων μπορεί πλέον να εκφραστεί ως:

$$\max_{I_0, I_1, \dots, I_T} \sum_{t=0}^T \beta^t [S_t R'(S_t) - w C(I_t)], \text{ s.t. } S_{t+1} = \delta \phi S_t + I_t, \forall t.$$

Η εξίσωση αυτή περιγράφει την εξέλιξη του μετοχικού κεφαλαίου και ενσωματώνει την αναμενόμενη υποτίμηση που προκύπτει από την κινητικότητα. Το άτομο μεγιστοποιεί την αντικειμενική του λειτουργία, λαμβάνοντας συνολικό κατά κεφαλήν Κοινωνικό Κεφάλαιο, S , όπως αυτό καθορίζεται.

Η πρώτη προϋπόθεση που σχετίζεται με το πρόβλημα της επένδυσης δίνεται από την παρακάτω εξίσωση,

$$wC'(It) = \frac{1-(\beta\delta\varphi)^{T-t+1}}{1-\beta\delta\varphi} R'(S) \quad (1)$$

Η πρώτη προϋπόθεση συνεπάγεται τα ακόλουθα συγκριτικά στατιστικά αποτελέσματα. Η επένδυση του Κοινωνικού Κεφαλαίου (1) αυξάνεται με το προεξοφλητικό επιτόκιο β , (2) μειώνεται με την κινητικότητα θ , (3) μειώνεται με το κόστος ευκαιρίας του χρόνου, w , (4) αυξάνεται με τις επαγγελματικές αποδόσεις στις κοινωνικές δεξιότητες, $R(\cdot)$, (5) μειώνεται με το ποσοστό απόσβεσης του Κοινωνικού Κεφαλαίου, $(1-\delta)$, (6) αυξάνεται σε κοινότητες με περισσότερο συνολικό Κοινωνικό Κεφάλαιο S , (7) μειώνεται με το ποσοστό απόσβεσης του Κοινωνικού Κεφαλαίου λόγω μετεγκατάστασης $(1-\lambda)$, και (8) μειώνεται με την ηλικία, t . Αυτά τα αποτελέσματα δεν αποτελούν έκπληξη και τα περισσότερα θα ισχύουν για κάθε τύπο κεφαλαίου.

Όλα, αλλά ένα από αυτά τα συγκριτικά στατιστικά ισχύει και για το απόθεμα του Κοινωνικού Κεφαλαίου καθώς επίσης και για την ροή επενδύσεων στο Κοινωνικό Κεφάλαιο. Η μόνη εξαίρεση είναι η ηλικία. Αυτή η εξαίρεση απορρέει εάν η επάρκεια του Κοινωνικού Κεφαλαίου ενός ατόμου είναι αρκετά χαμηλή κατά τη γέννηση του. Στην αρχή του κύκλου ζωής του το άτομο θα συμμετέχει στη συσσώρευση Κοινωνικού Κεφαλαίου, αλλά προς το τέλος της ζωής του τα οφέλη από την επένδυση πάνε στο μηδέν και δεν θα δικαιολογούν το κόστος (αν το κόστος είναι θετικό). Ως εκ τούτου, αργά στη ζωή η επένδυση δεν θα αντισταθμίζει την απόσβεση. Έτσι θα περιμέναμε το απόθεμα του Κοινωνικού Κεφαλαίου να έχει ως κορυφή μια μέση ηλικία, αν και η ροή του νέου Κοινωνικού Κεφαλαίου μειώνεται μονότονα με την ηλικία.

Επίσης είναι σημαντικό να σημειώσουμε ότι με αρκετά υψηλή κινητικότητα, η ηλικία δεν θα έπρεπε να επηρεάζει την συσσώρευση Κοινωνικού Κεφαλαίου, δεδομένου ότι όλα τα νοικοκυριά είναι πιθανό να έχουν μικρούς (τοπικούς) ορίζοντες ανεξάρτητα από την ηλικία τους. Παρόλα αυτά η επιπτώσεις της ηλικίας θα υπάρχουν εάν η γεωγραφική

μετατόπιση δεν προκαλεί πλήρη απαξίωση στο απόθεμα Κοινωνικού Κεφαλαίου του ατόμου ($0 < \delta$ στο συμβολισμό του μοντέλου μας).

Δύο ιδιότητες του Κοινωνικού Κεφαλαίου ξεχωρίζουν. Πρώτον, το Κοινωνικό Κεφάλαιο τείνει να γίνεται υψηλά ιδιάζων κοινοτικό. Ως εκ τούτου, η οικιστική κινητικότητα θα πρέπει να αποτελεί καθοριστικό παράγοντα επένδυσης στο Κοινωνικό Κεφάλαιο. Εδώ υπάρχει βέβαια μια παράλληλη ισχυρή τοποθέτηση του Becker (1964), ο οποίος εστιάζοντας στο ανθρώπινο δυναμικό μιας συγκεκριμένης εταιρείας, το οποίο υποτιμάται όταν τα άτομα εγκαταλείψουν τη δουλειά τους. Παρομοίως, το Κοινωνικό Κεφάλαιο υποτιμάται όταν τα άτομα εγκαταλείψουν την κοινότητα τους. Φυσικά σε ένα πιο ολοκληρωμένο μοντέλο η απόφαση για κινητικότητα θα μπορούσε να είναι από μόνο του ενδογενής και θα μπορούσε να προβλέπεται ότι θα μειωθεί καθώς τα άτομα θα συσσωρεύουν συγκεκριμένο κοινοτικό Κοινωνικό Κεφάλαιο.

Δεύτερον, το Κοινωνικό Κεφάλαιο πιστεύετε ότι έχει ισχυρές διαπροσωπικές συμπληρωματικότητες. Αυτό μπορεί επίσης να είναι αλήθεια τόσο για το φυσικό όσο και για το ανθρώπινο κεφάλαιο, αλλά οι προγενέστεροί μας θυμίζουν ότι αυτές οι συμπληρωματικότητες θα είναι ιδιαίτερα ισχυρές στην περίπτωση του Κοινωνικού Κεφαλαίου.

Αυτές οι συμπληρωματικότητες μας δείχνουν ότι μπορεί να υπάρξουν μεγάλοι κοινωνικοί πολλαπλασιαστές. Με άλλα λόγια τα αποτελέσματα της αλλαγής μια παραμέτρου για το άτομο, μπορεί να είναι πολύ μικρότερα από ότι τα αποτελέσματα της αλλαγής της ίδιας παραμέτρου για το σύνολο. Αυτό μπορεί να είναι ιδιαίτερα σημαντικό στην προσπάθεια να κατανοήσουμε τις μαζικές αλλαγές στα επίπεδα του Κοινωνικού Κεφαλαίου με την πάροδο του χρόνου. Αυτά τα συνολικά πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα θα είναι δύσκολο να μετρηθούν με συγχρονική ανάλυση, δεδομένου ότι το συνολικό επίπεδο του Κοινωνικού Κεφαλαίου είναι εξ ορισμού να παραμείνει σταθερό, όταν η συγχρονική παραλλαγή χρησιμοποιείται για να προσδιορίσει τα εμπειρικά αποτελέσματα.

Για να κάνουν αυτά τα σημεία πιο συγκεκριμένα, τροποποίησαν την εξίσωση (1), έτσι ώστε το T να είναι άπειρο και να εξεταστούν τα επίπεδα της σταθερής κατάστασης του Κοινωνικού Κεφαλαίου. Στη σταθερή δήλωση $I=(1-\delta)S$, πράγμα που σημαίνει ότι για ένα άτομο η αλλαγή στους μισθούς(κρατώντας τα κοινοτικά επίπεδα του Κοινωνικού Κεφαλαίου σταθερά):

$$\frac{\partial S}{\partial w} = -\frac{c'[(1-\delta)S]}{(1-\delta)wc''[(1-\delta)S]}$$

Για μια συνολική αλλαγή των μισθών, μπορούμε να σκεφτούμε την περίπτωση μιας ομοιογενούς κοινότητας όπου $S=S$. Σε αυτή τη περίπτωση.

$$\frac{\partial S}{\partial w} = -\frac{c'[(1-\delta)S]}{(1-\delta)wc''[(1-\delta)S]-R'(S)/(1-\beta\delta\phi)} = \frac{1}{1-\frac{\partial S}{\partial w}}, \quad (2)$$

Όπου $1/[1 - (\partial S/\partial S)]$ είναι ο κοινωνικός πολλαπλασιαστής. Όταν αυξάνεται το συνολικό Κοινωνικό Κεφάλαιο αυξάνεται σημαντικά και η ατομική επένδυση στο Κοινωνικό Κεφάλαιο, τότε είναι πιθανό ότι η συνολική ελαστικότητα του Κοινωνικού Κεφαλαίου σε σχέση με οποιαδήποτε παράμετρο(σε αυτή την περίπτωση το κόστος ευκαιρίας του χρόνου) θα είναι αρκετά υψηλότερη από την μικρό-ελαστικότητα του Κοινωνικού Κεφαλαίου σε σχέση με την ίδια μεταβλητή. Αυτό φυσικά μας κάνει επιφυλακτικούς σχετικά με τη χρήση μεθόδων που θα πολλαπλασιάσουν την εκτίμηση της μικρο-ελαστικότητας από την αλλαγή στο συνολικό επίπεδο της μεταβλητής για την πρόβλεψη των μεταβολών του ρυθμού του συνολικού Κοινωνικού Κεφαλαίου.

Αυτές οι συμπληρωματικότητες αυξάνουν την πιθανότητα ότι υπάρχουν πολλές ισορροπίες στο επίπεδο των επενδύσεων του Κοινωνικού Κεφαλαίου. Σε κάποιες κοινωνίες, το επίπεδο της επένδυσης είναι υψηλό και η απόδοση των επενδύσεων κατά συνέπεια είναι υψηλή. Σε άλλες κοινωνίες, κανένας δεν επενδύει και η απόδοση των επενδύσεων είναι χαμηλή. Η βιβλιογραφία για το Κοινωνικό Κεφάλαιο υπογραμμίζει συχνά τη σημασία των ιστορικών συνθηκών για τον καθορισμό του επιπέδου του Κοινωνικού Κεφαλαίου σε μια κοινωνία, Putnam (1993). Πολλαπλά μοντέλα ισορροπιών εξηγούν πως οι μικρές διαφορές στις αρχικές συνθήκες

μπορούν να δημιουργήσουν μεγάλες αποκλίσεις στα μακροπρόθεσμα επίπεδα του Κοινωνικού Κεφαλαίου. Μετά από σειρά αναλύσεων, κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι οι τάσεις συσσώρευσης του Κοινωνικού Κεφαλαίου είναι σύμφωνες με το πρότυπο οικονομικό μοντέλο επένδυσης. Τα άτομα συσσωρεύουν Κοινωνικό Κεφάλαιο όταν τα ιδιωτικά κίνητρα για μια τέτοια συσσώρευση είναι υψηλά. Ωστόσο, υπάρχουν αρκετές σημαντικές διαφορές οι οποίες διακρίνουν το Κοινωνικό Κεφάλαιο από τις άλλες μορφές του κεφαλαίου. Οι περισσότερες από αυτές τις διαφορές προέρχονται από τις διαπροσωπικές εξωτερικές οικονομίες οι οποίες δημιουργούνται από το Κοινωνικό Κεφάλαιο. Αυτές οι εξωτερικότητες κάνουν την διαδικασία συγκέντρωσης εξαιρετικά πολύπλοκη. Δεν είναι καθόλου ξεκάθαρο εάν θα πρέπει να σκεπτόμαστε το Κοινωνικό Κεφάλαιο ως ένα δίκτυο (με θετικές εξωτερικότητες) ή ως status (κοινωνική θέση) με αρνητικές εξωτερικότητες.

4.6 Κοινωνικό Κεφάλαιο και τα διλήμματα της οικονομικής ανάπτυξης.

Ο Michael Woolcock (1998) αναφέρει ότι η επένδυση στον σχηματισμό του Κοινωνικού Κεφαλαίου, είναι δυνητικά χρήσιμο στοιχείο της θεωρίας της καλύτερης οικονομικής και πολιτικής ανάπτυξης, παρόλα αυτά παραμένει ιδιαίτερα προβληματική, αφού καλύπτει κλασσικές κοινωνιολογικές ανησυχίες όπως: α) ότι η φύση και η έκταση των κοινωνικών σχέσεων ποικίλλουν μέσα και μεταξύ των διαφόρων θεσμικών τομέων, β) τα καθήκοντα που εκτελούνται από αυτές τις σχέσεις αναγκαστικά αλλάζουν καθώς η οικονομική ανταλλαγή γίνεται όλο και πιο εκλεπτυσμένη, γ) και ότι και τα δύο είτε “πολύ λίγο” είτε “πάρα πολύ” Κοινωνικό Κεφάλαιο σε οποιοδήποτε θεσμικό επίπεδο μπορούν να εμποδίζουν την οικονομική απόδοση. Κατά συνέπεια, εάν το Κοινωνικό Κεφάλαιο είναι να διατηρήσει τη θέση του ως μια ουσιαστική θεωρητική και εμπειρική έννοια, θα πρέπει να είναι όχι μόνο ένας πόρος ο οποίος βοηθάει τις ομάδες να ξεπεράσουν ουσιαστικά στατικά διλήμματα της συλλογικής δράσης (όσο σημαντικές αν και αυτές μπορεί να είναι), αλλά θα

πρέπει επίσης να περιλαμβάνει μια σειρά από κοινωνικές διαστάσεις και να δείχνει ορισμένα βασικά χαρακτηριστικά τα οποία μπορούν να κληθούν κατά τη διάρκεια επίλυσης δυναμικών οργανωτικών διλημάτων, όπου η ίδια η επιτυχία της συλλογικής δράσης επηρεάζει τους διάφορους τύπους των κοινωνικών σχέσεων συντονίζοντας αυτή την επιτυχία στο μέλλον.

Προκειμένου να διερευνηθούν τα διαφορετικά επίπεδα, διαστάσεις και συνδυασμοί του Κοινωνικού Κεφαλαίου, είναι απαραίτητο να δοθούν πιο ακριβείς ετικέτες της ενσωμάτωσης και της αυτονομίας, καθώς αυτά εκδηλώνονται σε μικροοικονομικό και μακροοικονομικό επίπεδο. Το μικροοικονομικό επίπεδο, θα αναφέρεται στο εξής στην ενσωμάτωση, (δηλαδή τους ενδοκοινοτικούς δεσμούς) ως Ενοποίηση και στην αυτονομία (δηλαδή εκτός της κοινότητας των δικτύων) ως Σύνδεσμος. Η ενσωμάτωση (δηλαδή, σχέσεις κράτους-κοινωνίας) σε μακροοικονομικό επίπεδο θα πρέπει να αναφέρεται ως Συνέργεια, ενώ η αυτονομία (δηλαδή, τη θεσμική συνοχή, αρμοδιότητα και ικανότητα) θα πρέπει να προσδιορίζεται ως Οργανωτική Ακεραιότητα.

Καθένας από αυτούς τους τέσσερις νέους όρους έχει μια κλασική αναφορά και ένα σύγχρονο πρότυπο. Στην ανάπτυξη σε μικροοικονομικό επίπεδο, η σημασία της κοινωνικής ένταξης προέρχεται αρχικά από τις γνωστές έννοιες του Durkheim, της μηχανικής και βιολογικής αλληλεγγύης, αλλά αναφέρεται επίσης ρητά και στο έργο του Wilson στη φτώχεια στο κέντρο της πόλης, καθώς και στο έργο των Klitgaard και Fedderke στη συγκριτική μελέτη των εθνικών ρυθμών ανάπτυξης. Η ιδέα των δεσμών προέρχεται από τον Simmel ο οποίος από νωρίς αναγνώρισε ότι οι φτωχές κοινωνίες χρειάζονταν να δημιουργήσουν κοινωνικούς δεσμούς πέρα από τις αρχέτυπες ομάδες τους, εάν επιθυμούσαν να επιτύχουν μακροπρόθεσμα αναπτυξιακά αποτελέσματα. Εξέφρασε συνοπτικά τη σημασία αλλά και την προβληματική φύση αυτής της μετάβασης, υποστηρίζοντας ότι την συνοδεύει μια επέκταση του καταμερισμού της εργασίας.

Σε μακροοικονομικό επίπεδο, η ιδέα της οργανωτικής ακεραιότητας έχει τις ρίζες της στον Weber, ο οποίος υποστήριζε ότι η οικονομική ανάπτυξη

ήταν στενά συνδεδεμένη με την τυπική γραφειοκρατία και την καθολικότητα του κράτους δικαίου, το οποίο το ονόμαζε συλλογικά, “οι ρουτίνες της διοίκησης”, οι οποίες πρόβλεπαν την ασφαλή και προβλέψιμη βάση, πάνω στην οποία οι ικανότητες και τα ενδιαφέροντα των ατόμων μπορούσαν να διοχετευθούν στην επίτευξη μεγαλύτερων συλλογικών επιχειρήσεων.

Οι γραφειοκράτες του Weber, αποτελούσαν ένα χαρακτηριστικό σημάδι της διαδικασίας εκσυγχρονισμού επειδή είχαν προσληφθεί και κοινωνικοποιηθεί σε μια ιστορικά νέα οργανωτική μορφή, η οποία χαρακτηρίζεται από την επίσημη απασχόληση, μισθό, σύνταξη, προαγωγή, εξειδικευμένη κατάρτιση και λειτουργικό καταμερισμό της εργασίας και σαφώς καθορισμένες περιοχές δικαιοδοσίας. Με τον καιρό η ανάπτυξη και η τυποκρατία των κρατικών γραφειοκρατιών αντικατοπτρίστηκε στα πολιτικά κόμματα και στις ιδιωτικές επιχειρήσεις, οι οποίες έπρεπε να βρουν τρόπους και μέσα διασφάλισης της συνέχισης των οργανισμών τους, της δύναμης τους και της θέσης τους. Αυτή ήταν η άποψη του Weber, παρόλα αυτά είχε ήδη επιτευχθεί ένας ορισμένος βαθμός μεγέθους και αναστήματος, μεγάλες γραφειοκρατίες οι οποίες θα γίνονταν τελικά «σιδερένια κλουβιά» ανίκανα και απρόθυμα να αλλάξουν με σκοπό να μπορέσουν να ανταποκριθούν στις νέες συνθήκες.

Στο μικρο-επίπεδο: (bottom-up) δίλλημα ανάπτυξης.

Οι “Bottom-up” αναπτυξιακές πρωτοβουλίες είναι εκείνες οι οποίες λαμβάνουν χώρα ή προκύπτουν σε τοπικό επίπεδο. Στην ορολογία του Urrhoff, αυτό το επίπεδο περιλαμβάνει τα άτομα, τα νοικοκυριά, τις μικρές ομάδες και κοινότητες σταματώντας λίγο πριν από τα πιο επίσημα γραφειοκρατικά τμήματα τα οποία διοικούνται από το κράτος. Η “Bottom-up” ανάπτυξη τυπικά λειτουργεί μέσω των κοινωνικών σχέσεων μεταξύ των ανθρώπων με κοινή γειτονιά, εθνότητα, θρησκευτικούς ή οικογενειακούς δεσμούς. Ως εκ τούτου, η ένταξη αποτελεί σημαντική πηγή του Κοινωνικού Κεφαλαίου επιτρέποντας στους συμμετέχοντες να παρέχουν ο ένας στον άλλο μια σειρά από υπηρεσίες και πόρους, οι οποίες κυμαίνονται από

αναθέσεις δουλειάς, εξοπλισμό κηπουρικής, προμήθειες κουζίνας, επιτήρηση ακινήτων και φύλαξη παιδιών. Όσο πιο εντατικοί οι κοινωνικοί δεσμοί και η γενικευμένη εμπιστοσύνη μέσα σε μια κοινωνία, τόσο μεγαλύτερη η προικοδότηση από αυτή τη μορφή Κοινωνικού Κεφαλαίου.

Ωστόσο υπάρχει ένα δίλημμα. Η γενικευμένη εμπιστοσύνη, αυτό που ο Albert Einstein, ονόμαζε “ανιδιοτελή συνεργασία πολλών ατόμων”, εκτείνεται μόνο για τα άμεσα μέλη της οικογένειας και τους συγγενής εξ αίματος με αποτέλεσμα μια έντονη μη αναπτυξιακή πραγματικότητα να είναι πιθανό να εμφανιστεί. Πρώτα μπορούμε να πούμε ότι αναγνωρίστηκε από τον Edward Banfield (1958) ως “ανήθικος οικογενειοκρατισμός (Familism*)”, το οποίο χαρακτηρίζεται από ένα “πλεόνασμα της κοινωνίας” χτισμένο πάνω σε έντονη εθνοτική αφοσίωση και οικογενειακή προσκόλληση έτσι ώστε τα μέλη να αποθαρρύνονται από το να αναπτύσσονται οικονομικά, από το να κινούνται γεωγραφικά και από το να συμμετέχουν σε μια φιλική επίλυση των διαφορών τους με τον έξω κόσμο. Ο ανήθικος οικογενειοκρατισμός χαρακτηρίζεται από την παρουσία της κοινωνικής ενοποίησης αλλά από την απουσία του συνδέσμου.

Ο ανήθικος οικογενειοκρατισμός, περιττό να πούμε ότι υπομονεύει σημαντικά την αποτελεσματικότητα όλων των μορφών των οικονομικών ανταλλαγών με την ραγδαία αύξηση του συναλλακτικού κόστους. Όπως επισήμαναν ο Toye και ο Colclough, η δυσκολία ανάπτυξης στα κοινωνικά περιβάλλοντα που χαρακτηρίζονται από τον ανήθικο οικογενειοκρατισμό, επίσης εγείρει σημαντικά ερωτήματα σχετικά με την καθολική σκοπιμότητα και τη βιωσιμότητα της ιδιωτικοποίησης ως ένα αναπτυξιακό στόχο, καθώς οι προσπάθειες να πωληθούν αγαθά συλλογικής ιδιοκτησίας υπό αυτές τις συνθήκες, μπορεί όχι μόνο να εντείνει τα υφιστάμενα κοινωνικά προβλήματα αλλά να δημιουργήσει και νέα.

Ο “Ανήθικος ατομικισμός”, από την άλλη πλευρά υπάρχει όπου δεν υπάρχει ούτε οικογένεια ούτε η γενικευμένη εμπιστοσύνη, όπου το στενό

*Familism: Η υποταγή των προσωπικών συμφερόντων και προνομιών ενός ατόμου με τις αξίες και τις απαιτήσεις της οικογένειας, γενικότερα μπορούμε να πούμε ότι χαρακτηρίζει τις πατριαρχικές οικογένειες.

ατομικό συμφέρον διαπερνά κυριολεκτικά όλες τις κοινωνικές και οικονομικές δραστηριότητες, όπου τα μέλη απομονώνονται, είτε ανάλογα με τις περιστάσεις ή τις διακρίσεις, από όλες τις μορφές των συνεκτικών κοινωνικών δικτύων. Έτσι χαρακτηρίζεται από την απουσία τόσο της Ενοποίησης όσο και του Συνδέσμου.

Μια Τρίτη περίπτωση, κλασικά συνδεδεμένη με τα αστικά κέντρα και τον εκσυγχρονισμό, είναι αυτό της ανομίας, όπου τα άτομα πρόσφατα βρήκαν την ελευθερία και την ευκαιρία να συμμετάσχουν σε ένα ευρύ φάσμα δραστηριοτήτων, αλλά απουσιάζει η σταθερή βάση της κοινότητας για την παροχή καθοδήγησης, υποστήριξης και τον προσδιορισμό ταυτότητας (δηλαδή αν έχουν Σύνδεσμο αλλά όχι Ενοποίηση). Τα αποτελέσματα της ανομίας δεν ενισχύουν μόνο την γνωστική συμφωνία των ατόμων, αλλά επίσης ενισχύουν και τα ποσοστά της δυσαρέσκειας, της αυτοκτονίας και την ύπαρξη βίαιου εγκλήματος σε ολόκληρη την κοινωνία.

Συγκριτικές μελέτες για την επιτυχία των διαφόρων εθνοτικών επιχειρηματιών σε φτωχές αστικές κοινότητες στις Ηνωμένες Πολιτείες παρέχουν πρόσθετα στοιχεία για την υποστήριξη της θέσης της ανομίας. Αναφέρεται ως παράδειγμα η περίπτωση των Μεξικανών στο Σαν Ντιέγκο και των Αϊτινών στο Μαϊάμι, όπου εμφανίζουν χαμηλά επίπεδα Ενοποίησης παρά την αρκετά μεγάλη εθνική κοινότητα που δυνητικά θα μπορούσε να προσφέρει σημαντικούς οικονομικούς πόρους και κοινωνικές ευκαιρίες. Όπως το θέτει και Portes, καμία από αυτές τις κοινότητες δε διαθέτει μια καλά αναπτυγμένη εθνική οικονομική η οποία να μπορεί να δημιουργεί αυτόνομες ευκαιρίες για τα μέλη τους. Και οι δύο κοινότητες έχουν μεγάλο αριθμό από παροδικά, νέο-αφιχθέντα άτομα χωρίς νομική υπόσταση. Η θεσμική ανάπτυξη αυτών των εθνικών κοινοτήτων έχει παρακωλυθεί από το αδύναμο νομικό καθεστώς σε μεγάλο μέρος του πληθυσμού καθώς και από τις εκτεταμένες διακρίσεις των ξένων.

Χωρίς την ύπαρξη μιας ισχυρής κοινοτικής ομάδας η οποία παράγει αρχικούς οικονομικούς πόρους, οι μικρές επιχειρήσεις αποτυγχάνουν να ξεκινήσουν ή ακόμα και να πτωχεύσουν κατά τα πρώτα στάδια. Με πάρα

πολύ ελευθερία και όχι αρκετή κοινότητα, οι μετανάστες αρχίζουν να εμφανίζουν μια βραχυπρόθεσμη δέσμευση στη χώρα υποδοχής τους, δημιουργώντας ένα κύκλο ο οποίος υπονομεύει το αίσθημα της εθνικής ταυτότητας και τη δέσμευση για τα θεσμικά της όργανα. Κλασικά σημάδια της ανομίας αρχίζουν να αναδύονται και το τελικό αποτέλεσμα είναι χωρίς έκπληξη η μέτρια αναπτυξιακές επιδόσεις.

Για να προκύψουν αναπτυξιακά αποτελέσματα σε φτωχές κοινότητες, ο Σύνδεσμος θα πρέπει να συνδυαστεί με την Ενοποίηση. Ισχυροί ενδοκοινοτικοί δεσμοί ή υψηλά επίπεδα Ενοποίησης, μπορεί να είναι ιδιαίτερα επωφελή στο βαθμό που συμπληρώνονται από κάποιο μέτρο του Συνδέσμου.

Ο Granovetter (1985), συλλαμβάνει την ουσία αυτών των “bottom-up” διλημμάτων της ανάπτυξης στη δική του αξιολόγηση της εθνικής επιχειρηματικής λογοτεχνίας πάνω στην ανθρωπολογία και την οικονομική ιστορία, παρατηρώντας ότι τα άτομα που προσπαθούν να συγκεντρώσουν τις επιχειρήσεις, μπορεί να αντιμετωπίσουν αφενός το πρόβλημα της ανεπαρκούς αλληλεγγύης μεταξύ τους, η οποία παράγει μια αποτυχία της εμπιστοσύνης και από την άλλη πλευρά το πρόβλημα της ανεξέλεγκτης αλληλεγγύης η οποία παράγει υπερβολικά μη οικονομικές αξιώσεις σε μια επιχείρηση.

Για να μπορέσει να προχωρήσει η ανάπτυξη στις φτωχές κοινότητες, τα αρχικά οφέλη της εντατικής Ενοποίησης εντός της κοινότητας, όπως και αν είναι αυτά θα πρέπει να δώσουν την θέση τους με την πάροδο του χρόνου στους εκτεταμένους εκτός κοινότητας Συνδέσμους: πάρα πολύ ή πολύ λίγο από κάθε πλευρά σε κάθε δεδομένη στιγμή μπορεί να υπονομεύσει την οικονομική πρόοδο. Αυτή η σταδιακή μετατόπιση στη δύναμη και στη κατεύθυνση των κοινωνικών δεσμών καθώς και το γεγονός ότι οι οικονομικές συναλλαγές γίνονται πιο πολύπλοκες, αποτελεί στην πραγματικότητα μια ιδιαίτερα προβληματική μετάβαση, Αυτό όμως που έχει ιδιαίτερη σημασία για την κατανόηση των προοπτικών της μεσοπρόθεσμης οικονομικής ανάπτυξης και τη διακυβέρνηση σε αυτές τις

αναπτυσσόμενες οικονομίες, ιδίως εκείνες όπου οι στρατηγικές για την καταπολέμηση της φτώχειας επικεντρώνεται στη διαμόρφωση των μικρών ομάδων (π.χ. μικρό-χρηματοδοτήσεις, γεωργικά και περιβαλλοντικά προγράμματα διαχείρισης) γίνονται όλο και πιο δημοφιλής.

Οι ιδέες οι οποίες προέρχονται από τους κλασικούς θεωρητικούς και τις σύγχρονες μελέτες για την αστική φτώχεια και την επιχειρηματικότητα των μεταναστών, δείχνουν ότι οι επιχειρηματικοί όμιλοι στις φτωχές κοινότητες πρέπει να σφυρηλατήσουν και να διατηρήσουν διασυνδέσεις υπερβαίνοντας την κοινότητα τους έτσι ώστε: α) οι οικονομικές και οι μη οικονομικές αξιώσεις των μελών της κοινότητας να μπορούν να αντισταθούν όταν υπονομεύουν ή απειλούν να υπονομεύσουν την οικονομική βιωσιμότητα του ομίλου, β) η είσοδος σε πιο εξελιγμένους παράγοντες και προϊόντα να μπορεί να εξασφαλιστεί, γ) τα άτομα με ανώτερη ικανότητα και φιλοδοξία μέσα στη ομάδα της επιχείρησης από μόνα τους να είναι σε θέση να τοποθετήσουν τους εαυτούς τους σε μεγαλύτερα και πιο πολύπλοκα κοινωνικά δίκτυα. Σε επιτυχημένα “Bottom-up” αναπτυξιακά προγράμματα, οι δεσμοί με τους ευρύτερους έξω-κοινοτικούς οργανισμούς σφυρηλατούνται σταδιακά. Το απόθεμα του Κοινωνικού Κεφαλαίου μια κοινότητας στη μορφή της Ενοποίησης μπορεί να γίνει η βάση για την έναρξη των αναπτυξιακών πρωτοβουλιών, αλλά θα πρέπει να συμπληρωθεί με τον καιρό από την δημιουργία νέων μορφών Κοινωνικού Κεφαλαίου, δηλαδή διασυνδέσεις με μη μέλη της κοινότητας.

Στο μακρο-επίπεδο: (top-down) δίλλημα ανάπτυξης.

Ωστόσο υπάρχει ένα δεύτερο βασικό δίλημμα. Οι εσωτερικές δυναμικές και η ανάπτυξη των οικονομικών ομάδων στις φτωχές κοινότητες δεν εμφανίζονται στην απομόνωση αλλά στο πλαίσιο μιας συγκεκριμένης ιστορίας και σε ένα κανονιστικό πλαίσιο το οποίο μπορεί να ενισχύσει ή να υπονομεύσει την ικανότητα των ανεξάρτητων ομάδων της κοινωνίας των πολιτών να οργανώσουν από μόνοι τους συλλογικό συμφέρον. Τέτοιες ομάδες με την σειρά τους μπορεί να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση κυβερνητικών πολιτικών και επιδόσεων. Η φύση της σχέσης

κράτους-κοινωνίας είναι επομένως ζωτικής σημασίας τόσο για την κατανόηση των προοπτικών των οικονομικών ομάδων καθώς και της αποτελεσματικότητας στη διαμόρφωση της προθυμίας και της ικανότητας του κράτους να ενεργεί με ένα αναπτυξιακό τρόπο.

Εστιάζοντας στις συνθήκες βλέπουμε ότι υπάρχει μια ουσιαστική συμπληρωματικότητα και συνεργασία μεταξύ του κράτους και της κοινωνίας των πολιτών και γενικότερα του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα, γεγονός που βοηθάει στη δημιουργία μιας θεωρίας ανάμεσα στα άκαμπτα σοσιαλιστικά μοντέλα και στην απλοϊκή ελεύθερη αγορά δογμάτων. Αυτός ο δρόμος απαιτεί μια πιο εξελιγμένη κατανόηση του ρόλου της σχέσης κράτους-κοινωνίας για την ανάπτυξη, υποστηρίζοντας ότι μια σειρά από αναπτυξιακά αποτελέσματα είναι δυνατά, ανάλογα με τους επικρατείς συνδυασμούς της οργανωτικής ικανότητας του κράτους και με την εμπλοκή και την ανταπόκριση του στη κοινωνία των πολιτών. Στο ένα άκρο υπάρχουν τα λεγόμενα “σφωριασμένα κράτη” όπως π.χ. η Σομαλία όπου βασιλεύει μια εφιαλτική αναρχία. Το κράτος, ο νόμος και η τάξη απλά παύουν να υπάρχουν σε οποιαδήποτε ουσιαστική μορφή.

Τα σφωριασμένα κράτη είναι στενά συνδεδεμένα με αυτό που ο Evans καλεί “κράτη αρπακτικά”, όπου η απουσία των ικανών και συνεκτικών γραφειοκρατιών της κυβέρνησης οδηγεί στην ανεξέλικτη διαφθορά, στη καταστροφή ή στη επίταση της ιδιωτικής και κοινής ιδιοκτησίας και στην ηθελημένη παραβίαση των βασικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η ύπαρξη χαμηλού επιπέδου οργανωτικής ακεραιότητας και ο μακρός βαθμός συνέργειας αποτελούν ένα συνδυασμό ο οποίος δεν είναι καθόλου ευνοϊκός για την ύπαρξη αναπτυξιακών αποτελεσμάτων, αντιθέτως στην πραγματικότητα μπορεί να μειώσει ενεργά το μέσο βιοτικό επίπεδο.

Τα σφωριασμένα και τα αδύναμα κράτη αποτελούν των μωπικό στόχο αυτών οι οποίοι πιστεύουν ότι σε θέματα οικονομικής ανάπτυξης το κράτος αποτελεί το πρόβλημα αντί για την λύση.

Αυτό το οποίο ισχύει για τις σχέσεις μεταξύ κράτους-κοινωνίας είναι αυτό που ισχύει γενικότερα για όλες τις μορφές στο μάκρο επίπεδο “top-down” ανάπτυξης, κάθε οργανισμός ο οποίος διαθέτει μια αναπτυξιακή ατζέντα πρέπει να ασχολείται ταυτόχρονα με τις κοινότητες τις οποίες επιδιώκει να εξυπηρετήσει και να είναι ικανό να διατηρεί τη δική του αξιοπιστία και αποτελεσματικότητα.

Αν το Κοινωνικό Κεφάλαιο ορίζεται ως η φύση και η έκταση των προσωπικών και θεσμικών σχέσεων μια κοινότητας, τι με τη σειρά του προσδιορίζει τους τύπους και τους συνδυασμούς αυτών των σχέσεων που είναι πιθανό να είναι παρών; Οι προοπτικές μιας κοινότητας για να επιφέρουν διατήρηση, δίκαιη και συμμετοχική οικονομική ανάπτυξη είναι χαμηλές εφόσον: 1) η τάξη, το φύλο και οι εθνοτικές ανισότητες είναι ευρέως διαδεδομένα, αυξανόμενα και νομιμοποιημένα, 2) η φτώχεια είναι ενδημική, ανεξέλεγκτη από τα ασφαλή κοινωνικά δίκτυα και δύσκολο να μειωθεί μέσω της σταθερής απασχόλησης, 3) οι ευρέως νόμοι είναι αδύναμοι, άδικοι, και αδιακρίτως επιβαλλόμενοι, 4) οι πολιτικοί δεν είναι ελεύθερα και δίκαια εκλεγμένοι ή οι ψηφοφόροι έχουν ελάχιστες σοβαρές εκλογικές επιλογές, 5) οι κυρίαρχες και οι δευτερεύουσες ομάδες έχουν μικρή μοιρασιά σχετικά με την συμμετοχή στα κοινά, 6) ο πόλεμος, η πείνα, ο ανεξέλεγκτος πληθωρισμός, η ασθένεια, η χρόνια ανεργία υπομονεύουν τη βασική αίσθηση της τάξης και της προβλεψιμότητας, 7) οι μειονότητες διακρίνονται είτε φανερά είτε κρυφά.

Τα “top-down” και “bottom-up” οργανωτικά διλήμματα της ανάπτυξης, καθώς και οι αδυναμίες που προκύπτουν γενικά από το Κοινωνικό Κεφάλαιο καθιστούν αρκετά δύσκολο την ύπαρξη ενός ακριβή ορισμού του. Παρόλα αυτά, ορισμένα σημαντικά διδάγματα προκύπτουν από την αναθεώρηση της ενσωμάτωσης και της αυτονομίας, δύο από τις βασικές μορφές του Κοινωνικού Κεφαλαίου προσδιορίζονται από την οικονομική ανάπτυξη των κοινωνιολόγων. Πρώτον η γενική ιδέα του Κοινωνικού Κεφαλαίου βρίσκεται στους ισχυρότερους θεωρητικούς λόγους, όταν συντάσσεται και επεκτείνει τις συνδυασμένες ιδέες του Durkheim, Simmel

και Weber, σχετικά με το γεγονός ότι διαφορετικοί τύποι κοινωνικών σχέσεων λαμβάνουν μέρος στην πραγματοποίηση των θεσμικών αποτελεσμάτων. Δεύτερον οι ορισμοί του Κοινωνικού Κεφαλαίου θα πρέπει να επικεντρωθούν κατά κύριο λόγο στις πηγές του και όχι στις συνέπειες του. Οι “top-down” πόροι και οι “bottom-up” ικανότητες πρέπει να είναι σε μια δυναμική και συνεργατική σχέση προκειμένου το πλήθος των ατόμων και των υλικών τα οποία να είναι ικανά να ξεπεράσουν τα προβλήματα και να επωφεληθούν από τις ευκαιρίες. Τρίτον, ότι στρατηγικοί συνδυασμοί διαφορετικών τύπων Κοινωνικού Κεφαλαίου απαιτούνται για να διατηρηθεί η οικονομική ζωή, παρέχοντας μια σταθερή διάψευση των επιχειρημάτων ότι οι σχέσεις κράτους- κοινωνίας είναι εγγενώς ένα παιχνίδι μηδενικού αθροίσματος. Τέταρτον, το Κοινωνικό Κεφάλαιο έχει μια σειρά από ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, μεταξύ των οποίων υπάρχει η πιθανότητα του να μπορεί να αναπτυχθεί τόσο για αναπτυξιακούς όσο και για καταστροφικούς σκοπούς και ότι μια ορισμένη μορφή Κοινωνικού Κεφαλαίου παρέχει κόστος καθώς και οφέλη. Είναι οι συγκεκριμένοι συνδυασμοί των διαφορετικών τύπων του Κοινωνικού Κεφαλαίου στο μικρό και μακρό επίπεδο που καθορίζει αν λογισμός του κόστους και του οφέλους ευνοεί τον προηγούμενο ή τον τελευταίο. Επιπλέον ο υπολογισμός του κόστους και του οφέλους αλλάζει με την πάροδο του χρόνου, καθώς την ίδια την ανάπτυξη μεταβάλλουν οι υποκείμενες συνθήκες διαμορφώνοντας τους επικρατείς συνδυασμούς των κοινωνικών σχέσεων. Έτσι λοιπόν το Κοινωνικό Κεφάλαιο αποτελεί ένα κρίσιμο αλλά αινιγματικό συστατικό της εξίσωσης της ανάπτυξης, ακριβώς επειδή μπορεί να ενισχύσει, να διατηρήσει ή να καταστρέψει το φυσικό και ανθρώπινο κεφάλαιο. Για συνοψίσουμε, τα αποτελέσματα της ανάπτυξης διαμορφώνονται από το βαθμό με τον οποίο τα βασικά κοινωνικά διλήματα στο μικρό και μακρό επίπεδο έχουν επιλυθεί. Θετικά αποτελέσματα έχουν επιτευχθεί στο βαθμό που οι ενσωματωμένες και αυτόνομες κοινωνικές σχέσεις επικρατούν και στα δύο επίπεδα. Αυτό συμβαίνει όταν οι άνθρωποι είναι πρόθυμοι και σε θέση να αντλήσουν από την παγιοποίηση των κοινωνικών δεσμών, 1) μέσα στις τοπικές κοινωνίες, 2) μεταξύ των τοπικών κοινοτήτων και ομάδων με

εξωτερικές και πιο εκτεταμένες κοινωνικές συνδέσεις με την κοινωνία των πολιτών, 3) μεταξύ της κοινωνίας των πολιτών και των μάκρο-επιπέδων οργανισμών, 4) μέσα στους τομείς των εταιρικών ιδρυμάτων. Και οι τέσσερις διαστάσεις θα πρέπει να είναι παρόντες για τη βέλτιστη ανάπτυξη των αποτελεσμάτων.

Η δομή του κράτους, η φύση και η έκταση της συμμετοχής του στα κοινά και την εταιρική ζωή καθώς και η οργάνωση της κοινωνίας αποτελούν μαζί τους βασικούς παράγοντες που καθορίζουν αν μια χώρα επιτυγχάνει ή αποτυγχάνει στην ανάπτυξη, είτε με το να παρέχει στους ταξιδιώτες της συστήματα μεταφορών τα οποία είναι ασφαλή, αποτελεσματικά και άνετα ή με το να είναι επικίνδυνα, συνωστισμένα και αναξιόπιστα.

Ο Avner Greif, υποστηρίζει ότι το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον της οικονομικής ανάπτυξης δεν αποτελεί μια απλή λειτουργία της εξέλιξης, της τεχνολογίας και των προτιμήσεων. Αλλά είναι μια περίπλοκη διαδικασία στην οποία η οργάνωση της κοινωνίας διαδραματίζει ένα σημαντικό ρόλο. Η οργάνωση της ίδιας της κοινωνίας όμως αντανακλά την ιστορική, πολιτιστική, κοινωνική, πολιτική και οικονομική διαδικασία. Συγκριτικές ιστορικές αναλύσεις είναι πιθανόν να ενισχύσουν την κατανόηση μας για την εξέλιξη των διάφορων κοινωνικών οργανισμών. Επιπλέον μια τέτοια ανάλυση προσφέρει την ιστορική προοπτική και την ποικιλία που απαιτείται για να εξεταστεί η θεσμική εξέλιξη και οι αλληλεπιδράσεις μεταξύ του πολιτισμού, της οργάνωσης της κοινωνίας καθώς και της οικονομικής ανάπτυξης.

Μια τέτοια προσέγγιση υποστηρίζει ότι οι σχέσεις εντός και μεταξύ των κοινωνικών ομάδων σε διαφορετικά επίπεδα της κοινωνίας διαμορφώνουν τις προοπτικές για βιώσιμη, ισότιμη και δίκαιη ανάπτυξη, συμμετοχική διακυβέρνηση. Οι κοινωνικές σχέσεις στις οποίες η αστική και οικονομική ζωή δημιουργείται έχει μεγάλη σημασία, αλλά συχνά επηρεασμένοι θεωρητικοί και φορείς πολιτικής χάραξης έχουν θεωρηθεί επιφανομενικοί ή ότι δίνουν μικρή σημασία στη διαμόρφωση των τυχόν των

αναπτυσσόμενων και υπό μετάβαση χωρών. Όπως το θέτει και ο Evans έξυπνα, σύγχρονες στρατηγικές ανάπτυξης επικεντρώνουν την προσοχή τους στα μακρο-οικονομικά αποτελέσματα χωρίς να συμβάλουν σε μεγάλο βαθμό στην κατανόηση των μικρο-θεσμικών θεμελίων από τα οποία εξαρτώνται. Χωρίς να αρνείται την αναγκαιότητα της αξιοποίησης των δομών παροχής κινήτρων και την ευελιξία που παρέχουν οι αγορές, είναι προφανώς η στιγμή για έναν ευρύτερο ορισμό των θεσμικών βάσεων για τη βελτίωση της ανθρώπινης ευημερίας και τη βελτίωση της παραγωγικότητας στις φτωχές χώρες.

Το Κοινωνικό Κεφάλαιο παρέχει στους κοινωνιολόγους, συγκεκριμένα με μια γόνιμη εννοιολογική και πολιτική συσκευή, με την οποία για να πάνε πέρα από τον εξαντλητικό εκσυγχρονισμό και τις θεωρίες συστήματος και να κάνουν δυνατικά σημαντικές συνεισφορές για τα ζητήματα της οικονομικής ανάπτυξης, συνεισφορές οι οποίες συμπληρώνουν τις ορθόδοξες οικονομικές προσεγγίσεις σε ορισμένα σημεία και σε άλλα τις αμφισβητούν.

4.7 Το Κοινωνικό Κεφάλαιο ως σημαντικός παράγοντας αντιμετώπισης της οικονομικής κρίσης σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο.

Η σχέση μεταξύ Κοινωνικού Κεφαλαίου και οικονομικής ανάπτυξης αποτελεί μια αμφίδρομη και αμφιλεγόμενη σχέση. Γενικότερα μπορούμε να πούμε ότι περιοχές και περιφέρειες οι οποίες διαθέτουν υψηλό απόθεμα Κοινωνικού Κεφαλαίου, τόσο άτυπου όσο και τυπικού, αποδεικνύονται λιγότερο ευάλωτες και παρουσιάζουν μεγαλύτερες δυνατότητες αντιμετώπισης των πιέσεων που προκύπτουν λόγω της οικονομικής κρίσης ενώ ταυτόχρονα μπορούν να επιτύχουν υψηλά επίπεδα ευημερίας και αλληλεγγύης σε σύγκριση με άλλες περιοχές και περιφέρειες οι οποίες διαθέτουν χαμηλό δείκτη εμπιστοσύνης και αδύναμη κοινωνία πολιτών. Έτσι λοιπόν από την στιγμή που δεχόμαστε το γεγονός ότι υπάρχει αμφίδρομη σχέση μεταξύ Κοινωνικού Κεφαλαίου και οικονομικής ανάπτυξης, είναι χρήσιμο να ελεγχθούν οι επιδράσεις της οικονομικής

κρίσης στο Κοινωνικό Κεφάλαιο που ενσωματώνουν τα άτομα, τα νοικοκυριά και οι τόποι. Υπάρχει θετική ή αρνητική μεταξύ τους συσχέτιση, τι συμβαίνει πραγματικά; Θα πρέπει σε αυτό το σημείο να επαληθεύσουμε ή μη τις παρακάτω υποθέσεις.

1) Τα άτομα, τα νοικοκυριά και οι περιοχές που διαθέτουν υψηλό απόθεμα Κοινωνικού Κεφαλαίου παρουσιάζουν μεγαλύτερες πιθανότητες να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικότερα την οικονομική κρίση, σε σύγκριση με άτομα, νοικοκυριά ή περιοχές που διαθέτουν χαμηλό απόθεμα Κοινωνικού Κεφαλαίου.

2) Αν τα άτομα, τα νοικοκυριά και οι περιοχές οι οποίες αναδεικνύονται να επηρεάζονται λιγότερο από την οικονομική κρίση και οι οποίες διαθέτουν υψηλότερο απόθεμα Κοινωνικού Κεφαλαίου σε σχέση με τα άτομα, τα νοικοκυριά και τις περιοχές εκείνες οι οποίες πλήττονται σοβαρότερα από την οικονομική κρίση.

Για να μπορέσουν τα παραπάνω ερωτήματα να απαντηθούν αποτελεσματικά, κρίνεται απαραίτητη η ποιοτική δράση των βασικών μορφών και διαστάσεων του Κοινωνικού Κεφαλαίου έτσι όπως αυτές απαντώνται σήμερα στον Ελλαδικό χώρο και επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο η Ελληνική κοινωνία θα μπορέσει να αντιμετωπίσει την τρέχουσα οικονομική κατάσταση. Στην προκειμένη περίπτωση είναι σημαντικό να δούμε αν θα μπορέσει να αντιμετωπίσει αυτήν την οικονομική κρίση ως ευκαιρία και να οικοδομήσει το μέλλον της πάνω στις υπάρχουσες μορφές Κοινωνικού Κεφαλαίου με σκοπό την περαιτέρω ενδυνάμωση του ή θα την αντιμετωπίσει ως απειλή με αποτέλεσμα την κατάρρευση του όποιου αποθέματος Κοινωνικού Κεφαλαίου είχε ως σήμερα.

Η Ελλάδα σήμερα βιώνει μια περίοδο οικονομικής κρίσης η οποία έχει πολλαπλές επιδράσεις οικονομικού και κοινωνικού χαρακτήρα έτσι ώστε το αίσθημα ματαιώσης και ανασφάλειας των Ελλήνων πολιτών να απαιτεί την ύπαρξη νέας πολιτικής διακυβέρνησης. Η νέα αυτή πολιτική όμως προϋποθέτει την ενεργή συμμετοχή του πολίτη στα κοινά και τη δημιουργία νέων δομών διακυβέρνησης. Είναι αναγκαία η ύπαρξη πολιτικής βούλησης

με σκοπό την ανάδειξη τόσο της εθελοντικής δράσης όσο και την μεταμόρφωση των τοπικών κοινωνιών σε «φυσικούς και ιδεολογικούς συμμάχους του κράτους με σκοπό τη δημιουργία ενός πλαισίου κοινωνικού πολιτισμού».

Η Ελληνική κοινωνία αυτή την περίοδο βρίσκεται σε ένα μεταβατικό στάδιο με κύριες συνιστώσες τις εξής:

1) Η οικονομική κρίση στην χώρα μας έχει ως αποτέλεσμα να επιφέρει άμεσες και δυσάρεστες επιπτώσεις στην καθημερινή ζωή των Ελλήνων πολιτών πλήττοντας κατά κύριο λόγο τους οικονομικά ασθενέστερους. Η περεταίρω μείωση των κοινωνικών υποδομών έχει ως αποτέλεσμα να αυξήσει ακόμα περισσότερο το αίσθημα της ανασφάλειας και της αβεβαιότητας που νιώθει ο μέσος Έλληνας πολίτης σχετικά με την προοπτική της ζωής του και τη δυνατότητα του να ανταποκριθεί στον καθημερινό αγώνα της επιβίωσης.

2) Οι μεταβολές που υπάρχουν στην ηλικιακή σύνθεση και στη δομή της κοινωνίας.

3) Η ισότιμη πλέον συμμετοχή της Ελλάδας στην ολοένα διεκδικούμενη Ευρωπαϊκή ένωση (με όλες τις απαιτήσεις αλλά και τα πλεονεκτήματα που επιφέρει αυτή η συμμετοχή).

4) Η ανάγκη των πολιτών για την ύπαρξη ποιοτικών και αξιοπρεπών υπηρεσιών. Η έλλειψη του κράτους να ικανοποιήσει τις απαιτήσεις των πολιτών για ποιότητα παρεχόμενων υπηρεσιών, διαφάνεια ή ισότητα στις ευκαιρίες καθιστά επιτακτική τη συμμετοχή των πολιτών στην εφαρμοσμένη κοινωνική πολιτική.

5) Οι νέες οικονομικές και κοινωνικές πραγματικότητες, όπου η δυνατότητα των ατόμων να σκέφτονται και να συνεργάζονται σε ομάδες με βάση κοινούς στόχους και αξίες, θα αποτελέσουν κρίσιμο απόθεμα για την ευημερία των ατόμων και της κοινωνίας γενικότερα.

6) Η πίεση που εξασκείται στην ποιότητα ζωής των ανθρώπων από τα λεγόμενα προβλήματα της καθημερινότητας.

Η ταχύτητα με την οποία πραγματοποιούνται οι κοινωνικές και οικονομικές αλλαγές καθώς και η ποιοτική υποβάθμιση των θρησκευτικών και πολιτικών θεσμών, η αναξιοπιστία των πολιτικών φορέων προς τους πολίτες, η περιορισμένη ανταπόκριση του κράτους στις ανάγκες των πολιτών και η έλλειψη συνεργασίας μεταξύ κράτους-πολιτών-κοινωνικών ομάδων, έχει ως αποτέλεσμα τη δημιουργία αισθημάτων απογοήτευσης και αδυναμίας απόκρισης στους πολίτες.

Στην προκειμένη περίπτωση δεν μπορούμε να αναφέρουμε με σιγουριά την έλλειψη κοινωνικής συμμετοχής των Ελλήνων πολιτών λόγω του γεγονότος του ότι δεν είναι ούτε απόλυτη ούτε τεκμηριωμένη στην Ελλάδα. Όλοι οι παραπάνω παράγοντες αλλά και γρήγορες κοινωνικές μεταβολές έχουν ως αποτέλεσμα ο πολίτης να προτιμά νέες εκφάνσεις κοινωνικής συμμετοχής με βάση πλέον όρους και προϋποθέσεις που και ο ίδιος θα θέτει σαν χαρακτηριστικά της κοινωνικής του ταυτότητας.

Από τα λίγα στοιχεία που υπάρχουν μας δείχνουν γενικότερα ότι η Ελλάδα πάντοτε διέθετε σημαντικό απόθεμα Κοινωνικού Κεφαλαίου. Τα τελευταία χρόνια όμως παρατηρείται μια σταθερή αλλά πολύ σημαντική μετατόπιση των ποιοτικών χαρακτηριστικών του κοινωνικού κεφαλαίου στη χώρα μας. Νέοι θεσμοί (π.χ. η Ευρωπαϊκή Ένωση) παίζουν όλο και σημαντικότερο ρόλο στην συνείδηση των Ελλήνων πολιτών ως πυλώνες ασφάλειας και εμπιστοσύνης. Αντίθετα, οι σχέσεις εμπιστοσύνης μεταξύ πολιτών και φορέων, όπως τα πολιτικά κόμματα έχουν ασθενήσει. Οι νέοι οικονομικό-κοινωνικό καταστάσεις έχουν δημιουργήσει νέες σχέσεις μεταξύ των πολιτών, την τοπική κοινωνία και το κράτος. Έχουν κάνει την εμφάνιση τους αρκετές εθελοντικές οργανώσεις οι οποίες αναπτύσσονται και ενεργούν εκεί όπου το κράτος δεν μπορεί ή δεν επιθυμεί να παρέμβει. Η μέτρηση του Κοινωνικού Κεφαλαίου στην Ελλάδα αποτελεί μια αρκετά δύσκολη υπόθεση λόγω των ιδιαιτεροτήτων και των ιδιομορφιών που έχει η χώρα μας συνεκτιμώντας το γεγονός πως η έρευνα πάνω σε θέματα κοινωνικής εμπιστοσύνης, δικτύων και παρέμβασης των πολιτών βρίσκεται σε αρκετά πρώιμο στάδιο. Παρόλα αυτά δεν θα πρέπει να παραβλέπεται η

παράδοση της Ελλάδα στη διατήρηση των ισχυρών οικογενειακών δεσμών και τα ιεραρχικά πελατειακά δίκτυα στη μέτρηση της συλλογικής συμμετοχής, δίδοντας ιδιαίτερη προσοχή στη συμμετοχή των πολιτών σε συνδικαλιστικούς φορείς και πολιτικά κόμματα. Επίσης ιδιαίτερη έμφαση θα πρέπει να δοθεί και στη διάκριση μεταξύ των «συγγενικών» και των «γεφυρωτικών» δικτύων και συνεπώς μεταξύ των «κλειστών» και των «ανοικτών» μορφών Κοινωνικού Κεφαλαίου.

Γενικότερα μπορούμε να πούμε ότι η τρέχουσα παγκόσμια οικονομική κρίση αντιμετωπίζεται από τους περισσότερους ως μια κρίση οικονομικού μόνο χαρακτήρα, αν και οι δευτερογενείς της επιδράσεις ενδέχεται να έχουν πιο ευρύτερο χαρακτήρα. Σύμφωνα με τον Anderson (2008), η απώλεια κοινωνικού κεφαλαίου (ενδυνάμωση από τη συμμετοχή σε κοινοτικά και πολιτικά ζητήματα) τείνει να συνοδεύει την απώλεια εργασίας είτε αυτή προκύπτει στο αρχικό στάδιο ή στα μέσα της σταδιοδρομίας ενός ατόμου. Τα άτομο το οποίο είναι άνεργο υφίσταται απώλεια του Κοινωνικού του Κεφαλαίου όχι μόνον λόγω της εξασθένησης της κοινωνίας της οποίας είναι μέλος αλλά και λόγω της προσωπικής αποστασιοποίησης από τη συμμετοχή στις συλλογικές δραστηριότητες της κοινότητας.

Μια έρευνα που πραγματοποιήθηκε σε τυχαίο δείγμα 99 μικρών πόλεων της Αμερικανικής πολιτείας της Αϊόβας των Ηνωμένων Πολιτειών από τους Besser, Recker, και Agnitsch (2008) κατά τα έτη 1993 και 2004. Σύμφωνα λοιπόν με τα αποτελέσματα αυτής της έρευνας, προκύπτει πως η απώλεια Κοινωνικού Κεφαλαίου δεν είναι μόνο αποτέλεσμα της απώλειας της εργασίας αλλά οφείλεται και σε άλλους ποικίλους αρνητικούς οικονομικούς κλυδωνισμούς. Στις μικρές πόλεις αυτού του είδους οι κλυδωνισμοί ταυτίζονται με την εγκατάλειψη σημαντικών κοινωνικών εγκαταστάσεων και σχολικών μονάδων, μόλυνση του περιβάλλοντος ή ακόμη και εκδήλωση μιας φυσικής καταστροφής. Επιπλέον, η έρευνα κατέγραψε απώλεια κοινωνικής συμμετοχής, διάβρωση της κοινωνικής ταυτότητας και γενικότερα αποσύνθεση των κοινωνικών δεσμών και του κοινωνικού κεφαλαίου, ως επακόλουθο των αρνητικών οικονομικών κλυδωνισμών.

Παράλληλα, προέκυψε ότι η απώλεια του κοινωνικού κεφαλαίου εντείνονταν όσο αυξανόταν η συχνότητα των κλυδωνισμών στην οικονομία. Μάλιστα, παρατηρήθηκε πως μία σειρά, μικρών σε ένταση, κλυδωνισμών προκαλούσε μία μεγάλη υποβάθμιση της ποιότητας ζωής μιας πόλης ανάλογη μάλιστα αυτής που ενδεχομένως θα προκαλούσε ένας μεγάλος σε ένταση κλυδωνισμός. Σύμφωνα δε με τη λαϊκή ρήση «οι δυσκολίες χτίζουν το χαρακτήρα ενός ατόμου», ενώ «οι αποτυχίες δίδουν το έναυσμα για την επιτυχία». Αυτό μπορεί περιστασιακά να ισχύει για τα άτομα, ενώ πολύ περισσότερη έρευνα απαιτείται προκειμένου να αποδειχθεί ότι οι κλυδωνισμοί της οικονομίας μπορούν να αποτελέσουν έναυσμα για την ανάπτυξη μιας κοινότητας (Besser et al., 2008). Μπορούμε να πούμε όμως ότι οι καταστροφές ενδεχομένως δεν έχουν μόνο καταστροφικό χαρακτήρα, μπορούν να έχουν ταυτόχρονα και θετικό, γιατί μπορούν και αλλάζουν, διδάσκουν και απελευθερώνουν δραστηριότητες.

Λόγω αυτής κατάστασης, οι οποία θα μπορούσε να χαρακτηριστεί και ως μια κοινωνική καταστροφή αναδύονται κάποια βασικά ερωτήματα, όπως τα εξής:

- 1) Εάν η οικονομική κρίση που βιώνει η χώρα μας απειλεί το ήδη περιορισμένο απόθεμα του Κοινωνικού μας Κεφαλαίου.
- 2) Εάν η παρούσα οικονομική κρίση μπορεί να αναδείξει τη χρησιμότητα και τη σπουδαιότητα του άτυπου οικογενειακού κεφαλαίου, το οποίο μπορεί να λειτουργήσει ως σημαντικός παράγοντας στήριξης των ελληνικών νοικοκυριών.
- 3) Ποια νοικοκυριά θα μπορέσουν να ανταπεξέλθουν στη πίεση αυτής της οικονομικής κρίσης.
- 4) Σε ποιο βαθμό τα νοικοκυριά που διαθέτουν υψηλό απόθεμα Κοινωνικού Κεφαλαίου μπορούν να αντεπεξέλθουν απέναντι σε κάθε είδους κρίση.

Μπορούμε να πούμε ότι τα νοικοκυριά τα οποία αποστρέφονται τον κίνδυνο έχουν την τάση να μεταβάλλουν την κατανάλωση τους, λόγω των έντονων διακυμάνσεων που παρουσιάζει το εισόδημα τους. Έτσι

καταφεύγουν σε μια ποικιλία μη αγοραστικών μηχανισμών και μηχανισμών αυτασφάλισης. Ο Townsend (1994), υποστηρίζει ότι οι τοπικές κοινωνίες αντιστέκονται στις όποιες εισοδηματικές διακυμάνσεις με το έχουν αμοιβαία μεταξύ τους διασφάλιση. Ο Deaton (1991), από την άλλη υποστηρίζει ότι τα νοικοκυριά ακολουθούν μια προληπτική στρατηγική αποταμίευσης που είναι ένα είδος αυτασφάλισης απέναντι σε κάθε είδους οικονομικές διακυμάνσεις, με αυτό τον τρόπο μπορούν και ομαλοποιούν την κατανάλωση τους. Παρόλα αυτά σύμφωνα με τους Jalan and Ravallion (1999), τα φτωχά νοικοκυριά δεν μπορούν πάντα να διαχειριστούν αυτόνομα, μέσω της αυτασφάλισης, τέτοιου είδους κρίσεις. Σύμφωνα με τους Carter and Maluccio (2003), η άτυπη ασφάλιση λειτουργεί αποτελεσματικότερα στην περίπτωση των κλυδωνισμών ιδιοσυγκρασιακού χαρακτήρα. Μια εύλογη ερμηνεία αυτής της άποψης είναι πως αρχικά οι δεσμοί που είναι απαραίτητοι για τη διασφάλιση των άτυπων «ασφαλιστών», οι πράξεις των οποίων θα εκτιμηθούν στο μέλλον, είναι αυστηρά γεωγραφικά διαμορφωμένες. Με άλλα λόγια, το κοινωνικό κεφάλαιο, το οποίο είναι απαραίτητο για τη διασφάλιση της άτυπης ασφάλισης είναι γεωγραφικά προσδιορισμένο. Επίσης τα νοικοκυριά τα οποία είναι πρόθυμα να ασφαλίσουν το ένα το άλλο, μοιράζονται ένα κοινό βιοτικό επίπεδο. Ένας συστημικός κλυδωνισμός, ο οποίος πλήττει σχεδόν όλα τα νοικοκυριά, θα μπορούσε, στο σύνολό τους, να τα εκθέσει σε μια παρόμοια δύσκολη κατάσταση με μικρές πιθανότητες για συνεργασία ανάμεσα στα νοικοκυριά τα οποία βιώνουν, μετά την κρίση, μια μικρή ή μια υψηλή οριακή χρησιμότητα κατανάλωσης. Συνεπώς, προκύπτει πως το κοινωνικό κεφάλαιο είναι σε μεγάλο βαθμό τοπικά προσδιορισμένο, υπό κοινωνικο-οικονομικούς όρους, και υφίσταται και ενυπάρχει μόνον ανάμεσα σε νοικοκυριά τα οποία μοιράζονται παρόμοιες κοινωνικο-οικονομικές ταυτότητες. Όσον αφορά τις διάφορες μορφές του κοινωνικού κεφαλαίου, το γεφυρωτικό κοινωνικό κεφάλαιο (bridging social capital) διευκολύνει την παρουσία των άτυπων ασφαλιστικών μηχανισμών, οι οποίοι βοηθούν τα νοικοκυριά να αντεπεξέλθουν απέναντι στους συστημικούς κλυδωνισμούς. Από την άλλη, η απουσία του θα μπορούσε να

σημαίνει υπερβολική έκθεση των νοικοκυριών στους συστημικούς κλυδωνισμούς, ειδικότερα μάλιστα των νοικοκυριών εκείνων, η πρόσβαση των οποίων στην αυτασφάλιση αποδεικνύεται ιδιαίτερα δαπανηρή. Ο αποκλεισμός από το γεφυρωτικό κοινωνικό κεφάλαιο είναι, ενδεχομένως, σοβαρότερος στις κοινωνίες εκείνες όπου η κοινωνική τάξη, η κοινωνική ταυτότητα και ο τόπος κατοικίας σχετίζονται σημαντικά μεταξύ τους.

Η Ελλάδα αποτελεί ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα κοινωνίας, όπου η σύνθεση του γεφυρωτικού κοινωνικού κεφαλαίου κοστίζει ιδιαίτερα και όπου οι συστημικοί κλυδωνισμοί επιβαρύνουν περισσότερο και δοκιμάζουν ιδιαίτερα την δυνατότητα των φτωχών νοικοκυριών να αντεπεξέλθουν.

4.8 Συμπεράσματα.

Κατά τη διάρκεια των τελευταίων 15 ετών, η κοινωνική επιστημονική βιβλιογραφία σχετικά με το Κοινωνικό Κεφάλαιο έχει μια παραβολική αύξηση. Πολλοί οικονομολόγοι ενδιαφέρονται για το Κοινωνικό Κεφάλαιο με στόχο να ενσωματώσουν το Κοινωνικό Κεφάλαιο στο ήδη υπάρχον θεωρητικό πλαίσιο. Ελπίζουν σε αυτό να βρουν το χαμένο κρίκο ο οποίος θα μπορεί να είναι σε θέση να βελτιώσει την επεξηγηματική και προγνωστική ικανότητα της νέο-κλασικής οικονομίας. Το Κοινωνικό Κεφάλαιο γίνεται όλο και πιο σημαντικό όχι λόγω της ουσίας του, αλλά λόγω του γεγονότος ότι λείπουν καλύτερες εναλλακτικές: οι αδυναμίες της αγοράς είναι πιο συχνές και πιο σημαντικές από την απλή δυσλειτουργία της βέλτιστης απόδοσης της. Επιπλέον η κυβέρνηση δε είναι σε θέση να λειτουργήσει με σκοπό τη διόρθωση τους.

Ωστόσο, το Κοινωνικό Κεφάλαιο είναι αντικείμενο ενδιαφέροντος και για μία άλλη ομάδα οικονομολόγων και κοινωνικών επιστημών που αντ' αυτού χρησιμοποιούν αυτή την έννοια με την ελπίδα να βρουν σε αυτό μια πολύτιμη κριτική για τα κύρια οικονομικά. Σήμερα πολλοί οικονομολόγοι κάνουν έρευνες σχετικά με το Κοινωνικό Κεφάλαιο. Το Κοινωνικό Κεφάλαιο ανακαλύπτεται και αποτιμάται ως ένας πόρος

ιδιαίτερα πολύτιμος για τις χώρες οι οποίες δε διαθέτουν επαρκή φυσικό και ανθρώπινο κεφάλαιο.

Παρόλα αυτά οι θεωρίες που έχουν αναπτυχθεί μέχρι τώρα είναι ανεπαρκής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο : ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

5.1 Συμπεράσματα.

Το Κοινωνικό Κεφάλαιο γρήγορα μεταμορφώνεται σε έννοια πυρήνας για τις επιχειρήσεις, την πολιτική επιστήμη και την κοινωνιολογία. Καθώς το Κοινωνικό Κεφάλαιο αναπτύσσεται στον πυρήνα του υπάρχουν δύο πράγματα: 1) Μια ισχυρή τεχνολογία και 2) ένα κρίσιμο ζήτημα. Η τεχνολογία είναι η ανάλυση των δικτύων και το ζήτημα είναι η απόδοση. Το Κοινωνικό Κεφάλαιο υπόσχεται να αποφέρει νέες ιδέες και πιο αυστηρά και σταθερά μοντέλα, περιγράφοντας γιατί ορισμένα άτομα και οργανισμοί έχουν καλύτερες επιδόσεις από άλλους. Επίσης είναι σημαντικό να παραδεχτούμε ότι έχουμε ακόμα πολλά να μάθουμε σχετικά με το Κοινωνικό Κεφάλαιο και προς το παρόν οι εμπειρικές μας προσδοκίες είναι αντίστοιχα μικρές. Οι θεωρητικές αναφορές και η προτάσεις πολιτικής γίνονται με βάση τη σταδιακή συσσώρευση των αποδεικτικών στοιχείων που αποτελούν την ασφαλέστερη και την πιο υπεύθυνη ατζέντα για μελλοντική έρευνα.

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία.

- Acker, S. & McCain, T. (2000). Living in the Information Age.
Unpublished manuscript, Ohio State University, Columbus.
- Alejandro Portes, (2000). The Two Meanings of Social Capital.
Sociological Forum, Vol. 15, No. 1
- Anderson, R. (2008) «Economic Crisis Erodes Community», διαθέσιμο στην ιστοσελίδα <http://thesocietypages.org/eye/2008/12/20/economic-crisis-erodes-community/>.
- Arabie, P., Carroll, J.D., & DeSarbo, W.S. (1987). Three-way Scaling and Clustering. Newbury Park, CA: Sage.
- Asanuma, B. 1985. The organization of parts purchases in the Japanese automotive industry. Japanese Economic Studies, XIII(Summer):pp.32 -78.
- Benjamin, B.A., & Podolny, J.M. (1999). Status, quality, and social control in the California wine industry, Administrative Science Quarterly, 44, pp. 563-589.
- Baker, W. 1990. Market networks and corporate behavior. American Journal of Sociology, 96: pp.589-625.
- Belliveau, M. A., O'Reilly, C. A., III, & Wade, J. B. 1996. Social capital at the top: Effects of social similarity and status on CEO compensation. Academy of Management Journal, 39: pp.1568-1593.
- Berkman, L., & Syme, S.L.(1979). Social networks, host resistance, and mortality. American Journal of Epidemiology, 109, pp. 186-204.
- Berkman, L.F. & Glass, T. (2000). Social integration, social networks, social support and health. In L.F. Berkman & I. Kawachi (eds), Social Epidemiology. Oxford: Oxford University Press.

- Besser, T. L., Recker, N. and Agnitsch, K. (2008) «The Impact of Economic Shocks on Quality of Life and Social Capital in Small Towns». *Rural Sociology*, 73: 580–604. doi: 10.1526/003601108786471530.
- Blau, Peter M. (2002), “Reflections on a Career As a Theorist” pp. 345-357 in *New Directions in Contemporary Sociological Theory*, edited by Joseph Berger and Morris Zelditch Jr. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.
- Boix, C., & Posner, D.N. (1998). Social Capital: Explaining its origins and effects on government performance. *British Journal of Political Science*, 28, pp. 686-693.
- Bonchak, M. (1996). From broadcast to netcast: The Internet and the Flow of Political Information. Unpublished doctoral dissertation, Harvard University, Cambridge, MA.
- Bourdieu, Pierre. 1980. Le Capital Social. Notes Provisoires. *Actes de la Recherche en Sciences Sociales* 3:2-3.
- Bourdieu, Pierre. 1983/1986. The Forms of Capital. *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, edited by John G. Richardson. Westport, CT.: Greenwood Press, pp. 241-258.
- Bourdieu, P. (1985). The forms of social capital. In J.G. Richardson (ed), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, pp. 241-258, New York: Greenwood.
- Bourdieu, P., & Wacquant, L.J.D. (1992). *An invitation to Reflexive Sociology*. Chicago, University of Chicago Press.
- Breeze, E, Grundy C, Fletcher A. et al. (2001). “Inequalities in quality of life among people aged 75 years and over in Great Britain”. Sheffield: ESRC Growing Older Programme, Research Findings 1.
- Burt, Ronald S. 1992. *Structural Holes: The Social Structure of Competition*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

- Burt, Ronald S. (2000). Bridge decay. Graduate School of Business, University of Chicago.
- Burt, Ronald S. (2000). The Network Structure of Social Capital. *Research in Organizational Behaviour*, 22, pp. 345-423.
- Capella, J., Lee, G., & Southwell, B. (1997). The effects of news and entertainment on interpersonal trust: Political talk radio, newspapers, and television. Paper presented at the meeting of the International Communication association, San Francisco.
- Carter, Michael R. and John Maluccio (2003) «Social Capital and Coping with Economic Shocks: An Analysis of Stunting of South African Children», *World Development* 31(7):pp. 1147-1163.
- Chong, L., & Gibbons, P. 1997. Corporate entrepreneurship: The roles of ideology and social capital. *Group and Organization Management*, 22: pp.10-30.
- Cole, J. (2000). Surveying the Digital Future (University of California at Los Angeles. Center for Communication Policy). The Ucla Internet Report.
- Coleman, J.(1998), “Social Capital in the creation of human capital”, *Education culture, economy, society*, Oxford: Oxford University Press, pp. 80-120.
- Coleman, James S. (1988a). “Social capital in the creation of human capital.” *American Journal of Sociology* 94(Supplement):pp. 95–121.
- Coleman, James S. (1990). *Foundations of Social Theory*. Cambridge, MA: Harvard University Press. pp. 452-472, 2.
- Collier, P. (1998). ‘*Globalisation: implications for Africa*’, in *Trade Reforms and Regional Integration in Africa*. Washington, DC: IMF.

- Cook, Karen S. and Russel Hardin, (2001), " Norms of Cooperativeness and Networks of Trust" pp. 327-347 in *Social Norms*, edited by Michael Hechter and Karl Dieter Opp. New York: Russell Sage.
- Cusack, T.R. (1999). Social capital, institutional structures and democratic performance: A comparative study of German local governments. *European Journal of Political Research*, 35, pp. 1-34.
- Davis, G.F., & Greve, H.R. (1997). Corporate elite networks and the governance changes in the 1980s. *American Journal of Sociology*, 103, pp. 1-37.
- Deaton, A. (1991). «Saving and liquidity constraints», *Econometrica* 59 (5): pp. 1221-1248.
- Dimmick, J., Patterson, S., & Sikand, J. (1996). Personal Telephone Networks: A typology and two empirical studies. *Journal of Broadcasting and Electronic Media*.
- Dore, R. 1983. Goodwill and the spirit of market capitalism. *British Journal of Sociology*, 34: pp.459-482.
- Dowding Keith M., 1991, *Rational Choice and Political Power*, Aldershot, Edward Elgar.
- Edward Bançeld, *The Moral Basis of a Backward Society* (New York: Free Press, (1958). Amoral familism corresponds to Hirschman's notion of "group-focused" development. See Hirschman, *The Strategy of Economic Development* (chapter 1).
- Edward L. Glaeser, David Laibson and Bruce Sacerdote (2002), *An Economic Approach to Social Capital*, Royal Economic Society 2002, Blackwell Publishers 112, pp. F437-F457.
- Edwards, R. (2003), Introduction: Themed Section on Social Capital, Families and Welfare Policy, *Social Policy and Society*, issue 4, pp. 305-308.

- Edwards, R. (2004), Social Capital, *Organizational Management Journal*, issue. 1, pp. 81-88.
- Erickson, Bonnie H. 1995. Networks, Success, and Class Structure: A Total View. Sunbelt Social Networks Conference. Charleston, S.C., February.
- Fernandez, R. M., Castilla, E. J., & Moore, P. 2000. Social capital at work: Networks and employment at a phone center. *American Journal of Sociology*, 105: pp.1288-1356.
- Fukuyama, F. (1995). *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*. New York: Free Press [ελλ. έκδοση: *Εμπιστοσύνη*, μτφρ. Ελένη Αστερίου, Αθήνα: Νέα Σύνορα-Αντ. Λιβάνης 1998].
- Gabbay, S. M., & Zuckerman, E. W. 1998. Social capital and opportunity in corporate R&D: The contingent effect of contact density on mobility expectations. *Social Science Research*, 27: pp.189-217.
- Gaute Torsvik, (2000), Social Capital and Economic Development, "A Plea for the Mechanisms" Sage Publications, Vol. 12, pp. 451-476.
- Gerlach, M. L. 1992. Alliance capitalism: The social organization of Japanese business. Berkeley: University of California Press.
- Granovetter Mark, *Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness*, "American Journal of Sociology", 91, 1985, pp. 481-510.
- Granovetter, Mark. 1973. The Strength of Weak Ties. *American Journal of Sociology* 78: 1360-1380.
- Granovetter, Mark. (1974). *Getting a Job*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Greve H.R. (1995). Jumping ship: the diffusion of strategy abandonment. *Administrative Science Quarterly*, 40, pp. 444-473.

- Grootaert C. & Baestaler T, (2002), “*Understanding and Measuring Social Capital. A multidisciplinary tool for practitioners*”. Washington D.C.: The World Bank.
- Hampton, K., & Wellman, B. (1999). Netville online and offline: Observing and surveying a wired suburb, *American Behavioral Scientist*, 43(3), pp. 475-492.
- Hansen, M. T. 1998. Combining network centrality and re-lated knowledge: Explaining effective knowledge shar-ing in multiunit firms. Working paper, Harvard Business School, Boston.
- Hargadon, A., & Sutton, R. I. 1997. Technology brokering and innovation in a product development firm. *Administra-tive Science Quarterly*, 42: pp.716-749.
- Harsanyi J.C., 1969, Measurement of Social Power, Opportunity Costs, and the Theory of Two-person Bargaining Games. In Bell P. et al. (eds), 1969, *Political Power: A reader*, London, Macmillan, pp. 226-238.
- Helper, S. 1990. Comparative supplier relations in the U.S. and Japanese auto industries: An exit voice approach. *Business Economic History*, 19: pp.153-162.
- Hummels,H., Roosendaal, H., (2001) Trust in Scientific Publishing, *Journal of Business Ethics* 34, pp. 87-100.
- Jalan, J., and M. Ravallion (1999) «Are the poor less well insured? Evidence on vulnerability to income risk in rural China», *Journal of Development Economics* 58: 61.81.
- Kaplan, G.A., Pamuk, E., Lynch, J.W., Cohen, R.D., & Balfour, J.L. (1996). Income Inequality and Mortality in the United States, *British Medical Journal*, 312, pp. 999-1003.

- Kawachi, I. Kennedy, B Lochner, K. & Prothrow-Stith, D. (1997). Social Capital, Income Inequality, and Mortality. *American Journal of Public Health* 87(9), pp. 1491-1498.
- Knack, S., and P. Keefer (1997) "Does Social Capital Have an Economic Payoff? A Cross-Country Investigation" *Quarterly Journal of Economics* 112(4): 1251-1288.
- Kohut, A. (1999). *The Internet news audience goes ordinary*. Washington, DC: Pew Research Center.
- Kraatz, M. S. 1998. Learning by association? Interorganizational networks and adaptation to environmental change. *Academy of Management Journal*, 41: pp.621-643.
- Krackhardt, D. (1990). Assessing the Political Landscape: Structure, cognition, and power in organizations. *Administrative Science Quarterly*, 35, pp. 342-369.
- Krackhardt, D., & Hanson, J. R. 1993. Informal networks: The company behind the chart. *Harvard Business Review*, 71(4): pp.104-111.
- Kraut, R., Patterson, M., Lundmark, V., Kiesler, S., Mukophadhyay, T., & Scherlis, W. (1998). Internet paradox: A social technology that reduced social involvement and psychological wellbeing? *American Psychologist*, 53(9), pp. 1017-1031.
- Kroonenberg, P.M. (1983). *Three-mode Principal Component Analysis*. Leiden, The Netherlands: DSWO Press.
- Levi Margaret, Stoker Laura (2000), "Political Trust and Trustworthiness", *Annual Review of Political Science*, Vol. 3, pp. 475-507.
- Lin, Nan, Walter M. Ensel, and John C. Vaughn. 1981. Social Resources and Strength of Ties: Structural Factors in Occupational Status Attainment. *American Sociological Review* 46(4): pp. 393-405.

- Lin, N., & Dumin, M. 1996. Access to occupations through social ties. *Social Networks*, 8: pp.365-385.
- Lin, N., Cook, K. & Burt R. S., επιμ., (2001). *Social Capital: Theory and Research*. New York: Aldine de Gruyter.
- Litwin, H. (1998). Social Network Type and Health Status in a National Sample of Elderly Israelis. *Social Science and Medicine*, 46, pp.599-609.
- Locke, John (1954), "Essays on the Law of Nature" Oxford University Press.
- Loury GC. 1977. A dynamic theory of racial income differences. In *Women, Minorities, and Employment Discrimination*, ed. PA Wallace, AM La Mond, pp. 153-86. Lexington, MA: Heath.
- Luhmann, N. (1968), "Vertrauen", *Ein Mechanismus der Reduktion sozialer Komplexität*, Stuttgart: Enke, English translation: *Trust and Power*, Chichester: Wiley, 1979.
- Luhmann, N. 1988. Familiarity, confidence, trust: Problems and alternatives. In Gambetta, D. (Ed.), **Trust: Making and breaking cooperative relations**: 94-107. New York: Blackwell.
- Metcalf Les, 1981, Designing Precarious Partnerships, in P.C. Nystrom and W.H. Starbuck (eds), *Handbook of Organizational Design: Vol. 1, Adapting Organizations to their Environments*, Oxford University Press, pp. 503-530,
- Mill, John Stuart (1900) "The Principles of Political Economy with some of their application to social philosophy" London, Longmans, Green and Co. pp.68-69.

- Nahapiet, J., & Ghoshal, S. 1998. Social capital, intellectual capital, and the organizational advantage. *Academy of Management Review*, 23: pp.242-266.
- Narayan, D & L. Pritchett, "Cents and Sociability, Household Income and Social Capital in Rural Tanzania" *Economic Development and Cultural Change*, XLVII(1999), pp. 871-897.
- Neuman, R. (1991). *The Future of the Mass Audience*. New York: Cambridge University Press.
- Ostrom, E. (1994). 'Constituting Social Capital and Collective Action', *Journal of Theoretical Politics*, 6: pp. 527-562.
- Ostrom Elinor, 1995, *Self Organization and Social Capital, Industrial and Corporate Change*, Vol. 4, No. 1, pp. 131-159.
- Ouchi, W.G. (1980). Markets, bureaucracies, and clans. *Administrative Science Quarterly*, 24, pp. 129-141.
- Patterson, S. (2000). Comparing Users and Non-Users of Community Computer Networks: Implications for the Digital Divide. Paper presented at the meeting of the International Communication Association, Acapulco, Mexico.
- Pennings, J. M., Lee, K., & van Witteloostuijn, A. 1998. Human capital, social capital, and firm dissolution. *Academy of Management Journal*, 41: pp.425-440.
- Podolny, J.M. (1993). A status-based model of market competition. *American Journal of Sociology*, 98, pp. 829-872.
- Podolny, J.M., Stuart, T.E., & Hannan, M.T. (1997). Network, knowledge, and niches: competition in the world wide semiconductor industry, 1984-1991. *American Journal of Sociology*, 102, pp. 659-689.

- Podolny, J. M., & Baron, J. N. 1997. Resources and relationships: Social networks and mobility in the workplace. *American Sociological Review*, 62: pp.673-693.
- Portes, Alex. 1998. Social Capital: Its Origins and Applications in Modern Sociology. *Annual Review of Sociology* 22: pp. 1-24.
- Portes, A. and Sensenbrenner, J. (1993) '*Embeddedness and Immigration: Notes on the Social Determinants of Economic Action.*' *American Journal of Sociology* 98: pp.1320-1350.
- Putnam, Robert D. 1993. *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton, N. J.: Princeton University Press.
- Putnam, Robert D., (1993). The Prosperous Community: Social Capital and Public Life. *The American Prospect*, 13.
- Putnam Robert D., (1995a), Bowling Alone, America's Declining Social Capital, *Journal of Democracy*, Vol. 6, No.1, pp. 65-78.
- Putnam Robert D., (1995b). Tuning in tuning out: The strange disappearance of social capital in America. *PS. Political Science & Politics*, 28(4), pp. 664-684.
- Putnam Robert D., (2000). *Bowling Alone-The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
- Ratnasingham, Pauline, (1998), "The Importance of Trust in Electronic Commerce" *Internet Research*, Vol. 8, pp. (313-321).
- Romo, F. P., & Schwartz, M. 1995. Structural embeddedness of business decisions: A sociological assessment of the migration behavior of plants in New York State between 1960 and 1985. *American Sociological Review*, 60: p.p874- 907.
- Rosenthal, E. A. 1996. *Social networks and team performance*. Unpublished doctoral dissertation, University of Chicago.

- Rothenbuhler, E. (1991). The process of community involvement. *Communication Monographs*, 58, pp. 63-78.
- Schiff, M. (1998). "*The Impact of Restorative Justice Interventions on Juvenile Offenders*" In L. Walgrave and G. Bazemore (eds.) *Restoring Juvenile Justice: Repairing the Harm of Youth Crime*. Monsey, NY: Criminal Justice Press, pp. 327-356.
- Schmitz, J. (2001). *Electronic Journal of Communication*.
- Scott, J. (2000). *Social Network Analysis: A Handbook*. Second Edition. London: Sage Publications.
- Shye, D., Mullooly, J.P., Freboorn, D.K. & Pope, C.R. (1995). Gender differences in the relationship between social network support and mortality. *Social Science and Medicine*, 41(7), pp. 935-947.
- Simmel, Georg (1964). *The Sociology of Georg Simmel*, Translated, edited and with an introduction by Kurt H. Wolff, New York: The Free Press.
- Simona Di Ciaccio, (2005), *Social Capital: Social Relations and Economic Rationality*, Ph.D. in Social Science, St. Thomas University, Rome, Vol5, p.p. 43-77.
- Sitkin, S.B., & Roth, N.L. (1993). Explaining the Limited Effectiveness of Legalistic "remedies" for trust/distrust. *Organization Science*, 4, pp. 367-392.
- Smitka, M. 1991. *Competitive ties: Subcontracting in the Japanese automotive industry*. New York: Columbia University Press.
- Stamm, K. (1985). *Newspaper use and community ties: Toward a dynamic theory*. Norwood, NJ: Ablex.

- Stan Rowland (2008) «Robert Putnam, Simon and Schuster, New York 2000, Bowling Alone, and multiple articles on Social Capital Measurement»
- Tarrow, S, (1996), “Making Social Science Work Across Space and Time”
A critical reflection on Robert Putnam’s Making Democracy Work,
American Political Science Review, pp. (389-397).
- Tomita, T. (1980). The New Electronic Media and their Place in the Information Market of Future. In A. Smith (Ed.), Newspapers and democracy: International essays on a changing medium pp. 49-62. Cambridge, MA:MIT Press.
- Townsend, R. M. (1994) «Risk and insurance in village India»,
Econometrica 62 (3): pp. 539-591.
- Tsai, W., & Ghoshal, S. 1998. Social capital and value creation: The role of intrafirm networks. *Academy of Management Journal*, 41: pp.464-478.
- Tucker, L.R. (1963). Implications of factor analysis of three-way matrices for measurement of change. In C.W. Harris(ed.), *Problems of Measuring Change*, pp. 122-137. Madison, WI: University of Wisconsin Press.
- Tucker, L.R. (1964). The extension of factor analysis to three-dimensional matrices. In H. Gullikson, & N. Frederiksen. *Contributions to Mathematical Psychology*, pp. 110-119. New York: Holt, Rinehart, & Winston.
- Tucker, L.R. (1966). Some mathematical notes on three-mode factor analysis. *Psychometrika*, vol. 31, pp. 279-311.
- Turkle, S. (1997). *Life on the Screen: Identity in the age of the Internet*. New York: Touchstone.

- Uphoff, N. (2000). Understanding Social Capital: Learning from the Analysis and Experience of Participation. In: *Social Capital: A Multifaceted Perspectives*. G. Parthadas and S. Serageldin, eds. Washington DC: World Bank.
- Walker, G., Kogut, B., & Shan, W. 1997. Social capital, structural holes and the formation of an industry network. *Organization Science*, 8: pp.109-125.
- Walker, K.N., MacBride, A., Vachon, M.L.S., 1977. Social Support Networks and the Crisis of Bereavement. *Social Science and Medicine* 35, pp. 35–41.
- Walther, J. (1999). Communication addiction disorder: Concern over media, behavior and effects. Paper presented at the meeting of the American Psychological Association, Boston.
- Wellman, B. (1997). An electronic group is virtually a social network. In S. Kiesler (Ed), *Culture of the Internet* pp. 179-205. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Wellman, B., Carrington, P., & Hall, A. (1988). Networks as personal communities. In B. Wellman & S. Berkowitz (Eds), *Social structures: A network approach* pp. 130-184. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Wellman, B., & Gulia, M. (1999). Net surfers don't ride alone. In B. Wellman (Ed), *Networks in the global village*, pp. 331-366. Boulder, CO: Westview.
- Wellman, B., Salaff, J., Dimitrova, D., Garton, L., Gulia, M., & Haythornthwaite, C. (1996). Computer networks as social networks: Collaborative work, tele-work, and virtual community. *Annual Review of Sociology*, 22, pp. 213-239.

- White, H.C. (1981). Where do markets come from? *American Journal of Sociology*, 87, pp. 517-547.
- Williamson, Oliver E. (1989), "Transaction Cost Economics" pp. 136-182 in *Handbook of Industrial Organization*, edited by Richard Schmalensee and Robert Willig. Amsterdam Elsevier.
- Wolf, S., & Bruhn, J. (1992). *The power of a clan: A 25 year prospective study of Roseto*. PA. New Brunswick: Transaction Publishers.
- Woolcock Michael (1998) "Social capital and economic development: Toward a theoretical synthesis and policy framework" Kluwer Academic Publishers. Printed in the Netherlands, pp. 167-188.
- Woolcock, M. (1998), *Social Capital and Economic Development: Towards a Theoretical Synthesis and Policy Framework*, *Theory and Society*, issue. 2, pp. 151-208.
- Woolcock, M. (2003), *Diversity as opportunity and Challenge: The Role of Social Capital Theory, Evidence and Policy*, presentation in Policy Research Initiative Conference, Montreal.
- Woolcock, M. & Narayan, D. (2000), *Social Capital: Implications for Development Theory, Research, and Policy*, *World Bank Research Observer*, issue. 2 pp. 225-249.
- World Bank(2002): *From clients to citizens: Asset based community development as a strategy for a community-driven development* 181.
- Yamagishi, Toshio and Midori Yamagishi, (1994), "Trust and Commitment in the United States and Japan" *Motivation and Emotion* 18, pp.129-165.

Ελληνική Βιβλιογραφία.

Αλεξανδρόπουλος, Στ. (2004). 'Περί εμπιστοσύνης: από την πολιτιστική παράδοση στη θεσμική πολιτική', *Κοινωνία Πολιτών*, 10: pp. 34-47.

Παπάνης, Ε., (2007) «*Κοινωνικό κεφάλαιο, ποιότητα ζωής, τοπική ανάπτυξη και σχεδιασμός προγραμμάτων για ΑμεΑ και ψυχικώς πάσχοντες*»
Ελληνική Κοινωνική Έρευνα
«http://eparanis.blogspot.com/2007/09/blogpost_13.html»

Παρασκευόπουλος Χρήστος, (2001). Κοινωνικό Κεφάλαιο, Κοινωνία Πολιτών και Δημόσια Πολιτική, Συλλογική δράση και δημόσια αγαθά στην εποχή της παγκοσμιοποίησης. *Επιθ. Κοιν. Ερευνών*, 106, pp. 43-65.

Χτούρης, Σωτήρης Ν. (2004), Ορθολογικά Συμβολικά Δίκτυα, Clobal states και εθνικά Χόμπιτ, Νήσος.